

Havainnot Kaustisen koululaisten puhekielestä

Suomen kielen pro gradu -työ
Jyväskylän yliopistossa
syyslukukaudella 1999

Pia Päivärinta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos suomen kielen laitos
Tekijä Päivärinta, Pia Johanna Anneli	
Työn nimi Havaintoja Kaustisen koululaisten puhekielestä	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji pro gradu -työ
Aika syksy 1999	Sivumäärä 115 + 3 liitettä
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Työssä tutkitaan sosiolingvistisesti Kaustisen koululaisten puhekieltä. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat: 1) Mikä on alkuperäisten murrevarianttien ja uusien varianttien suhde? 2) Mitkä murrepiirteet säilyvät parhaimmin ja mitkä huonoimmin Kaustisen koululaisilla? 3) Miten sukupuoli, luokka-aste ja asuinpaikka Kaustisella vaikuttavat puhekieleen? 4) Miten asenteet vaikuttavat puhekieleen?</p> <p>Työssä tutkitaan kuuden murrepiirteiden edustusta Kaustisen murteessa. Tarkasteltavat piirteet ovat seuraavat: 1) yleiskielen <i>d:n</i> edustus, joka on Kaustisella tyyppiä <i>pata</i> : <i>paran</i>, <i>ht</i>-yhtymässä myös <i>lähteä</i> : <i>lähen</i>, 2) <i>ts</i>-yhtymän vastineet (<i>messä</i> : <i>messän</i>, <i>isse</i>), 3) jälkitavujen vokaalienvälinen <i>h</i> (<i>tulhan</i>, <i>tuphan</i>), 4) inessiivin pääte (<i>täsä talosa</i>), 5) švaavokaali (<i>kylymä</i>) ja 6) jälkitavujen <i>a</i>, <i>ä</i> -loppuiset yhtymät (<i>makia</i>, <i>maitua</i>).</p> <p>Tutkimuksessa on mukana 32 koululaista. Heistä puolet on viides- ja puolet kahdeksaluokkalaisia. Sekä ala- että yläasteen oppilaista puolet on kirkonkyläläisiä ja puolet sivukyläläisiä, puolet tyttöjä ja puolet poikia. Aineisto koostuu 16 parihaastattelusta, joista kukin kestää 45 minuuttia.</p> <p>Parhaimmin säilyviä murrepiirteitä ovat švaavokaali ja <i>sA</i>-päätteinen inessiivi, huonoimmin taas <i>maitua</i>, <i>sanua</i> -tyyppi, <i>t:n</i> heikko vastine <i>r</i> ja <i>ts:n</i> vastine <i>ss</i>. Yläasteelaiset ovat murteellisempia kuin ala-asteelaiset, nuoremmat ovat puolestaan yleispuhekielisempiä. Sekä ylä- että ala-asteelaispojat ovat murteellisempia kuin tytöt. Kirkonkyläläiset ala-asteelaiset ovat selvästi murteettomin ryhmä. Ala- ja yläasteikäiset sivukyläläiset ja yläasteikäiset kirkonkyläläiset eivät poikkea kielellisesti paljoa toisistaan, vaan kaikki ryhmät ovat miltei yhtä murteellisia. Myös asenteet vaikuttavat kieleen, sillä useimmat yläasteelaiset suhtautuvat murteeseen ja sen käyttöön myönteisemmin kuin monet ala-asteelaiset.</p>	
Asiasanat nykypuhekieli – koululaiset – Kaustinen	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

Sisällys

1. JOHDANTO	1
1.1. Nykypuhesuomen olemus	1
1.2. Sociolingvistinen tutkimus	4
1.3. Kaustinen ja sen murre	5
1.4. Tutkimustehtävä ja -aineisto	6
2. YLEISKIELEN <i>d</i> :N VASTINEET	13
2.1. Yleistä	13
2.2. <i>t</i> :n heikkoasteiset vastineet	14
2.2.1. Lyhyen vokaalin jäljessä	14
2.2.2. Pitkän vokaaliaineksen jäljessä	18
2.2.3. <i>ht</i> -yhtymässä	24
2.3. Vertailua	26
3. <i>ts</i> -YHTYMÄN VASTINEET	29
3.1. Yleistä	29
3.2. <i>ts</i> -yhtymä eri sanoissa ja sanaryhmissä	30
3.3. Vertailua	37
4. JÄLKITAVUJEN VOKAALIENVÄLINEN <i>h</i>	42
4.1. Yleistä	42
4.2. <i>h</i> :n kokonaisedustus	44
4.3. <i>h</i> eri muotoryhmissä	46
4.3.1. Illatiivi	46
4.3.2. Passiivi	49
4.3.3. <i>e^x</i> -loppuiset sanat	51
4.3.4. <i>s</i> : <i>h</i> -vartaloiset sanat	53
4.3.5. Muut muotoryhmät	54
4.4. Muotoryhmittäistä vertailua	55
5. INESSIIVIN PÄÄTE	58
6. ŠVAAVOKAALI	63

7. JÄLKITAVUJEN A-LOPPUISET VOKAALIYHTYMÄT	69
7.1. Yleistä	69
7.2. <i>ea, eä</i> -yhtymä	69
7.2.1. <i>ea, eä</i> -yhtymän kokonaisedustus	69
7.2.2. <i>ea, eä</i> -yhtymä eri muotoryhmissä	73
7.2.2.1. Nominin ja niistä johdetut adverbit	73
7.2.2.2. Yksikön partitiivi	76
7.2.2.3. I infinitiivi	78
7.2.3. Muotoryhmittäistä vertailua	79
7.3. <i>oa, öä</i> -yhtymä	81
7.3.1. <i>oa, öä</i> -yhtymän kokonaisedustus	81
7.3.2. <i>oa, öä</i> -yhtymä eri muotoryhmissä	84
7.3.2.1. Nominin ja niistä johdetut adverbit	84
7.3.2.2. Yksikön partitiivi	84
7.3.2.3. I infinitiivi	86
7.3.2.4. Supistumaverbit	87
8. TULOSTEN TARKASTELUA	89
8.1. Murrepiirteiden ryhmittäminen	89
8.2. Ikä kielenulkoisena muuttujana	91
8.3. Sukupuoli kielenulkoisena muuttujana	93
8.4. Asuinpaikka kielenulkoisena muuttujana	97
8.5. Yksilöiden ryhmittäminen	100
8.6. Asenteiden ja koululaisten taustan vaikutus kieleen	104
Lähteet	113
Liitteet 1–3	

1. JOHDANTO

1.1. Nykypuhesuomen olemus

Nykypuhesuomi on olemukseltaan hyvin heterogeeninen. Kieli muuttuu jatkuvasti, ja siinä on alueellista ja sosiaalista vaihtelua. Nykypuhesuomen vaihtelu riippuukin toisaalta kielenkäyttäjistä, toisaalta kielenkäyttötilanteesta. Yksittäisen kielenkäyttäjän puhe on sidoksissa yhteisönsä alueellis-sosiaaliseen rakenteeseen. Yhteisö ei ole rakenteeltaan yhtenäinen, vaan siinä on havaittavissa eroja eri sosiaali-, ikä- ja sukupuoliryhmien välillä. Lisäksi on havaittavissa yksilökohtaisia eroja: kullakin kielenkäyttäjällä on oma yksilömurteensa eli idiolektinsa. Sosiaalisten ja alueellisten murteiden suhde vaihtelee alueittain. Alueilla, joilla paikallinen identiteetti on vahva, on aluemurteen osuus sosiaalimurteissa vahva. Toisaalta alueilla, joilla paikallisidentiteetti ja murteen välillä ei ole sidosta, murretta vältellään. (Paunonen 1982a: 35–36, 44–45.)

Kieli siis vaihtelee alueellis-sosiaalisesti kertoen käyttäjästänsä. Puhujaryhmien välisillä eroilla on Paunosen mukaan kaksi päätehtävää: toisaalta kielelliset erot kannattavat ja ilmentävät yhteisön sosiaalista eriytyneisyyttä, toisaalta ne vahvistavat ryhmien sisäistä yhteenkuuluvuutta. Mikäli yksilö ei vaihda ryhmää esimerkiksi muuttamalla, kielelliset erot ovat hänen kannaltaan myönteisiä. Ihmisillä on kielellisiä stereotyyppioita siitä, miten eri ryhmien ihmiset puhuvat ja miten eri tilanteissa puhutaan. Näiden stereotyyppioiden avulla ihmiset luokittelevat toisiaan ryhmiin ja pyrkivät itse puhumaan tavalla, jotta heidät samastettaisiin siihen ryhmään, johon he haluavat kuulua. Kielimuodot eivät ole puhtaita, vaan sosiaaliryhmien ja yksilöiden kielessä on vaihtelua, jossa murteelliset ja yleiskieliset variantit vaihtelevat. (Paunonen 1982a: 35–37, 43, 78.)

Variaatiota aiheuttavat myös erilaiset sosiaaliset tilanteet, niissä vaikuttavat roolit ja vuorovaikutuksen yleinen luonne. Yksilö joutuu yhteisössä toimimaan useissa erilaisissa tilanteissa, joihin hänen pyrkii mukautumaan kielellisesti eli käyttämään tilanteeseen sopivaa ja tarkoituksenmukaista rekisteriä. Käytännössä tilannevaihtelu ja käyttäjäkohtainen vaihtelu (rekisterit ja murteet) eivät ole erillään toisistaan, vaan puhujalla on käytössään useita eri kielimuotoja, joiden murteellisuus vaihtelee. (Paunonen 1982a: 35, 37–39.)

Kielessä tapahtuu jatkuvasti muutoksia, jotka etenevät sekä kielen järjestelmässä että kieliyhteisössä. Kieli voi edistää muutosta, mutta se voi myös estää sen. Esimerkiksi jos murteiden erot ovat jyrkät, muutos saattaa pysähtyä. Myös kielen eri osa-alueet reagoivat muutoksiin eri tavoin: sanasto leviää huomattavasti nopeammin kuin äänne- ja muoto-opilliset ilmiöt. (Paunonen 1982a: 53–54, 58.)

Kielellinen innovaatio on aluksi yksilöllinen, mutta se saattaa muuttua sosiaalisesti muutokseksi. Innovaatio saattaa olla vain yhteisön sisäinen, mutta se voi myös levitä yhteisöstä toiseen alueellisesti. (Paunonen 1982a: 53–54.) Muutoksen on havaittu leviävän kolmessa vaiheessa. Aluksi uusi variantti on vain harvojen käytössä. Seuraavaksi se yleistyy useimpien käyttöön, ja syntyy ristiriita uuden ja entisen variantin välillä. Lopuksi uusi variantti vakiintuu, ja variaatio tasoittuu. (Labov 1972: 123.)

Muutokseen vaikuttaa myös piirteiden leimautuneisuus. Erityisen nopeasti leimautuvat piirteet, joista on rinnan yleiskielinen ja murteellinen variantti. Leimautumiseen vaikuttavat asenteet siitä, mikä on hyvää ja mikä huonoa kieltä, ja mikä on kaupunkilaisille, mikä puolestaan maalaisille tyypillinen puhetapa. Positiivisesti leimautunut piirre saattaa muodikkaana mutta vähämerkityksisenäkin levitä nopeasti, mutta negatiivisesti leimautunut piirre on tuomittu häviämään (Paunonen 1982a: 46–49.)

Puhesuomi on muuttunut erityisen nopeasti. Tähän ovat vaikuttaneet ensinnäkin liikenne ja maassamuutto: suomalaisten kontaktiverkko on muuttunut täysin. Käytännössä tämä merkitsee paikallisten murrevarianttien sekoittumista, vaihtelua ja kilpailua, jossa vaikuttavat sosiaaliset seikat. Toiseksi kieleen vaikuttavat julkisen kielenkäytön kasvu ja yhteinen yleiskieli. (Mielikäinen 1984: 206–207.)

Murteita tasoittavat toisaalta yleiskieliset piirteet, toisaalta yleispuhekieliset piirteet. Yleiskieliset piirteet ovat norminmukaisia, mutta yleispuhekieliset äänne-, muoto- ja lauseopilliset piirteet ovat peräisin aluemurteista. Niiden murteellisuus on kuitenkin laimentunut niiden laajalevikkisyyden takia. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi *s*:n jälkeinen loppuheitto (*tulis, osaks*) ja painottomien diftongien *i*:n kato (*punanen, antas < antaisi*). (Mielikäinen 1989: 234–236, 238–241.)

Yleispuhekieliset piirteet leviävät erityisesti nuorten kieleen. On todettu, että juuri nuoret luopuvat ensiksi vanhoista murrepiirteistä ja omaksuvat vieraita variantteja. Nuorten puhe onkin monilta osin yhdenmukaistumassa. Toisaalta nuorten puhekieli ei ole yhdenmukaista, sillä muotopiirteet eivät laajalevikkisyydestään huoli-

matta leviää kaikkialle. Esimerkiksi pohjalaisten nuorten kieleen eivät *makee*, *sanoo* -asut ole huomattavasti levinneet. (Mielikäinen 1989: 236.) Yleispuhekielistymisessä voi Paunosen mukaan olla kyse, paitsi muutoksesta, myös tietoisesta antinormatiivisuudesta: nuoret haluavat puhua tavalla, joka poikkeaa yleiskielen antamasta mallista. (Paunonen 1982b: 146–147, 149).

Myös sukupuoli vaikuttaa kielellisiin muutoksiin. Naisten kieltä on pidetty konservatiivisempänä ja parempana verrattuna miesten uudistuvampaan ja huonompaan kieleen (Paunonen 1982a: 64). Toisaalta naisten kielen on havaittu olevan yleiskielisempää kuin miesten kieli. Kieli on kuitenkin sidoksissa ikään ja sosiaaliseen asemaan. Esimerkiksi vanhat naiset ovat kielellisesti hyvin konservatiivisia ja työikäiset naiset yleiskielisiä. Toisaalta taas nuorten väliset sukupuolierot eivät ole suuria. Myös yleispuhekielisten varianttien on havaittu leviävän naisten kieleen. Maaseudulla saattavat sukupuolierot kuitenkin olla vähäisempiä kuin kaupungeissa, koska maaseutu on sosiaalisesti yhtenäisempi. Naisten suurempaa mukautumista kielellisiin normeihin on selitetty mm. soveliaisuuden, statustietoisuuden ja erilaisten vaatimusten pohjalta. Naisilta odotettu hillitty käytös heijastuu myös kieleen. (Mielikäinen 1988: 94–104.)

Alati muuttuva nykypuhe-suomi voidaan sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa ääripäässä ovat *aluemurteet* ja toisessa ääripäässä *yleiskieli*. Näiden välille sijoittuu kuitenkin joukko erilaisia sekamurteita. Tasoittuneista aluemurteista voidaan käyttää nimitystä *aluepuhekieli*. Sekä aluemurre että aluepuhekieli osoittavat puhujansa alueellista taustaa. Sen sijaan *yleispuhekielen* puhujasta ei voi päätellä, mistä päin hän on kotoisin. Yleispuhekieli sisältää kuitenkin laajalevikkisiä murrepiirteitä toisin kuin yleiskieli, joka on äänne- ja muotorakenteeltaan normitettua kieltä. Sen käyttö yksilömurteena lienee kuitenkin vähäistä. Näiden neljän kielimuodon rajat eivät kuitenkaan ole selkeitä, vaan ne ovat ikään kuin eräänlaisella jatkumolla. Lisäksi muuttoliike sekoittaa jatkuvasti kielimuotoja, joten kaikki sekamuodot eivät edes mahdu tähän Mielikäisen hahmottelemaan nelijakoon. (Mielikäinen 1989: 238–241.)

1.2. Sosiolingvistinen tutkimus

Aiempi murteentutkimus pyrki keräämään mahdollisimman ”puhdasta” murretta, ja kielenoppaiksi valittiin mahdollisimman vanhoja ja kouluttamattomia ihmisiä. Tarkastelun kohteena olivat jo tapahtuneet muutokset kielessä. Sosiolingvistisen tutkimuksen tultua Suomeen 1970-luvulla alettiin täällä tutkia myös kielen sosiaalista vaihtelua ja muutosten leviämistä, jolloin kielenoppaita ei enää karsittu murteentutkijoiden periaattein. Sosiolingvistiseen tutkimukseen kelpaakin kuka tahansa kielenoppaaksi, mutta haastateltavien ryhmittely vaikuttaa tuloksiin. (Mielikäinen 1984: 187–188.)

Sosiolingvistiikka sai alkunsa edellisellä vuosikymmenellä alan pioneerin William Labovin jaettua tutkimusryhmänsä sosiaalisin perustein tutkiessaan New Yorkin puhekieltä. (Paunonen 1982a: 40–43.) Labovin tutkimusmetodeja ei ole voitu lainata sellaisenaan suomalaiseseen käyttöön, koska kieliyhteisöt ja -systemit poikkeavat toisistaan. Ensinnäkin Suomen sosiaalinen rakennetta ei voi verrata Englannin tai Amerikan rakenteeseen, koska kaupungistuminen on niissä maissa paljon pidemmällä kuin Suomessa ja koska esimerkiksi englantilaisissa kouluissa olevia kielellisiä vaikeuksia ei Suomessa ole. Täällä ei voida myöskään unohtaa puhujien alueellista taustaa, kuten Labov teki. (Mielikäinen 1984: 189.)

Toiseksi kieliäkin on tarkasteltava eri tavoin, sillä suomen kielessä ei voi keskittyä vain äänneoppiin, vaan on huomioitava myös muoto-oppi, joskus myös lauseoppi. Suomen kielessä on ongelmallista myös vaihtelevien varianttien tilastointi, joten kaikkia englantilaisia sosiolingvistiikan laskentamenetelmiä ei Suomessa voi käyttää. (Mielikäinen 1984: 189–190.) Labovin menetelmiä on kehittänyt edelleen pohjoismaiseen käyttöön Mats Thelander (ks. esim. Mielikäinen 1980: 16).

Sosiolingvistiikka pyrkii siis selvittämään, millä tavoin kieli vaihtelee ja miksi. Selityksiä vaihteluun etsitään kielenulkoisista muuttujista ja kielestä. (Suojanen 1982: 12.) Kielenulkoisia muuttujia, joiden suhdetta kielelliseen variaatioon pyritään selvittämään, ovat siis kielenpuhujien sosiaalinen tausta, ikä ja sukupuoli (Paunonen 1982a: 58). Yleensä sosiaaliseen taustaan ei suomalaisissa tutkimuksissa ole kiinnitetty erityistä huomiota.

Kun tarkastellaan kielellistä variaatiota, on valittavien kielenpiirteiden pystyttävä kuvamaan vaihtelun ja mahdollisen muutosprosessin luonnetta. Murteiden tasoittumista tutkittaessa tulee tutkittavien kielenpiirteiden täyttää seuraavat ehdot:

- 1) Vaihtelun täytyy tapahtua murteellisen ja yleis(puhe)kielisen variantin kesken, ja variantit täytyy voida erottaa helposti toisistaan.
- 2) Kielenpiirteen tulee olla melko yleinen tavallisessa puheessa.
- 3) Muuttuja on voitava määrittää mahdollisimman vähäisin kontekstuaalisin rajoituksin.
- 4) Muuttujan on oltava mahdollisimman riippumaton temaattisesta tai muusta kielenulkoisesta vaikutuksesta. (Nuolijärvi 1986b: 41.)

Käytännössä nykypuhekieltä tutkittaessa vaihtelua saattaa olla useamman kuin kahden variantin välillä (esim. *makia* ~ *makea* ~ *makee*). Toinen kriteeri on sosiolingvistiksessä tutkimuksessa tärkeä, koska kvantitatiivinen analyysi vaatii tarpeeksi paljon frekvenssejä (Nuolijärvi 1986b: 42).

Kolmas kriteeri tarkoittaa tapauksia, joissa kielen sisäiset tai -ulkoiset syyt rajoittavat vaihtelua. Äänteelliset, semanttiset tai muut syyt voivat aiheuttaa, että vaihtelua esiintyy joissain sanoissa, toisissa taas ei. Esimerkiksi *ts*-yhtymään kuuluu tällaisia sanoja (*kattoa* : *katon* ~ *otsikko* : *otsikon*). Vaihtelemattomat sanat on jätettävä tutkimuksen ulkopuolelle, jotta variantit olisivat vertailukelpoisia. (Nuolijärvi 1986b: 42.)

1.3. Kaustinen ja sen murre

Kaustinen on pieni 4500 asukkaan maaseutupaikajä Keski-Pohjanmaalla. Sen pinta-ala on 354,15 km². Kaustinen voidaan jakaa vanhan koulupiiriin mukaisesti kahdeksaan kylään: kirkonkylä, Salonkylä, Nikula, Puumala, Järvelä, Jylhä, Vintturi ja Köyhäjoki (liite 1). Näistä Nikulan koulu on lakkautettu. Vuonna 1997 Kaustisen asukasluku oli 4510. 0–14-vuotiaita oli 962, 15–64-vuotiaita 2876 ja vähintään 65-vuotiaita 673. Suomenkielisten osuus on noin 96 % ja ruotsinkielisten 4 %. (Kotiseutumme Perhonjokilaakso 1997: 109.) Vuonna 1998 Kaustisen elinkeinonjakauma oli seuraava: alkutuotanto 31 %, jalostus 21 % ja palvelut 48 %. Kaustisella korostuu palvelujen osuus, sillä kunta toimii alueen palvelu- ja kauppakeskuksena. (Kaustisen kunnan tilinpäätös 1998: 12.)

Kaustisen murre kuuluu ns. Vetelin ryhmään, joka on Keski-Pohjanmaan eteläisin murre (liite 2). Murretta voisi pitää myös Etelä-Pohjanmaan alamurteena, ellei savolaiskiila olisi lohkaissut sitä erilleen alkuperäisestä yhteydestään, sillä edelleen murteita yhdistäviä piirteitä ovat esimerkiksi *t*:n heikon asteen ja jälkitavujen vokaa-lienvälisen *h*:n edustus. (Kettunen 1930: 75.) Toisaalta Vetelin ryhmän murteisiin ovat

vaikuttaneet aluetta ympäröivät savolaiskiila ja muut keskipohjalaismurteet itämurteisuusineen loitontaen sitä eteläpohjalaisesta murteesta, mikä näkyy esimerkiksi *t:n* heikon asteen edustuksessa *ht*-yhtymässä (*tehä, tehään*), *lk-* ja *rk-*yhtymien astevaihtelussa (*jalat, halot*) ja sanastossa (Rapola 1969: 128).

Kaustisen murteessa tavattavia yleisiä länsimurteisuuksia ovat muun muassa sananalkuiset konsonanttiyhtymät (*klaffipiironki, trenki, ploota*), *k:n* heikkoasteinen vastine *j e:n* edellä (*mäjjen, lujen, kuljen, särjen, lohjeta*) ja toisaalta *v* labiaalivokaalin edellä: *pelko : pelvon, halko : halvot* (Kettunen 1940a: kartat 1, 40, 54 ja 56) sekä *t:n* heikkoasteinen vastine *r*: *paran, meirän, tahron* (Kettunen 1930: 75).

Muita murteessa esiintyviä piirteitä ovat jälkitavujen vokaalienvälinen *h* (*lamphat, valhen, menhän, verkhon*), *ea, eä, oa, öä* -yhtymien vastineet *ia, iä, ua, yä* (*lukia, pimiä, maitua, tyttyä*) ja inessiivin päätte *-sa, -sä* (*täsä talosa*). Lisäksi Kaustisen murteeseen kuuluu švaavokaali: *jalaka, kylmä, silimä*. (Kettunen 1959: numerot 108, 191, 104 ja 199.) Nämä murrevariantit ovat jälkitavujen vokaalienvälistä *h*:ta lukuun ottamatta tyypillisiä pohjalaismurteille (Kettunen 1930: 56), mutta vokaalienvälistä *h*:ta ei tavata pohjoispohjalaisissa murteissa (Rapola 1969: 130).

Erikoista Kaustisen murteessa on, että loppu-*k* on kadonnut lounaismurteiden tapaan vokaalien lisäksi myös soinnillisten konsonanttien ja *h:n* edellä (*annat tänne, ei saak koskea; tänne nyt, ei tee mitään*). Lisäksi murteessa *ts*-yhtymän vastineena on *ss : ss* (*messä, ossasa, tarvissen, isse*), jota tavataan Vetelin ryhmän murteiden lisäksi vain kaakkoismurteissa ja osin kaakkoishämäläisessä murteessa. (Kettunen 1930: 76.)

1.4. Tutkimustehtävä ja -aineisto

Tarkoitukseni on tutkia sosiolingvivistisesti Kaustisen koululaisten puhekieltä. Pyrin saamaan vastauksen seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mikä on alkuperäisten murrevarianttien ja uusien varianttien suhde?
- 2) Mitkä murrepiirteet säilyvät parhaimmin ja mitkä huonoimmin kaustislaisilla koululaisilla?
- 3) Miten sukupuoli, luokka-aste ja asuinpaikka Kaustisella vaikuttavat puhekieleen?
- 4) Miten asenteet vaikuttavat puhekieleen?

Yksilöllisiä eroja tarkasteltaessa on lisäksi syytä huomioida koululaisten taustan mahdollinen vaikutus kieleen.

Tulen tutkimaan kuuden murrepiirteen edustusta Kaustisen murteessa. Nämä piirteet olen valinnut ensinnäkin siksi, että ne ovat suurtaajuisia ja siksi hyvin tutkittavissa. Toiseksi ne ovat olennaisimmat piirteet tutkimassani murteessa. Valitsemani piirteet ovat seuraavat:

- 1) yleiskielen *d:n* edustus, joka on Kaustisella tyyppiä *pata : paran, ht-yhtymässä myös lähteä : lähen*,
- 2) *ts*-yhtymän vastineet (*messä : messän, isse*),
- 3) jälkitavujen vokaalienvälinen *h* (*tulhan, tuphan*),
- 4) inessiivin päätte (*täsä talosa*),
- 5) švaavokaali (*kylymä*) ja
- 6) jälkitavujen *a, ä* -loppuiset yhtymät (*makia, maitua*).

Tutkimuksessa on mukana on 32 koululaista, joista puolet on vuonna 1986 syntyneitä eli haastatteluhetkellä viidesluokkalaisia (10–11-vuotiaita) ja puolet vuonna 1983 syntyneitä eli kahdeksaluokkalaisia (13–14-vuotiaita). Kummassakin ryhmässä on 8 tyttöä ja 8 poikaa, joista puolet on kirkonkyläläisiä ja puolet sivukyläläisiä. Sivukyläinformantit olen ottanut Puumalan ja Köyhäjoen kylistä, joista kummastakin on 2 tyttöä ja 2 poikaa sekä ala-asteen että yläasteen ryhmään (ks. asetelma 1). Nämä kylät olen valinnut siksi, että ainoastaan niistä on riittänyt tarpeeksi koululaisia kuhunkin ryhmään. Kyseessä on kuitenkin nykyinen koulupiirijako, joten osa Puumalan kylän ala-astetta käyvistä tai käyneistä on kotoisin Nikulan kylästä. Tulen jatkossa merkitsemään ala-asteen ryhmää A:lla ja yläasteen ryhmää Y:llä, tyttöjen ryhmää t:llä ja poikien ryhmää p:llä sekä kirkonkyläläisten ryhmää k:lla ja sivukyläläisten ryhmää s:llä. Käytän jakoa ala- ja yläasteeseen, koska tämä jako oli vielä 1997 käytössä. Yksilöt olen asettanut ryhmissään aakkosjärjestykseen ja numeroinut sitten numeroilla 1–4 (esimerkiksi Akt1, Akt2, Akt3 jne.).

Haastateltavat olen valinnut harkinnaisotannalla, ja valintaperusteisiin on kuulunut ensinnäkin haastateltavan syntyperäinen kaustislaisuus. Toiseksi olen rajannut ylimmän sosiaaliluokan lapset aineiston ulkopuolelle, koska olen halunnut välttää vanhempien koulutuksen mahdollisen vaikutuksen haastateltavien kieleen. Haastateltavien vanhemmat ovat ammanteiltaan esimerkiksi maanviljelijöitä, turkistarhaajia, perhepäivähoitajia, kirvesmiehiä, sihteereitä, toimistovirkailijoita, sairaanhoitajia ja yrittäjiä. Olen siis pyrkinyt saamaan mahdollisimman homogeeniset ja sitä kautta keskenään vertailukelpoiset ryhmät. Kahden pojan äidit ovat kuitenkin ruotsinkielisiä, ja tulen

huomauttamaan erikseen, mikäli huomaa tämän vaikuttaneen poikien kieleen. Haastateltavista on tarkempia tietoja liitteessä 3.

Asetelma 1: Informanttien ikä-, sukupuoli- ja asuinpaikkajakauma

Koulu	tytöt	pojat	yhteensä	
Ala-aste (5. luokka)				
Kirkonkylä	4	4	8	
Puumala	2	2	4	}
Köyhäjoki	2	2	4	
Yhteensä	8	8	16	8
Yläaste (8. luokka)				
Kirkonkyläläiset	4	4	8	
Puumalalaiset	2	2	4	}
Köyhäjökiset	2	2	4	
Yhteensä	8	8	16	8
Yhteensä	16	16	32	

Vaikka olen syntyperäinen kaustislainen, en tuntenut entuudestaan juuri ketään viides- tai kahdeksaluokkalaista. Kaikki haastateltavat olivat minulle vieraita. Haastateltavien valintatapa vaihteli, mutta koulujen opettajat olivat apunani. Sivukyliä ala-asteilla ei juuri valinnanvaraa ollut, mutta opettajat olivat sopineet oppilaiden kanssa haastattelusta. Kirkonkylän ala-asteella kävin esittäytymässä luokalle ja kerroin haastattelusta. Oppilaat kertoivat kirjallisesti taustastaan (syntymäpaikka, vanhempien kotipaikat ja ammatit) sekä siitä, halusivatko he haastatteluun ja kenen kanssa. Miltei jokainen halusi mukaan. Yläasteen oppilaista minulla oli käytössäni nimilista. Sivukyliä oppilaista ei yläasteikäistenkään kohdalla ollut paljoa valinnanvaraa. Esimerkiksi köyhäjokisia poikia oli vain kaksi. Osa oppilaista pyysin itse mukaan, koska nimien perusteella tiesin, ketkä ovat syntyperäisiä kaustislaisia. Osa oppilaista tarjoutui mukaan itse.

Haastattelut toteutettiin parihaastatteluna. Haastattelussa oli kerrallaan kaksi tietyn ryhmän oppilasta, esimerkiksi kaksi yläasteikäistä sivukyläläistyttöä. Kie-lenoppaat olivat siten kaveruksia keskenään. Koko aineistoni koostuu 16 parihaastattelusta, joista kukin kestää 45 minuuttia. Kaikkiaan aineistoa on siis 12 tuntia. Nämä haastattelut olen tehnyt loka-marraskuussa 1997. Haastattelut on tehty kahta

lukuun ottamatta kouluilla, koska näin sain oppilaat parhaiten mukaan sekä haastattelupaikan että motivaation puolesta. Parihaastattelut oli nimittäin helpointa toteuttaa kouluaikana, sillä haastattelutilaa ja -tilaisuutta olisi ollut vaikea löytää muulloin. Kaikki – varsinkaan pojat – eivät olleet halukkaita käyttämään vapaa-aikaansa tällaiseen, mutta vapaus oppitunnilta vaikutti innostavasti.

Koulu ei kuitenkaan haastatteluympäristönä ollut paras mahdollinen paikka, koska nauhoitteisiin tuli taustahälyä, kuten kellon tai puhelimen pirinää, mikä vaikeuttaa haastatteluiden analysoimista. Lisäksi nauhoitustilanteet keskeytyivät toisiinsa, kun huoneeseen tuli opettajia. Kuitenkaan koulu ei esimerkiksi kotia virallisempaan paikkaan vaikuttanut mielestäni puheeseen, sillä onhan se koululaisille jokapäiväinen ympäristö. Hanna Lappalainen on todennut, että koulu haastattelupaikkana vaikuttaisi puheeseen yleiskielistäen sitä, koska haastattelu rinnastuu koulun muuhun toimintaan ja koska lapset suhtautuvat aikuiseseen haastatteliin kuin opettajaan (Lappalainen 1994: 212). Omasta mielestäni ainakaan useimmat Kaustisen koululaiset eivät rinnastaneet haastattelua koulun toimintaan. Eräskin poika sanoi: *nyt ei ollak koulusa niin nyt saa puhua rumia*. Eräs ala-asteelaistytö puolestaan sanoi puhuvansa kotona kuten haastattelussa mutta koulussa enemmän kirjakielellä. Hän siis ei rinnastanut koulua ja haastattelua toisiinsa. Ainakaan useimmat eivät myöskään rinnastaneet minua opettajaan, mihin pyrinkin. Tähän saattoi vaikuttaa se, että olen monien sisarusten ikätoveri tai jopa nuorempi, minkä myös kerroin heille. Eräs poika tosin kutsui minua vahingossa opettajaksi, mutta korjasi erehdyksensä sanomalla *liikkahan sää vaan oot*.

Sen sijaan nauhoittaminen oli miltei kaikille outoa, mikä aiheutti usein alkujännitystä yleiskielistäen puhetta. Jännittäminen ilmeni myös hiljaisena puheääninä, mikä vaikeuttaa etenkin sanojen loppujen kuulemista. Useimmat kuitenkin rentoutuivat pian ja alkoivat puhua vapautuneesti. Jätän kuitenkin huomioimatta kustakin haastattelusta ensimmäiset viisi minuuttia tämän mahdollisen, yleiskielistävän alkujännityksen takia. On kuitenkin huomattava, että koululaiset lienevät normaalisti murteellisempia kuin tässä nauhoitustilanteessa.

Parihaastattelun huono puoli on myös päällekkäispuhunta, joka vaikeuttaa myöhemmin piirteiden kuulemista. Tulen kunkin murrepiirteiden kohdalla ilmoittamaan epäselvien tapausten määrän, jotka ovat aiheutuneet siis niin taustahälystä, hiljaisesta puheesta kuin päällekkäispuhunnastakin.

Valitsin haastattelutavaksi parihaastattelun, koska uskoin sen olevan koululaisille helpompaa: kaverin mukanaolo antoi tukea varsinkin ujommille, joten he

uskalsivat tulla haastatteluun. Toisaalta tuella oli kääntöpuolensakin, sillä reippaamman ja puheliaamman parin taakse oli helppo piiloutua antamalla tämän puhua. Lisäksi hiljaisempi saattoi jäädä puheliaamman varjoon, jos hänellä oli vaikeuksia saada edes puheenvuoroa. Yritin kuitenkin saada aina molemmat mukaan katsekontaktin ja kysymysten avulla. Sanemäärät luonnollisesti vaihtelevat yksilöittäin, mutta se ei kuitenkaan vaikuta tutkimustuloksiin, koska hiljaisempien puhe ei suuresti poikkeaa ryhmiensä jäsenten kielestä.

Pyrin saamaan aikaan mahdollisimman rentoutuneen tunnelman haastatteluissa olemalla epävirallinen ja luonteva. En ollut tyypillinen haastattelija, joka on mahdollisimman paljon hiljaa, vaan myöntelin ja tein pikkukysymyksiä, kuten *niinkö, ihan totta, mitäs sitte* jne. Saatoin kertoa myös oman mielipiteeni. Kerroin joskus lisäksi omista kokemuksistani, kuten karhun kohtaamisesta. Tosin tällöin yleensä keskeytin nauhoituksen. Mielestäni tämä haastattelutapa nopeutti koululaisten rentoutumista ja sai heidät puhumaan enemmän. Tulin samalla heille tutummaksi, jolloin he alkoivat puhua vapaammin.

Myös koululaiset tunsivat vastuuta haastattelun onnistumisesta. Esimerkiksi toinen osapuoli saattoi rohkaista tai patistella toista puhumaan. Vastuuntuntoisuus näkyi erityisesti Akt-ryhmässä, joka oli myös selvästi jännittynein: kaksi tyttöä jakoi keskenään sipisten jatkuvasti puheenvuoroja, ja toinen tytöistä ei rentoutunut lainkaan, vaan hän huokaisi nauhoituksen loputtua: *huh, nyt se on ohi*. Useimmat oppilaat olivat motivoituneita ja suhtautuivat tilanteeseen ja minuun positiivisesti. Nähdäkseni vain yhtä poikaa vaivasi myös motivaation puute. Tosin hän saattoi kätkeä vaivautuneisuuttaan näennäisellä välinpitämättömyydellä.

En tutki tilanteiden tai puheenaiheiden vaikutusta kieleen. Tosin en havainnutkaan näiden vaikuttavan koululaisten kieleen (ks. esim. Mielikäinen 1988: 97). Itselläni ei ollut mitään valmista kysymysrunkoa, jonka mukaan etenisin. Olin miettinyt valmiiksi vain puheenaiheita, joita voisin käyttää. Puheenaiheet ovat vapaata puhetta koululaisten elämänpiiriin liittyvistä asioista. Käyttämäni aiheet olivat lähinnä seuraavat: koulunkäynti ja opettajat, harrastukset, luokkaretket, kulunut kesäloma ja lomamatkat, tv-ohjelmat ja elokuvat, lemmikkieläimet ja virtuaalilemmikit, Kaustinen kotipaikkana ja paikalliset aiheet, kuten sudet ja Kaustisen kansanmusiikkijuhlat. Yläasteikäisten kanssa aiheita olivat lisäksi rippikoulu, työharjoittelu ja mokuvuosi kasteluineen.

Puheenaiheiden järjestys vaihteli haastattelusta toiseen. Aina kuitenkin aloitimme keskustelulla koulusta tai harrastuksista. Kyselin esimerkiksi, millaisia opettajia ja rehtori oppilailla on, mitä he pitävät koulusta, millaisia valinnaisaineita oppilailla on, millaista koulussa oli opettajia lomautettaessa, onko koulussa kova kuri ja saako helposti jälki-istuntoja, mistä koululaiset ovat mahdollisesti saaneet jälki-istuntoja jne.

Hedelmällisimpiä puheenaiheita olivat yleensä lemmikkieläimet ja matkat. Koululaiset kertoivat lemmikeistään esimerkiksi, mitä lemmikkejä heillä on, millaisia ne ovat luonteeltaan, mitä niiden kanssa on tapahtunut, mitä mieltä he ovat virtuaalilemmikeistä, miten niitä hoidetaan jne. Yleensä luokkaretket ja muut koulusta tehdyt matkat olivat hyviä aiheita, sillä koululaiset ryhtyivät usein kertomaan yhdessä kokemistaan tapahtumista.

Useimpia koululaisia haastateltaessa oli keksittävä paljon lisäkysymyksiä, sillä hyvin monet vastasivat lyhytsanaisesti. Samanaikaisesti oli siis sekä kuunneltava että keksittävä puheesta lisäkysymyksiä, mikä tuntui joskus vaikealta ja raskaaltakin. Toisaalta jos haastateltavana oleva pari oli vapautunut ja vilkas, saattoivat he ruveta keskustelemaan keskenäänkin unohtaen minut.

Myös muut ovat kokeneet tämänikäisten haastattelun vaikeaksi. Lappalaisen tutkimuksessa lasten ryhmän (eli 10–14-vuotiaat) frekvenssit jäivät huomattavasti muiden ryhmien frekvenssejä pienemmiksi. Tämä johtui Lappalaisen mukaan jututtamisen vaikeudesta: lapset vastasivat lyhytsanaisesti, ja puheenaiheista tuli siksi pulaa. (Lappalainen 1994: 67–68.)

Olen litteroinut haastatteluista suurimman osan (11 haastattelua) itse. Loput viisi haastattelua on litteroitu harjoitustyönä. Olen kuitenkin harjoitustyön ohjaajan lisäksi vielä itse tarkistanut nämä litteroinnit. Olen käyttänyt tekstissä olevissa esimerkeissä puolikarkeaa transkriptiota, jota olen yksinkertaistanut jättämällä tarkkeet pois, jotta luettavuus paranisi. Olen esimerkiksi korvannut nasaalivokaalit, redusoituneet *n:t* ja *ŋ*-äänteet *n*:llä. Samoin olen jättänyt merkitsemättä puolipitkät vokaalit (*omèna*, *jalàka*).

Aineistoon kuuluvat lisäksi asennekyselyt, jotka tein haastattelun jälkeen. Osan tein suullisesti yksilöhaastatteluna, jotta toinen ei kuulisi vastauksia ja vastaisi sitten samoin.

Ajan puutteen vuoksi tein kuitenkin suurimmalle osalle koululaisista kysymykset kirjallisesti. Koululaiset vastasivat seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä mieltä olet Kaustisen murteesta?
- 2) Puhuvatko eri-ikäiset kaustislaiset mielestäsi eri tavoin?
- 3) Onko murre mielestäsi häviämässä?
- 4) Millaista kieltä puhut omasta mielestäsi? Vaihdatko mielestäsi puhetyyliä tilanteen mukaan?
- 5) Kiinnitätkö yleensä huomiota omaan ja toisten puheeseen?
- 6) Millaista kieltä kotonasi puhutaan? Entä millaista kieltä lähisukulaisesi ja ystäväsi puhuvat?

Kysymykset olivat selvästi vaikeita etenkin osalle ala-asteelaisista, koska he eivät olleet juurikaan miettineet aiemmin asioita. Lähinnä kysymyksestä *mitä mieltä olet Kaustisen murteesta* oli monella selkeä mielipide. Sen sijaan kysymyksiin *puhuvatko eri-ikäiset kaustislaiset eri tavoin* ja *onko murre mielestäsi häviämässä* oli jo selvästi vaikeampi vastata. Lomakekyselyissä on se vaara, että kysymyksiin vastataan, vaikkei mielipidettä olisikaan (Mielikäinen 1981: 114). Tämä näkyi koululaisten vastuksissa: Suullisesti oppilaat saattoivat spontaanisti sanoa, etteivät tiedä. Lomakkeisiin vastattiin yleensä kyllä tai ei, vaikkei välttämättä ollutkaan mielipidettä asiasta. Etenkin tytöt olivat usein hyvin tunnollisia ja vastasivat monisanaisesti. Yleensä koululaiset kuitenkin vastasivat lomakkeisiin nopeasti.

2. YLEISKIELEN *d*:N VASTINEET

2.1. Yleistä

d ja sen murteelliset vastineet voivat esiintyä toisaalta astevaihtelussa *t*:n heikkona vastineena, toisaalta vierasperäisissä sanoissa. *d*:n vastine on Kaustisella *r* (Kettunen 1930: 75). Myös yksi- tai heikkotäryistä *r*:ää (*ð*) esiintyy murteessa (Kettunen 1940a: kartta 65). Toisaalta myös itämurteista katoa (\emptyset) tavataan *r*:n rinnalla *ht*-yhtymässä, kuten *tehä*, *tehään*, *nähään*. Myös itämurteisia muotoja *saahan* ja *jäähän* esiintyy murteessa. (Rapola 1969: 34, 128.)

Aineistossani esiintyvät variantit ovat *r*, *ð*, *d*, kato ja harvoin myös siirtymä-äänteet *j*, *h* ja *v*, jotka olen laskenut mukaan katoedustukseen. Olen laskenut *r*:n ja *ð*:n osuudet erikseen, mutta tarkastelen enimmäkseen näiden varianttien yhteenlaskettuja osuuksia. *ð* on äänteellisesti niin lähellä *r*:ää, että joskus on vaikea erottaa, kumpi variantti on kyseessä.

Passiivimuodot *käyhän*, *myöhän* ~ *myyhän*, *lyyhän* ja *viehän* olen jättänyt laskelmien ulkopuolelle. *Viehän*-tyyppi on käytössä Vetelin ryhmän murteen pohjoispuolella Ullavassa ja Kälviällä. Muoto on luultavasti syntynyt siten, että *t*:n heikkoasteinen vastine *j* on heittänyt pois (*viehän* < **viejhän*). (Kettunen 1940a: kartta 74; Kettunen 1940b: 125.) Murteen mukainen muoto olisi *vierhän*, mutta tästä muodosta on aineistossani vain yksi esiintymä (*syörhän* Ysp2). Vetelin aineistossa *viehän*-tyyppi on yksinomainen (Puusaari 1994: 8).

Vierasperäiset sanat ovat aineistossani lähes aina *d*:llisiä: *adoptoida*, *dinosaurius*, *disko*, *dos*, *humanoidi*, *hiilidioksidi*, *idea*, *judo*, *komediala*, *koodi*, *modeemi*, *nintendo*, *nudisti*, *seedee* (CD) ja *video*. Ainoastaan sanasta *radio* on yhdellä yläasteelaispojalla (Ysp2) myös *t*:llisiä variantteja (*ratio* 2). Muutoin sana on aina *d*:llinen. Myös slangisana *pändi* sekä propriit *Afrodite*, *Eeden* ja *Heidi* ovat *d*:llisiä. Näitä sanoja en ole ottanut mukaan laskelmiin.

Tarkastelen seuraavassa *t*:n heikon asteen vastineita kolmessa ryhmässä äänneympäristön mukaan: lyhyen vokaalin jäljessä, pitkän vokaaliaineksen jäljessä ja *ht*-yhtymässä.

2.2. *t*:n heikkoasteiset vastineet

2.2.1. Lyhyen vokaalin jäljessä

Taulukosta 1 ilmenevät *t*:n heikon asteen vastineet lyhyen vokaalin jäljessä. Tulokset olen ryhmitellyt ikä- ja sukupuolijakauman mukaan. Sen sijaan asuinpaikkaa en ole huomionnut esiintymien pienen kokonaisfrekvenssin takia. Mukaan en ole laskenut elokuvan *Jurassic park – kadonnut maailma* nimeä, koska se esiintyy kaikilla haastatelluilla yleiskielisessä asussa.

Taulukko 1: *t*:n heikon asteen vastineet lyhyen vokaalin jäljessä

Ryhmä	<i>r</i>		<i>ð</i>		<i>d</i>		Ø, <i>j</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f	%	f
At	1	4,1	0	0,0	7	29,2	16	66,7	24
Ap	0	0,0	2	6,5	12	38,7	17	54,8	31
Yht.	1	1,9	2	3,6	19	34,5	33	60,0	55
Yt	3	8,6	1	2,9	13	37,1	18	51,4	35
Yp	12	34,3	3	8,6	7	20,0	13	37,1	35
Yht.	15	21,4	4	5,7	20	28,6	31	43,7	70
Yht.	16	12,8	6	4,8	39	31,2	64	51,2	125

Yleisin variantti koko ryhmässä on itämurteinen kato, mutta myös *d*:n osuus on tässä äänneympäristössä melko suuri. Sen sijaan *r*:llisten varianttien osuudet jäävät vähäisimmiksi. Ala-asteelaisilla on kuitenkin kadon ja *d*:n osuus suurempi kuin yläasteelaisilla, joilla puolestaan *r*:llisten varianttien osuus on suurempi.

Ala-asteen ryhmässä tytöt ovat enemmän itämurteisen kadon kannalla, mutta pojilla on *d*:n osuus suurempi. *r*:llisiä varianteja on molemmilla yhtä vähän. Tosin frekvenssit ovat kustakin variantista miltei yhtä suuret tytöillä ja pojilla, joten mitään varmaa sukupuolierosta ei voi sanoa. Yläasteen ryhmässä tytöillä on sekä kadon että *d*:n osuus suurempi kuin pojilla, joilla *r*:lliset variantit ovat yleisimpiä.

Asetelmasta 2 ilmenevät yksilölliset erot *t*:n heikkoasteisten vastineiden käytössä. Yksilöt ovat ryhmittäisessä järjestyksessä. Kahdella koululaisella ei ole lain-

kaan esiintymiä lyhyen vokaalin jäljessä (Akt4, Ykt1). Miltei jokaisella on sekä kato-
muotoisia että *d*:llisiä esiintymiä, mutta *r*- tai *ð*-variantteja on vain harvalla, lähinnä
yläasteelaispojilla ja sivukyläläisillä.

Asetelma 2: *t*:n heikkoasteiset vastineet lyhyen vokaalin jäljessä yksilöittäin

Infor- mantti	<i>r</i>	<i>ð</i>	<i>d</i>	∅
Akt1	–	–	X	–
Akt2	–	–	–	X
Akt3	–	–	–	X
Akt4	–	–	–	–
Ast1	–	X	X	X
Ast2	–	–	–	X
Ast3	X	–	X	X
Ast4	–	–	X	X
Akp1	–	–	–	X
Akp2	–	–	X	X
Akp3	–	–	X	X
Akp4	–	–	X	X
Asp1	–	X	X	X
Asp2	–	–	X	X
Asp3	–	X	–	–
Asp4	–	–	X	X
Ykt1	–	–	–	–
Ykt2	–	–	–	X
Ykt3	–	–	X	X
Ykt4	–	–	X	X
Yst1	–	–	X	X
Yst2	X	–	X	X
Yst3	X	X	X	X
Yst4	X	–	X	–
Ykp1	–	–	X	X
Ykp2	X	–	–	X
Ykp3	–	X	–	X
Ykp4	–	X	X	X
Ysp1	–	–	X	X
Ysp2	X	X	–	–
Ysp3	X	–	–	–
Ysp4	–	–	–	X

X = vähintään yksi esiintymä

-- = ei esiintymiä

Asetelmasta 3 ilmenee, mitä eri sanoja aineistossa esiintyy, missä muodossa ne ovat ja mikä on sanojen kokonaisfrekvenssi. En ole erottanut *r*:llisiä ja *ð*:llisiä muotoja, koska *r* ja *ð* eivät erota merkityksiä.

Asetelma 3: Aineistossa esiintyvät muodot sanoittain *t*:n heikossa asteessa lyhyen vokaalin jäljessä

<i>r, ð</i>	<i>d</i>	∅	f
		<i>ees</i>	20
<i>pirän</i>	<i>pidän</i>	<i>piän</i>	15
<i>veren</i>	<i>veden</i>	<i>veen</i>	13
		<i>ootan</i>	10
<i>kären</i>	<i>käden</i>	<i>käen</i>	9
<i>saran</i>	<i>sadan</i>		7
<i>verän</i>		<i>veän</i>	5
		<i>ee(s)sä</i>	4
	<i>suden</i>		4
<i>syrän</i>	<i>sydän</i>		4
<i>korin</i>	<i>kodin</i>		3
<i>serän</i>	<i>sedän</i>	<i>seän</i>	3
<i>erelleen</i>	<i>edelleen</i>		2
	<i>edellisenä</i>		2
	<i>edestä</i>	<i>eestä</i>	2
	<i>hidas</i>		2
	<i>pedin</i>		2
<i>raran</i>			2
	<i>rodusta</i>		2
<i>toristus</i>			2
	<i>tädin</i>	<i>täin</i>	2
	<i>hallussapidon</i>		1
	<i>kidun</i>		1
	<i>ladon</i>		1
	<i>ladun</i>		1
	<i>pidättää</i>		1
	<i>pudotus</i>		1
	<i>side</i>		1
<i>sirottu</i>			1
<i>torella</i>			1
	<i>todistaja</i>		1

Katomuoto on levinnyt lähinnä suurtaajuisimpiin sanoihin (verbit *odottaa*, *pitää* ja *vetää*, sanat *käsi* ja *vesi* sekä *ede*-vartaloiset sanat *edes*, *eessä*, *eestä*). Sanoista *odottaa*, *edes* ja *edessä* on aineistossa ainoastaan katomuotoisia esiintymiä. Myös Jyväskylässä verbit *pitää* ja *odottaa* sekä sanat *edessä*, *edes* ja *vesi* ovat usein katomuotoisia (Silvennoinen 1980: 97). Katoedustuksen onkin havaittu olevan kiinteästi

sidoksissa sanastoon: kato tunkeutuu helpoimmin etenkin *edes-* ja *odottaa-*sanoihin. Nuolijärven mukaan tämä saattaa osoittaa sitä, että leksikaalistumistendenssi on voimakkaampi silloin, kun sana on kokonaan astevaihtelun ulkopuolella. (Nuolijärvi 1986b: 109.) Ainoa siirtymä-äänteinen muoto on sanasta *käsi* (*käjet* Yst1).

Useimmista suurtaajuisista sanoista on aineistossa kaikkia muotoja. Sen sijaan harvoin esiintyvät ja kirjalliset sanat ovat lähes aina *d*:llisiä. Jotkut näistä pien-
taajuisista sanoista esiintyvät myös *r*:llisenä. Katomuoto useimmissa pienifrekvenssisissä sanoissa saattaisi tuntua liian radikaalilta, joten siksi yleiskielinen variantti on yleinen (ks. Silvennoinen 1980: 99).

Useimmilla *r*:lliset variantit ovat suurtaajuisista tai arkisista sanoista, mutta Ykp2 käyttää *r*:llisiä muotoja myös sanoista *todistus* ja *sydän*. Sen sijaan *d*:n käyttöön arkisissa ja suurtaajuisissa sanoissa saattaa vaikuttaa myös konteksti. Seuraavassa esimerkissä poika Ysp1 vakavoituu ja korostaa asian tärkeyttä ja käyttää siksi yleiskielisiä varianteja: *ei, me, me, pidämme nimet salassa*. Esimerkkejä:

tai ei mum *piräm* mutta mää autan ni (Ast3); joskus se on käynny *ravira-*
ralla (Ast3); eihän siinä *piräm* mitää suojavarusteita pitää (Ykp2); ihan *syrämmaalles* sitte (Ykp2); *toristus* mene nii (Ykp2); se om *paron* ala-
puolella (Ykp2); se ei muistanu *erellisestä* elämästä mitää (Ykp2); *käret*
on aina rasvasa (Ysp2); *verin* semmosen viillon siihen (Ysp2).

mulla oli keskisormeen *sidottus* semmoset kaks silimää (Asp1); *saippua-*
vedellä (Ysp2).

se on nii *hidas* se pappi (Ast3); ei kö sitä, *edellisenä* perjantaina, tuolla ki-
nolla (Ast4); sehäm meinas mennäs *sydämmeej* ja, siltä ois voinnup
pysähtyäs *sydäj* jos se ois mennys sinne (Asp1); kaks kolme metrii *pudo-*
tusta (Ykt1); mut mää *pidin* siinä, välissä niinku (Ykt4); kaks pulloa mulla
oli *kädesä* (Yst2); mulla on *todistajia* (Yst3); laittelimme, nästistis siihen
tuota, *pedim* (po-), *pedin* siihen (Ykp1); *kiduthaaj* ja oltiin puoli tuntia
(Ykp1); ainaki viis minuuttia *pidättää* hengitystä ko se oli ruennun nuus-
kihan se karhu (Ysp1).

laiskamatoja jotka ei jaksas siirtää *ees* jalakaansa ja (Ast3); mää kävelen
eestakasi (Ast3); *hoitotäim* mies piti tullan nostaam mut sieltä tikapuien
avulla (Ykt2); em mää-, -kä ikinä *ees* tohtis (Yst2); paitsi että mua ei oik-
hein saippualla, *veellä* vain (Ysp3).

2.2.2. Pitkän vokaaliaineksen jäljessä

Taulukosta 2 ilmenevät *t*:n heikon asteen vastineet pitkän vokaaliaineksen (pitkän vokaalin ja diftongin) jälkeisessä asemassa. Sanaa *taide* ei ole mukana laskelmissa, koska se on aina yleiskielen mukainen aineistossa. Sana *äiti* on mukana laskelmissa silloin, kun se on astevaihtelun alainen. Tämä sana on astevaihtelussa yläasteelaisilla yhden ja ala-asteelaisilla kahdeksan kertaa. Tällöin on yleensä kyse oppiaineesta äidinkieli. Myös sana *kyyti* on laskelmissa mukana vain silloin, kun se on astevaihtelun alainen.

Taulukko 2: *t*:n heikon asteen vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä

Ryhmä	<i>r</i>		<i>ð</i>		<i>d</i>		Ø, <i>h, j, v</i>		Yht. f
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Akt	0	0,0	7	7,0	14	14,0	79	79,0	100
Ast	5	5,3	2	2,1	4	4,2	84	88,4	95
Akp	2	1,8	8	7,3	12	11,0	87	79,9	109
Asp	3	3,4	14	15,9	8	9,1	63	71,6	88
Yht.	10	2,6	31	7,9	38	9,7	313	79,8	392
Ykt	6	9,8	6	9,8	14	23,0	35	57,4	61
Yst	13	9,1	12	8,5	17	12,0	100	70,4	142
Ykp	28	26,9	8	7,7	22	21,2	46	44,2	104
Ysp	48	40,7	13	11,0	10	8,5	47	39,8	118
Yht.	95	22,4	39	9,2	63	14,8	228	53,6	425
Yht.	105	12,8	70	8,6	101	12,4	541	66,2	817

Kato on yleisin variantti sekä ala- että yläasteen oppilailla. Kadon osuus on kuitenkin selvästi suurempi ala-asteen ryhmässä. Sen sijaan yläasteelaiset käyttävät enemmän *r*:llisiä ja *d*:llisiä variantteja. Kirkonkyläläisillä on *d*:n osuus suurempi kuin sivukyläläisillä. Sivukyläläistytöt käyttävät enemmän katomuotoisia variantteja kuin kirkonkyläläistytöt, ja sivukyläläispojilla on *r*:llisten varianttien osuus suurempi kuin kirkonkyläläispojilla. Lisäksi katomuotoisten varianttien osuus on suurempi kirkonkyläläispojilla kuin sivukyläläispojilla.

Pojilla on *r*:llisten varianttien osuus suurempi kuin tytöillä, mutta tytöillä on katomuotoisten varianttien osuus selvästi suurempi kaikissa muissa ryhmissä paitsi kirkonkyläläisten ala-asteelaisten ryhmässä. Lisäksi tytöt ovat miltei joka ryhmässä hieman yleiskielisempiä kuin pojat.

Tässä äänneympäristössä kadon osuus on 15 prosenttiyksikköä suurempi kuin lyhyen vokaalin jäljessä: pitkän vokaaliaineksen jäljessä ei katomuoto tuntune yhtä radikaalilta ratkaisulta kuin lyhyen vokaalin jäljessä (ks. Silvennoinen 1980: 99). *d*:n osuus on pitkän vokaaliaineksen jäljessä selvästi pienempi kuin lyhyen vokaalin jäljessä. *r*:n osuus on tässä äänneympäristössä yhtä suuri kuin lyhyen vokaalin jäljessä, mutta *ð*:n osuus on tässä äänneyhtymässä hieman suurempi. Tämä johtunee osin siitä, että *r* on lyhyempi pitkän vokaalin jäljessä kuulostaen yksi- tai heikkotäryiseltä *r*:ltä (*ð*).

Asetelmasta 4 ilmenevät *t*:n heikkoasteisten vastineiden osuudet pitkän vokaaliaineksen jäljessä yksilöittäin. Yksilöt olen järjestänyt implikaatioasteikkoon. *r*:llisiä variantteja (*r*, *ð*) on miltei jokaisella, mutta erittäin yleisiä ne ovat vain kolmella yläasteelaispojalla (Ykp2, Ysp2, Ysp3). Heistä kahdella ei esiinny lainkaan katomuotoja. Yllättävän murteellinen on myös tyttö Ykt1. Muilla puolestaan kato on selvästi yleisin variantti, ja kahdella ala-asteelaistytöllä katomuodot ovat yksinomaisia. Yleiskieliset variantit ovat yleensä vähäisiä, ja kuudella koululaisella niitä ei esiinny lainkaan.

Kirkonkyläläisillä yläasteelaispojilla on lukumääräisesti eniten *d*:llisiä esiintymiä (22). Tämä johtuu Ykp1:n osuudesta: hänellä on 17 *d*:llistä sanaa. Osa sanoista on melko kirjallisen sävyisiä sanoja, kuten *käyttäydyn*, *taiteiden* ja *väkivaltaisuuden*, mutta suurin on tavallisia sanoja, kuten *kuudes*, *meidän* ja *saada*. Näiden sanojen yleiskielisyys johtuu osaltaan siitä, että hän pelleilee joutuessaan kertomaan samat asiat toiseen kertaan. Ensimmäisellä nauhoituskerralla nauhaan ei nimittäin tallentunut mitään, joten pojat joutuivat kertomaan samat asiat uudestaan. Hän on myös itse havainnut puheensa muuttuvan yleiskieliseksi, kun hän pelleilee.

Asetelmasta 5 ilmenevät eri sanojen muodot ja sanojen frekvenssit. Siirtymä-äänteisiä muotoja en ole merkinnyt erikseen. Myöskään *r*- ja *ð*-variantteja en ole erottanut erikseen.

Asetelma 4: t :n heikkoasteiset vastineet yksilöittäin

Infor- mantti	r	δ	d	\emptyset
Ysp2	4	1	0	0
Ysp3	3	2	0	0
Ykp2	4	1	1	1
Ykt1	2	1	1	3
Asp3	1	1	0	2
Yst4	1	1	1	2
Ykp1	1	1	2	2
Akp1	1	1	2	3
Asp1	1	1	1	3
Asp2	1	1	1	3
Ykp4	1	1	1	3
Ykt2	1	1	0	4
Ysp4	1	1	1	4
Akp2	1	1	1	4
Yst1	1	1	1	4
Yst3	1	1	1	4
Ast3	1	0	1	3
Ysp1	1	0	1	3
Yst2	1	0	1	4
Akt2	0	1	1	3
Ykt3	0	1	2	3
Asp4	0	1	1	4
Akp4	0	1	1	4
Ykp3	0	1	1	4
Akt3	0	1	1	4
Akt4	0	1	1	4
Akp3	0	1	0	4
Ast1	0	1	0	4
Ykt4	0	0	1	4
Akt1	0	0	1	4
Ast2	0	0	0	4
Ast4	0	0	0	4

4 = vähintään 75 % esiintymistä

3 = 50–74 %

2 = 25–49 %

1 = alle 25 %

0 = ei esiintymiä

Asetelma 5: Aineistossa esiintyvät muodot sanoittain *t*:n heikossa asteessa pitkän vo-kaaliaineksen jäljessä

<i>r, ø</i>	<i>d</i>	Ø	f
<i>tierän</i>	<i>tiedän</i>	<i>tiian</i>	355
<i>meirän</i>	<i>meidän</i>	<i>meiän</i>	158
<i>käyrä</i>		<i>käyä</i>	28
<i>saara</i>	<i>saada</i>	<i>saaa</i>	26
<i>vuoren</i>	<i>vuoden</i>		24
<i>jourun</i>	<i>joudun</i>	<i>jouun</i>	23
<i>uuren, uu- restaan</i>		<i>uuen, uues- taan</i>	22
<i>syörä</i>		<i>syyä</i>	15
<i>viiren</i>	<i>viiden</i>	<i>viien</i>	14
<i>kuuren</i>	<i>kuuden</i>	<i>kuuen</i>	13
		<i>tuua</i>	11
<i>tieron</i>	<i>tiedon</i>		9
	<i>äidin</i>		9
<i>hoiran</i>	<i>hoidan</i>	<i>hoian</i>	7
	<i>pöydän</i>	<i>pöyän</i>	6
<i>tairan</i>		<i>taian</i>	6
<i>vierä</i>		<i>viia</i>	6
		<i>aian</i>	5
<i>jäärä</i>	<i>jäää</i>	<i>jäää</i>	5
		<i>lyyä</i>	5
<i>taiteiren</i>	<i>taiteiden</i>		5
<i>kaarun</i>	<i>kaadun</i>		4
<i>mestaruure- avaruuren</i>	<i>mestaruuden avaruuden</i>	<i>mestaruuen</i>	4
<i>hoiron</i>		<i>hoion</i>	3
	<i>laidan</i>		3
<i>lauran</i>		<i>lauan</i>	3
		<i>myyä</i>	3
<i>seurun</i>	<i>seudun</i>	<i>seuun</i>	3
<i>uira</i>		<i>uia</i>	3
<i>kaaran</i>	<i>kaadan</i>		2
<i>korkeuren</i>		<i>korkeuen</i>	2
		<i>liiun</i>	2
		<i>luua</i>	2
<i>löyrän</i>		<i>löyän</i>	2
	<i>raadeltu</i>		2
<i>ruurun</i>	<i>ruudun</i>		2
	<i>adoptoida</i>		1
		<i>aiosti</i>	1
		<i>hauata</i>	1
		<i>huua</i>	1
		<i>imuroia</i>	1
	<i>kauneuden</i>		1
<i>kauren</i>			1
<i>kotitalouren</i>			1
<i>kuukauren</i>			1
		<i>kyyin</i>	1
	<i>käyttäydyn</i>		1
<i>lapsuuren</i>			1

pyyrystä	luudun		1
	puuduttaa		1
			1
	raadon		1
	rattaiden		1
	taidot		1
	tavallisuuden		1
vartioira		teiän	1
			1
		velvollisuuden	1
		väkivaltaisuuden	1

Suurtaajuisimmat sanat ovat verbi *tietää* ja pronomini *meidän*. Yleiskielisessä asussa verbi *tietää* on vain kerran ala-asteelaispojan (Asp4) repliikissä ”*en tiedä*”, kun hän selostaa kohtausta televisiosarjasta Ihmemies. Myös pronomini *meidän* on vain kahdesti yleiskielisessä asussa ja ainoastaan pojalla Ykp1. Useimmat käyttävät näistä sanoista ainoastaan katomuotoja. Toisaalta mikäli yksilö käyttää harvoin *r*:ää, on murteellinen muoto usein juuri näistä sanoissa.

Kadon on havaittu yleistyvän *tietää*-verbiin, etenkin fraasiin *en ti(i)ä* (Järvi 1981: 12). Fraasi on yleensäkin hyvin yleinen nuorten puheessa (Järvi 1981: 12; Silvennoinen 1980: 100). Myös pronomineihin *meidän* ja *teidän* kato leviää helposti (Mantila 1987: 79). Esimerkiksi kauhajokisilla nuorilla katotapauksista 88 % muodostui pronomineista *meiän*, *meiät* (Tuominiemi 1999: 25).

Useimmista sanoista on sekä *r*:llisiä, *d*:llisiä että katomuotoisia esiintymiä. Vaikka uudismuotojen on havaittu leviävän herkimmin suurtaajuisiin sanoihin (ks. esim. Nahkola 1987: 190–237), katomuoto on kuitenkin levinnyt koululaisilla myös pienitaajuisiin sanoihin. Jotkut sanat ovat ainoastaan katomuotoisia, kuten *aian*, *myyä*, *tuua*. Ainoastaan murteellisimmilla pojilla katoa esiintyy lähinnä vain suurtaajuisessa sanassa *tietää*. Muilla katomuoto on levinnyt pienitaajuisiin sanoihin.

Monet pienitaajuiset sanat ovat kuitenkin vain *r*:llisiä tai *d*:llisiä. *r*:llisiä variantteja käytetään useimmiten melko tavallisista sanoista. Yleensä vain sivukyläläis- tai yläasteelaispojilla on *r*:llisiä variantteja pienitaajuisista tai kirjallisen sävyisistä sanoista. Poikkeuksia ovat jotkut tytöt, joilla on *r*:llisiä muotoja esimerkiksi sanoista *luonnontiedon* (Akt3), *mestaruuden*, *tiedot* (Yst3), *lapsuuden* (Yst4).

Useat pelkästään *d*:llisessä asussa olevat sanat ovat ominaisuudennimiä tai muita kirjallisen sävyisiä sanoja, kuten *kauneuden*, *käyttäydyn*, *taidot*, *tavallisuuden*, *väkivaltaisuuden*. Tällaiset sanat ovat myös Jyväskylässä usein *d*:llisiä. Silvennoinen

toteaakin näyttävän siltä, että ”mitä vieraampi sana on, sitä todennäköisemmin se on yleiskielinen”. (Silvennoinen 1980: 101).

Sana *vuosi* on mielenkiintoinen: se on miltei aina yleiskielisessä asussa, muttei koskaan katomuodossa. *Vuoen*-muoto olisi vaikea lausua, toisaalta *vuoren*-asu rinnastuu *vuori*-sanaan. Aineistossa onkin vain kolme murteellista esiintymää: *vuoren* (Akp3, Ykp2), *vuoden* (Asp1). Myös jyvaskyläläiset suosivat eläkeläisnaisia lukuun ottamatta yleiskielistä *vuoden*-asua (Silvennoinen 1980: 101).

h esiintyy muodoissa *saaha* (Akp4, Ykp3) ja *saahaan* (Ykp2). Siirtymäänne *v* esiintyy sanassa *uusi* (*uuvet*) (Akt1, Akp4) ja siirtymäänne *j* on muodoissa *saaja*- (Ykt1), *aijat* (Akp3, Akp1), *meijän* (Akp3) ja *tiejä* (Yst4). Siirtymäänne-änteiset muodot ovat kuitenkin hyvin harvinaisia, sillä yleensä on kyse yksittäisistä esiintymistä vain muutamalla koululaisella. Seuraavista esimerkeistä näkyy eri varianttien vaihtelu:

mää kysyin että miks ne ei voi *jääräs* sinnel luokkaan. sitte se, mää en *tiiäk* kuuliko se, mää sanoin *uuestaan* että, miks ne ei voi jää-, *jääräl* luokkaa (Yst3).

jos ei sitä *hoidan* nii sitte se ainaki kuolee, jos ei sitä *hoia*, antaa vain olla; em mää oikein *tierä* itekkään miten ne lopetetaan ko ne tul-, *tuoaan* aina siihen nahottamoon (Yst4).

saa *käyrä* vaikka uimasa tai no, mä kyllä kuulin että ei siellä kannata *uiak* ku (Ykp4).

sillä Läspällä sillä oli kans, *meiräl* luo-, yhellä *meiäl* luokkalaisella ni, sillä oli semmonen tuommonen pullo (Ysp1).

Muita esimerkkejä:

se söi *meiräv* vaarim mökim portahat (Ast3); Suomi voitti *maailmamestaruuren* (Yst3); jokka muuttaa *avaruuresta* maahaj ja (Ykp2); olikko sää muuten *meiräm* mökisä (Ykp2); mää *jourul* laittahaj joskus tiskit ja kaikkia (Ysp4); niitähän yritethin täsä *saarakki* kiinni (Ysp3).

määki kerraj *jouđui*, mitähäm mulla (—), mulla oli *luonnontiedon* tekemättä (Akt3); ensin *kaadetaan* ja la-, tehääm paltturaks niitä ja (Asp1); suurim piirtein kolome kertaa *vuodesa* (Asp1); ja sitte mää *jouđui* seiso-han (Asp2); *kaaduin* semmosen niitim päälles sitte (Ysp3).

sit mää *kaadoin* siihen kaikki jauhot (Akt1); ja sitte ei näkis a-, mitääm mukavaa niinkö *maaseudulla* (Ast3); se oli joku *kauneudej* jumala (Asp1); no ei trauma mutta semmonen että, pakkomielles *saada* ajaa autolla (Asp2); ei niitä nyt ihan, josain *viidesätoistaminuutisa* tehä (Yst1); *jouđuj*

joo muttem määhä haluak käsitellä niitä (Yst4); niin *käyttäydym* määhä mut (Ykp1).

yhöksäm piti *myyä* niitä (Ast4); tutut paikat *tiittääj* ja kaikki käytävät ja kaikki (Asp1); se ei *huua* niim palion, se on sopivan kärtysä (Asp1); kaikki karkit mikkä *pöyällä* oli (Ykt1); otti *liiun* taululta ja (Ykp3).

2.2.3. *ht*-yhtymässä

Taulukosta 3 ilmenevät *t*:n heikon asteen vastineet *ht*-yhtymässä. Kato on lähes ainoa variantti joka ryhmässä. Ikä, sukupuoli ja asuinpaikka ei vaikuta variantin valintaan. *r*:llisiä variantteja on ainoastaan yhdellä yläasteelaisella kirkonkyläläistyöllä ja -pojalla (Ykt2, Ykp2). *ð*-varianttia ei esiinny lainkaan. Myös yleiskielinen variantti on harvinaisen, sillä *d* esiintyy vain viidellä informantilla kerran.

Taulukko 3: *t*:n heikon asteen vastineet *ht*-yhtymässä

Ryhmä	<i>r</i>		<i>d</i>		Ø		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
Akt	0	0,0	0	0,0	32	100,0	32
Ast	0	0,0	1	2,4	41	97,6	42
Akp	0	0,0	0	0,0	53	100,0	53
Asp	0	0,0	0	0,0	31	100,0	31
Yht.	0	0,0	1	0,6	157	99,4	158
Ykt	2	7,1	1	3,6	25	89,3	28
Yst	0	0,0	1	1,7	59	98,3	60
Ykp	6	12,0	0	0,0	44	88,0	50
Ysp	0	0,0	2	3,8	50	96,2	52
Yht.	8	4,2	4	2,1	178	93,7	190
Yht.	8	2,3	5	1,4	335	96,3	348

Kato onkin levinnyt parhaiten *ht*-yhtymään: sekä lyhyen vokaalin että pitkän vokaaliyhtymän jäljessä on enemmän yleiskielisiä ja *r*:llisiä variantteja kuin *ht*-yhtymässä. Kadon suuri osuus tässä äänneyhtymässä ei kuitenkaan ole yllättävä, koska jo murteessa on *ht*-yhtymässä *r*:n rinnalla kato. Esimerkiksi Puusaaren pro gradu -työn

vertailuaineiston eli 1880-luvulla syntyneiden veteliläisten puheessa kato on *ht*-yhtymässä 94-prosenttinen (Puusaari 1994: 18).

Länsimurteissa kato *ht*-yhtymässä on yleensä jähmettynyt lukusanoihin *kahdeksan* ja *yhdeksän* sekä verbiin *lähden*. Esimerkiksi Tampereella katoa tavataan juuri näissä sanoissa (Jonninen-Niilekselä 1982: 124). Lapuan koululaisilla katomuodot ovat näiden sanojen lisäksi numeraalien *yksi* ja *kaksi* taivutusmuodoissa (Järvi 1981: 14).

Kaustisen koululaisilla kato ei kuitenkaan ole sidoksissa sanastoon. Kato esiintyy numeraaleissa *yksi*, *kaksi*, *kahdeksan* ja *yhdeksän* sekä muissa suurtaajuisissa ja arkisissa sanoissa: *tehä*-, *mahollinen*, *nähä*, *mahollisuus*, *mahoton*, *lähö*-, *lähi*- ja *lähe*-. Toisaalta seuraavat pienifrekvenssiset sanat ovat katomuotoisia: *johot*, *kohalla*, *maali-vahit*, *lehen*, *tulehus*, *vaahosa*, *puhasta*, *vahissa*, *paukahus*, *aivotärähkyksen*, *ehottomasti*, *lahella*, *nukahin*, *vaihettu*, *taho*, *tohi*-, *unohan*, *tapahu*, *vaihetaan*, *jahattiin*, *hiihetään*, *säikähin*. Myös propri *Lahti* on aineistossa muodossa *Lahen*.

Sanasto on kuitenkin melko arkista. Yleiskielisten varianttien osuus saataisi olla suurempi, jos mukana olisi kirjallisen sävyistä sanastoa. Yleiskielinen variantti on seuraavissa muodoissa: *ehdoton* (Ast1), *pihdit* (Ykt1), *jahadisa* (Yst3), *tähdille* (Ysp1) ja *vihdoin* (Ysp4). *r*:llisiä ovat muodot *yhyresä*, *eherottomasti*, *laharella*, *vaharittu* (Ykp2) ja *suhure* (Ykt1). Murteelliseen muotoon kuuluu aina švaavokaali, kun taas yleiskieliset muodot on yhtä esiintymää lukuun ottamatta švaattomia. Esimerkkejä:

sillä prukaan kans oli *suhure*, *suhure* (Ykt2); sitten ne pitää *eherottomastik* kassua (Ykp2); mum piti ollas soittamasa *yhyresä* (Ykp2).

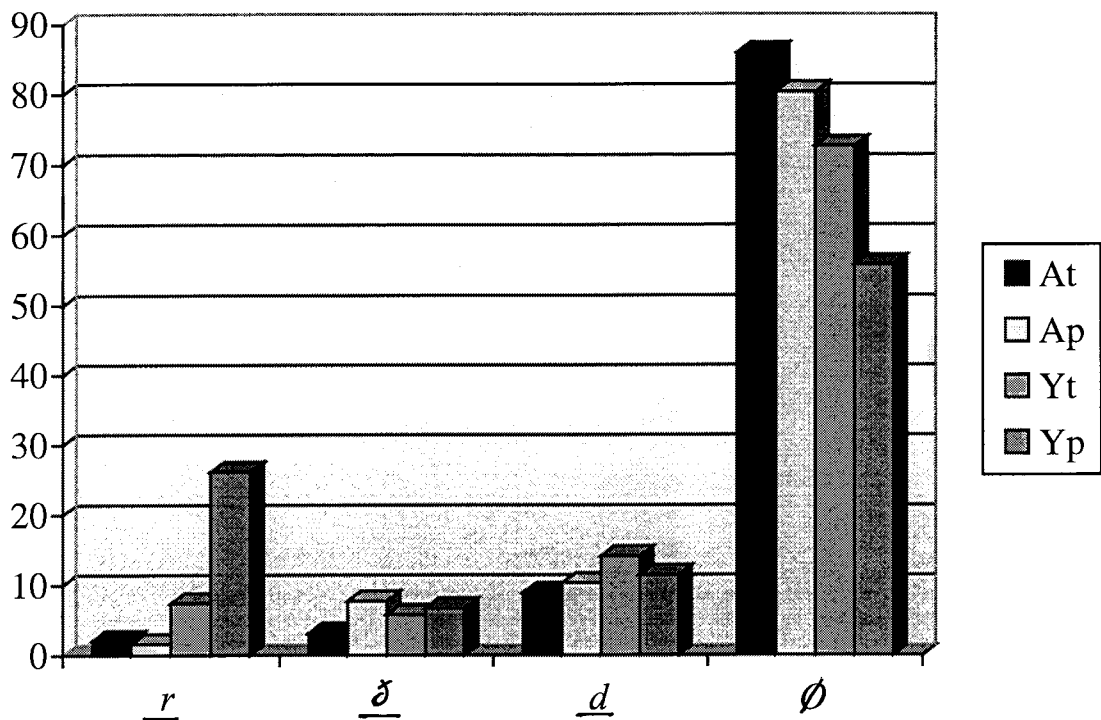
pihdit kurkkuuj ja (Ykt1); jes, *vihdoinki* jotai (Ysp4).

ko ei *mahuk* kaikki pihalle (Akt1); ja sitte on hirviä tuossa meiän *kohalla* (Ast4); niin ne oli semmosia, *yheksäj* ja kymmenen senttisiä jäläkiä sielä (Asp2); heti aivan, *mahotonta* kaveria (Asp2); nuilla on semmonen *kahenkymmenel* litran, tankki (Asp2); että kyllä mää tykkään *hiihellä* (Yst1); ei täällä oikein sillaa *tapahu* mitää (Ykp3); muitten poikien kans vain *tehään* aina joukkue, sitte pelathan (Ysp2); *Myrkkylehestä* semmonen (Ysp2); siitä kuuluu aina semmonen *paukahus* (Ysp3).

2.3. Vertailua

Diagrammista 1 ilmenevät *t*:n heikon asteen vastineiden osuudet ikäryhmittäin ja sukupuolittain. Eri äänneympäristöjä en ole huomioinut.

Diagrammi 1: *t*:n heikkoasteisten vastineiden osuudet (%) Kaustisen ala- ja yläasteelaisten puheessa

Ala-asteen oppilailla on itämurteisen kadon osuus 19 prosenttiyksikköä suurempi kuin yläasteen oppilailla. Yläasteen oppilailla puolestaan *r*:llisten varianttien yhteenlaskettu osuus on 16 prosenttiyksikköä suurempi kuin ala-asteelaisilla. Samoin yleiskielisen *d*:n osuus on hieman suurempi yläasteen oppilailla.

Diagrammista havaitaan, että ala-asteen oppilailla eivät sukupuolten väliset erot ole suuria: tytöillä on katomuotojen osuus suurempi, kun taas pojat käyttävät hieman enemmän *d*:llisiä ja *ð*:llisiä variantteja. *ð* on yleisempi kuin *r* molemmissa ryhmissä, tosin tytöillä varianttien välinen ero jää 1 prosenttiyksikköön.

Yläasteikäisillä sukupuolten väliset erot ovat selvemmat. Itämurteinen kato on levinnyt paremmin tyttöjen puheeseen, mutta paikallinen murrekanta on säilynyt pojilla paremmin. Sekä tytöillä että pojilla on *r*:n osuus suurempi kuin *ð*:n. Tytöillä

r:n ja *ð*:n välinen ero on kuitenkin hyvin pieni. Yläasteen tytöt ovat myös hieman yleiskielisempiä kuin samanikäiset pojat.

Kaiken kaikkiaan huomiota herättävää on vaihtelun runsaus, sillä koululaisilla on käytössään sekä *r*:llisiä, *d*:llisiä että katomuotoja. Kato on kuitenkin yleisin variantti kaikissa ryhmissä. Vaikka *r* on murteessa yksinomainen variantti lyhyen vokaalin ja pitkän vokaaliaineksen jäljessä (lukuun ottamatta muotoja *saahan* ja *jäähän*), variantti on joutunut väistymään itämurteisen kadon yleistyessä.

Kaustisen nuorilla selittää itämurteisen kadon vahvuutta monikin seikka. Ensinnäkin kato esiintyy jo murteessa *ht*-yhtymässä *r*:n rinnalla, joten leviäminen myös muihin äänneympäristöihin on odotuksenmukaista. Toiseksi Vetelin ryhmä on erillään *r*:n kanta-alueesta, ja ympäröivissä murteissa ovat käytössä itämurteiset vastineet, mikä nopeuttanee *r*:n väistymistä. Lisäksi kato on yleispuhekielinen variantti, jonka on havaittu yleistyvän erityisesti nuorten ja naisten puheeseen (Heikkinen 1997: 74–83).

r:n ja *ð*:n suhde on mielenkiintoinen. Tutkimuksissa, joissa *r*- ja *ð*-variantit on laskettu erikseen, on *r*:n osuus huomattavastikin suurempi kuin *ð*:n osuus (esim. Jonninen-Niilekselä 1982: 121; Mantila 1987: 61–62; Puusaari 1994: 7, 10–21). Esimerkiksi Mantila ja Tuominiemi pitävät *ð*-varianttia *r*:n lyhyempänä muotona (Mantila 1987: 58; Tuominiemi 1999: 32). Jonninen-Niilekselä puolestaan tulkitsee Tampereen puhekielen tutkimuksessa *ð*:n ilmentävän nykypuhekielessä murteellisen ja yleiskielisen ääntämyksen ristiriitaa. *ð* voidaan tulkita *d*:n tavoitteluksi tai *r*:n välttämiseksi. Tampereella myös murteellinen *r* on heikkotäryinen, mikä auttaa sen säilymistä. (Jonninen-Niilekselä 1982: 121–123.) Myös Artjärvellä *r* on heikkotäryinen. Lappalaisen mukaan ääntämys on keino vähentää *r*:n murteellisuutta. (Lappalainen 1994: 37.)

Myös Kaustisen nuorilla *r* saattaa säilyä heikkotäryisyytensä takia. Tätä tukee se, että *ð* on muilla ryhmillä yleisempi tai yhtä yleinen kuin *r* paitsi murteellisilla yläasteen pojilla, joilla *ð*:n osuus jää vähäiseksi. Lisäksi *ð* on ainoa *r*:llinen variantti monella. Esimerkiksi nuoremmilla kirkonkyläläistyöillä *r*:ää ei esiinny lainkaan, vaan *ð* on heillä ainoa variantti. (Ks. asetelmat 2 ja 4.) Mielestäni *ð* ei kuitenkaan merkitse aina murteen välttämistä tai *d*:n tavoittelua, vaan kysymys on myös ääntämistavasta. Esimerkiksi hyvin murteellinen Asp3 lausuu *r*:n yleensä niin löyhästi, että se on tulkittava *ð*:ksi.

Kaustisen koululaisilla *r* vaikuttaakin stigmatisoituneen, sillä ainoastaan yläasteelaiset pojat käyttävät *r*:llisiä varianteja melko paljon. Heikkisen mukaan *r* on-

kin tulossa stigmapiirteeksi käyttöalueillaan (Heikkinen 1997: 83). Asenteesta *r*:ään kertovat seuraavat esimerkit:

ja Gräntti katot tuota niin ni, sillä Pruuken kans oli *suhure*, *suhure*, [tytöt nauravat] no joo, kuitenkin, mut ei se sitä ollu (Ykt2).

no se ov vaa että mopolla päästää menehen kaikki mahdollisimman *syriäseuvun*, *seurun*, siinä se vähän pelijättää että kö päästää josain menehän parikytä kilometriä ihan syrämmaalles sitte ku mopo laukiaa sinne (Ykp2).

Tyttöjä *r*:llinen muoto huvittaa ja on selvästi karteltava muoto. Ykp2 kuitenkin korjaa muodon *seuvun* *r*:lliseksi *seurun*-muodoksi. Hänellä *r* on miltei yksinomainen variantti muulloin paitsi *ht*-yhtymässä.

Myös Artjärvellä kadon osuus on sekä nuorten että lasten puheessa vahva. Artjärvi on tosin entinen *l*-alue, jossa *r* vaikuttaa menettäneen prestiisinsä. Murteellisten *l*- ja *r*-varianttien osuus on sekä lasten että nuorten ryhmässä todella pieni, mutta kadon ohella myös yleiskielinen *d* on yleinen variantti (Lappalainen 1994: 37.)

Kaustisen tulokset ovat melko erilaiset kuin naapurikunnassa Vetelissä saadut. Veteliläisillä nuorilla katoedustus on vähäinen lyhyen ja pitkän vokaalin jäljessä, mutta *ht*-yhtymässä kadon osuus on yli 90-prosenttinen, mikä johtuu jo murteessa olevasta rinnakkaisesta edustuksesta *ht*-yhtymässä. Myös Vetelissä *d*:n osuus on suurin lyhyen vokaalin jäljessä (23,5 %), mutta muihin asemiin *d* ei juurikaan ole yleistynyt. (Puusaari 1994: 14–18.)

Kato on levinnyt myös Parkanon puhekieleen, mutta *r* on yleisin variantti: *r* ja *ð* ovat säilyneet nuorilla yhteensä 70–74-prosenttisesti, ja kadon osuus on heillä 5–14-prosenttinen (Mantila 1987: 61–62). Myös Tampereella kato on levinnyt vahvasti nuorten puheeseen, ja *r* ja *ð* ovat säilyneet yhteensä vain 12–62-prosenttisesti (Jonni-Niilekselä 1982: 121). Lapuan koululaisilla *r* on säilynyt yli 65-prosenttisesti. Kadon osuus on kuitenkin vähäinen, mutta sen sijaan *d*:n osuus on yli 30-prosenttinen. (Järvi 1981: 15.)

Naisten on havaittu omaksuvan kato miehiä paremmin (Heikkinen 1997: 83). Tässä Kaustisen koululaiset eivät eroa muista. Toisaalta alueilla, joilla *r* on säilynyt hyvin, nuoret naiset ovat murteellisempia kuin miehet. Sukupuolierot ovat kuitenkin pieniä sekä Lapuan koululaisilla että parkanolaisnuorilla. (Mantila 1987: 61–62; Järvi 1981: 15–16.)

3. *ts*-YHTYMÄN VASTINEET

3.1. Yleistä

ts-yhtymän vastineena on Kaustisen murteessa vaihtelematon *ss* : *ss*. Edustusta tavataan Vetelin ryhmän lisäksi ainoastaan kaakkoismurteissa ja osin kaakkoishämäläisessä murteessa. (Kettunen 1930: 76.) Muissa keskipohjalaismurteissa on käytössä vaihtelematon *ht* : *ht*, ja savolaiskiilassa esiintyy vaihtelu *ht* : *t*. Myös vaihtelematon *tt* : *tt* on lähellä Vetelin ryhmää. (Kettunen 1940a: kartat 8–10.) Aineistossani esiintyy kaikkia edellä mainittuja variantteja. Myös astevaihtelutyypin *tt* : *t* esiintyy aineistossani.

Seuraavaan *ts*-yhtymän esitykseen en ole laskenut mukaan sanoja, joissa kaikilla haastatelluilla on vaihtelemattomasti *ts*. Tällaisia sanoja ovat *etsintäkuulutettu*, *etsiväkirja*, *itsenäisyys*, *joutsen*, *ketsuppi*, *kutsua*, *metso*, *ratsastaa*, *ratsia*, *suitset*, *vatsa*, *vitsi*, *paitsi* ja slangisana *putsata*.

ts-yhtymän edustusta tarkastellaan erikseen ensi tavun jäljessä ja kauempana sanassa. Tässä aineistossa on esiintymiä kauempana sanassa olevasta *ts*-yhtymästä niin vähän, että esittelen esiintymät tässä. Kauempana sanassa *ts*-yhtymä esiintyy *itse*-verbeissä. Esiintymiä on kaikkiaan vain 7. Yläasteelaisilla on sanasta *valita* 1 vahva-asteinen *ss*:llinen esiintymä sekä sanasta *häiritä* 3 vahva-asteista *ss*:llistä esiintymää ja 1 vahva-asteinen *ht*:llinen esiintymä. Paikallismurteisilla on esiintymistä siis neljä viidestä, mutta kolme niistä on murteellisilla pojilla, jotka eivät muutenkaan vieroksu *ss*:llisiä muotoja. Ala-asteelaisilla on vain kaksi esiintymää: *valitsen* (Akt1) ja *mainitsematon* (Asp2). Esimerkkejä:

ne aina *valissi* uuren seuraajan ja entinen, sitte, poistethin (Ykp2); muut rupiaa *häirissehän* nii siinä se meneeki sittej jo, ihal läskiks [keskittyminen tunnilla] (Ykp2); *häirissee* sitte ku ne [pojat] ei oikein taho oikei, pysyä hiliaa ikinä mutta (Ykp1); mut siitä vain tahot tullam mitään ko pojat *häirissee* tunneilla niin ni (Ykt2).

häirihtee [pikkuveli] ku kattoo teeveetä ja sitte hoilaa itekseej ja (Ykt3).

mää yleensä *valitsen* sieltä [Kaustisen kansanmusiikkijuhlat] kaikki semmoset, hyvät esitykset ja sit mää meen niitä kattoo ja (Ast1).

3.2. *ts*-yhtymä eri sanoissa ja sanaryhmissä

Ensi tavun jäljessä esiintyy murrevariantteja sanoissa *etsiä, itse, katsoa, metsä, Ruotsi, seitsemän* ja *viitsiä*. Seuraavassa käsittelem näitä sanoittain ja sanaryhmittäin.

itse

Taulukosta 4 käyvät ilmi *ts*-yhtymän variantit *itse*-pronominissa. Mukana on vain heikko aste. Aineistossa on vain yksi vahva-asteinen esiintymä: *nyt on issensä herra ku saa kulukehan* [mopon] (Ykp2).

Taulukko 4: *ts*-yhtymän edustus *itse*-pronominin heikkoasteisissa muodoissa

Ryhmä	<i>ts</i>		<i>tt</i>		<i>ht</i>		<i>t</i>		<i>ss</i>	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
At	1		2		1		9		0	
Ap	0		1		0		11		0	
Yht.	1	4,0	3	12,0	1	4,0	20	80,0	0	0,0
Yt	3		1		2		11		0	
Yp	1		0		0		5		1	
Yht.	4	16,6	1	4,2	2	8,3	16	66,7	1	4,2
Yht.	5	10,2	4	8,2	3	6,1	36	73,5	1	2,0

Heikossa asteessa on *ite*-muoto ylivoimainen sekä ala-asteen että yläasteen oppilailla. Ylä-asteen pojilla on myös yksi *ts*:llinen ja *ss*:llinen variantti, ja ala-asteen pojilla on *ite*-muodon lisäksi vain yksi *itte*-muoto. Yläasteen ja ala-asteen tytöillä esiintyy *ite*-muodon *ts*:llisiä, *tt*:llisiä ja *ht*:llisiä variantteja.

Yleiskielinen muoto esiintyy yleensä fraasissa *itse asiassa*:

itse asiassa, mä en syöny, muuta ko meiän häissä (Yst2); aika huonosti *itse asiassa* (Yst3).

Yleiskielinen muoto on myös eräänlainen tehokeino, jolla seuraavassa esimerkissä korostetaan toisen ärsyttävyyttä: *se on niin tosi ärsyttävä, että hän on, minä itse, minä hyvä, minä minä minä* (Yst3).

Myös muualla *t* on levinnyt *itse*-pronominiin. Esimerkiksi *tt* : *tt* -alueeseen kuuluvalla Artjärvellä *t*:n osuus *itse*-pronominissa on sekä lapsilla että nuorilla 56-prosenttinen (Lappalainen 1994: 124). Myös Vetelissä *t* leviää tähän sanaan muodon *isse* tilalle (Puusaari 1994: 32). Samoin Jyväskylässä ja lapualaisnuorilla on *ite*-variantti yleinen (Järvi 1981: 28–29; Silvennoinen 1980: 107). Esimerkkejä:

ni mää oon *itte* opettannus sen koiraj ja, sillee (Ast4); tai sit se meni *itte* (Ast4).

ja sittem mää menin siihen *ite* istumaan (Akt1); no ei se tienny *itekkään* sitä (Ast3); siinä sitte *itekki* oppis (Ykt2).

että on *ihtep* pihalla (Ast4); se on nii ihteppäinen se koira että (Yst4).

joo, saa *itsek* kehittää valokuvia (Akt3); joo, meiam pitää *itsek* kuorian niitä (Ykp3).

mää oon nähnyk ku isä nylykee muttem mää oo *isse* vielä (Ykp4).

etsiä, katsoa, metsä

Taulukosta 5 ilmenevät *ts*-yhtymän varianttien osuudet sanoissa *etsiä, katsoa* ja *metsä*. Mukana ovat myös johdokset *etsijä, metsikkö, metsästys, metsästää* ja *katsella* sekä yhdyssana *metsämies*. Leksikaalistuneet sanat *etsintäkuulutettu* ja *etsiväkirja* olen jättänyt laskelmien ulkopuolille. Molemmat sanat esiintyvät vain kerran aineistossa.

Vahvassa asteessa *tt* on yleisin variantti sekä ala- että yläasteelaisten ryhmässä. Yläasteelaispojilla yleisin variantti on kuitenkin *ss* (67,6 %), mutta muissa ryhmissä *tt*:n osuus on suurin. Ala-asteelaispojilla *ht*-variantin osuus on kuitenkin lähes yhtä suuri (38,9 %). *ss*:lliset muodot ovat muilla ryhmillä paitsi yläasteen pojilla marginaalisia.

Heikossa asteessa *t* on hallitsevin variantti (75,9 %). Sekä ala-asteelaiset että yläasteelaiset käyttävät tätä varianttia eniten, ja variantti on suosituin sekä tytöillä että pojilla. Muutoin sukupuoli- ja ikäerot ovat samantyyppiset kuin vahvassa asteessa:

yläasteen pojat käyttävät paljon muiden välttelemää *ss*:ää, ja ala-asteen pojilla on *ht*:llisten varianttien osuus miltei yhtä suuri kuin *t*:llisten osuus. Tyttöillä *t* on miltei yksinomaisen variantti.

Taulukko 5: *ts*-yhtymän edustus sanoissa *etsiä, katsoa, metsä*

Ryhmä	vahva aste				heikko aste				
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>
At	0	24	1	1	1	0	22	2	1
Ap	2	18	14	2	2	2	15	10	1
Yht.	2	42	15	3	3	2	37	12	2
Yt	1	29	8	2	1	1	43	0	0
Yp	0	2	9	23	0	0	30	3	11
Yht.	1	31	17	25	1	1	73	3	11
Yht.	3	73	32	28	4	3	110	15	13

Aineiston sanasto on melko arkista, eikä laskelmissa ole mukana kirjallisen sävyistä, paikallismurteelle vierasta sanastoa. *katsoa*-verbistä muodostuu kuitenkin suurin osa aineistosta (93,2 %). *katsoa*-verbi ilmenee kaikissa muodoissa, mutta useimmilla variantti on vaihtelussa *kattoa* : *katon*.

Myös muualla on astevaihtelun *tt* : *t* havaittu yleistyvän *katsoa*-sanaan. Esimerkiksi jyväsnyläläisnuorilla tämä vaihtelu on lähes yksinomaisen (Silvennoinen 1980: 110–111). *katon*-muoto yleistyy myös Vetelissä muodon *kasson* tilalle (Puusaari 1994: 32). Samoin Artjärvellä on vaihtelu *tt* : *t* ylivoimaisesti yleisin edustus sekä nuorilla että lapsilla (Lappalainen 1994: 125). Esimerkkejä:

ko *kattoo* sillaa että, miten ne pystyy tehäs semmosia kaikkia (Ast4); mää oon *kattonnu*, tuota ni, mää oon *kattonnus* siitä pätkiä oikeastaa (Ykt4).

no eilem mää *katoin*, em mää tiiäs sen nimiä kö (Ast4); *katon* niinku, aika palion ainaki illalla mää *katon* teeveetä (Ykt4); *kato* äiti, tuolla om musta tyttö (Yst4).

Sana *katsoa* on aineistossa vain kerran yleiskielisessä asussa: *katsokaa, minä kävelen nyt, tehkäätilaa, minä tulen* (Yst2). Esimerkki liittyy aiempaan esimerk-

kiin, jossa käytetään *itse*-muotoa tehokeinona. Tässä on kysymys samasta ilmiöstä: käyttämällä hyvin kirjakielisiä muotoja pyritään korostamaan, että kyseinen henkilö luulee itsestään liikoja.

Sanoista *katsoa*, *katsella* esiintyy *ht*:llisiä muotoja ilmenee vain seitsemällä koululaisella, ja näistä vain yksi on tyttö (Ykt2). Hän käyttää *ht*:llisiä muotoja vain vahva-asteisista sanoista, mutta heikkoasteiset sanat ovat *t*:llisiä. Pojista puolet ovat kirkonkyläläisiä ja puolet ala-asteelaisia. Esimerkkejä:

ja silimät pyöreenä vaan *kahteli* tuonne (Akp3); eikä *kahtoat* tyttöjä (Asp1); siinä väkisinki menee *kahtomaan* niitä [Kauniit ja rohkeat], mut ei se haittaav vaikka viikoj jää *kahtomatta* (Ykt2); lopun *kahto* että, Häkkisel loistavat ohitukset (Ykp1); äkkiä pois ku äiti rupiaa *kahtoon* (Ykp3).

ss:llisiä variantteja sanasta *katsoa* esiintyy yhdeksällä koululaisella. Suurin osa heistä on yläasteelaispoikia, ainoastaan kolme on sivukyläläistyttöjä ja yksi ala-asteikäinen sivukyläläispoika. Ainoat *ss*:lliset tytöillä esiintyvät muodot ovat *viitsiä*-verbin lisäksi verbistä *katsoa*. Läheisetkin *katsoa*-sanat variantit saattavat vaihdella: *eilen illallaki katoik sää mä en jaksannuk kassuas sitä* (Ysp2). Esimerkkejä:

mää *kassoin* kerran semmoshen komeron oveej ja sieltä tulee luuranko (Ast3); ne ne nylykee muttem mä oo, *kassonnukkaa* enkä välitä aatellakkaa (Yst4); toisella kerralla *kassomasa* (Ykp2).

Sana *metsä* johdoksineen esiintyy kaikissa varianteissa: *messästää*, *messämies* ~ *mettään* ~ *metällä*, *metikössä* ~ *metsästäjä*, *metsään*, *metsikössä* ~ *mehtään*, *mehtällä*. *ss*:llisiä variantteja on vain yläasteelaispojilla, kun taas *tt*:lliset ja *t*:lliset muodot esiintyvät lähinnä tyttöjen puheessa. *ht*:lliset variantit esiintyvät lähes yksinomaan sivukyläläisten puheessa. Esimerkkejä:

mutta ei oikeen tohim *mettääm* mennä (Ykt4).

se asuu tuota niin ni, ihan, *metikössä* (Ykt2).

ja sitte on hirviä on tuossa meiän kohalla, siinä meiän *mehtäsä*, tiellä koko ajan, tai sillei niin, ku munki isovelii oli-, oli ollu yhem pojan kyytissä nii oli tullus siihen tiellej ja mennys siitä vaan sinne *mettään* (Ast4).

no peltoja ja *mehtiä* ja, sitte voi mennäk koiranki kans sillaa että, koira saa olla vapaana; nii se mun koira ni se oli iskäm mukana *mehtällä* ni (Ast3).

niitä käytetään *metsällä* (Akt1); sitte aamulla isä tuli herättähän että *metsäsä* kävelee sielä ihan, lähellä [susi] (Asp2); nii se om *metsästäjä* (Asp1); et sielä, josaim *metsikösä* kaikkea, tutkittiil luontoa ja semmosta (Yst1).

Jukka *messästää* koko ajan sielä ni (Ykp4); ketkäs kaikki *messämiehet* lähti (Ysp3).

Sanan *etsiä* frekvenssi on pieni, mutta siitäkin esiintyy erilaisia variantteja, tosin vain vahvassa asteessa: *etti*, *ettihän* ~ *ehtiä* ~ *etsijöitä*, *etsihän*. Hieman yllättäen *ts*:lliset variantit ilmenevät erittäin murteellisen pojan puheessa, kun hän selostaa, kuinka pelataan erästä peliä:

toinen huutaa, joku nimet, niin ne on *etsiöitä* ja, toinen niistä hakee palloj ja, ne sitte muut menee piilhoj ja (—) sitte ne alkaa *etsihäj* ja (Asp3).

Muita esimerkkejä:

kaikki *etti* mua (Akt1); mä aion ehkä lähteäp Pohjois-Amerikkaan *ettihän* tyrannosaurusia (Asp1).

kyytiä aina, jaksaa *ehtiä* (Ysp2).

seitsemän

Taulukosta 6 käyvät ilmi *ts*-yhtymän variantit sanassa *seitsemän*. Mukana on vain vahva aste, sillä heikkoasteisia muotoja sanasta ei aineistossa ole.

Taulukko 6: *ts*-yhtymän edustus sanan *seitsemän* vahva-asteisissa muodoissa

Ryhmä	<i>ts</i>		<i>tt</i>	
	f	%	f	%
At	0		8	
Ap	1		7	
Yht.	1	6,2	15	93,8
Yt	0		4	
Yp	0		3	
Yht.	0	0,0	7	100,0
Yht.	1	4,3	22	95,7

tt:llinen variantti on miltei yksinomainen, sillä ainoastaan yhdellä alasteelaispojalla on *ts*:llinen variantti sanasta *seitsemän*: *ne oli varmaan ko, rikkonup peilejä, seitsemän miehen epäonni* (Asp1). Yleiskielinen muoto johtunee hänen tarkoittamansa fraasin *seitsemän vuoden epäonni* kiteytyneisyydestä.

Sana *seitsemän* on leksikaalistunut muotoon *seittemän* myös muualla. Esimerkiksi Artjärven nuorilla *tt*:n osuus on 100-prosenttinen ja lapsilla 94-prosenttinen (Lappalainen 1994: 121). *seittemän*-asu on yleinen myös Lapuan ja Jyväskylän nuorilla (Järvi 1981: 32; Silvennoinen 1980: 112). Samoin Vetelissä muoto *seittemän* lisää *tt*:n osuutta (Puusaari 1994: 30). Esimerkkejä:

se oli *seittemältä* karannu (Akt2); kotona mulla on, semmoset, *sataseittemänkymppiä* (Akp3); mulla on akvaario, siellä on *seittemän* kalaa (Asp1); oli ihan säkkipimiää, siinä joskus *seittemän* aikana illalla (Yst2); sitte mää oon *seittemhän* asti (Ysp4).

viitsiä

Taulukosta 7 ilmenevät *ts*-yhtymän variantit sanassa *viitsiä*. Tulokset olen ryhmitellyt ainoastaan ikäryhmän mukaan, koska sanan kokonaisfrekvenssi on pieni.

Taulukko 7: *ts*-yhtymän edustus sanassa *viitsiä*

Ryhmä	vahva aste		heikko aste		
	<i>tt</i>	<i>ss</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>
A	1	2	1	0	4
Y	1	5	3	2	7
Yht.	2	7	4	2	11

Vahvassa asteessa *ss*:llinen variantti on yleisin variantti. Myös heikossa asteessa yleisin muoto on *viissin*-muoto. Yleiskielistä vaihtelua *viitsiä* : *viitsin* ei aineistossa esiinny lainkaan. Useimmat *ss*:lliset variantit ilmenevät kuitenkin poikien puheessa: ainoastaan kolmen tytön puheessa esiintyy *ss*:llinen muoto. Sen sijaan tytöt suosivat enemmän *tt*-varianttia. Esimerkkejä:

em mää *vihtis* sanoam mitään nytte (Yst2); ei sen tunnilla *vihtik* kukaan tehäm mitää (Ykp3).

mut sinne ei oikeiv *viissi* mennä (Asp2); vois alottaa muttei sitä sitte *viissikka* (Ykt4); em mää tieräs sitte, *viissinkö* mää enää hankkiakkaan ko (Yst4); mää ev *viissinym* mennäs sinnes sitte (Ykp1); silloin ku Kauniit ja rohkeat tulee nii silloin ei kyllä *viissik* kahtoa (Ykp1); em mää *viissi* ottaak ku joku joka lähettäis sitte sähköpostia (Ysp1); taira *viissiät* täsä antaa näytettä (Ysp2).

älkää *viittiköt* tuuan niitä lemmi-, virtuaalilemmikkejä kouluu (Akt4); en sit kumminkaav *viittiny* et (Akt3).

Ruotsi

Taulukosta 8 ilmenevät *ts*:n variantit sanassa *Ruotsi*. Vahva-asteisia esiintymiä on vain yläasteelaistytöillä, ja heillä sana on yhtä *Ruotti*-asua lukuun ottamatta yleiskielen mukainen. Heikkoasteisena sana on aina *ts*:llinen.

Taulukko 8: *ts*-yhtymän edustus sanassa *Ruotsi*

Ryhmä	Vahva aste		heikko aste
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ts</i>
At	0	0	5
Ap	0	0	3
Yht	0	0	8
Yt	6	1	5
Yp	0	0	3
Yht	6	1	8
Yht	6	1	16

Myös muualla sana *Ruotsi* johdoksineen on havaittu yleiskielistyneeksi. Esimerkiksi Artjärvellä ja Jyväskylässä sana *Ruotsi* johdoksineen on aina yleiskielinen (Lappalainen 1994: 118; Silvennoinen 1980: 106). Samoin Tampereella sana on miltei aina yleiskielisessä asussa (Jonninen-Niilekselä 1982: 128). Esimerkkejä:

mää oov vain käynnyr *Ruotsisa* ja (Ast4); tietysti *Ruotsisa* mutta (Ast3); mää en tykkää *ruotsista* (Yst1); jos ei niinku huvita ollar *ruotsin* tunnilla niin saatte mennä tuohon käytävähän (Yst2).

kyllä mää katon Suomi–*Ruotti*-ottelut (Ykt3).

Ensi tavun jäljessä esiintyy yksi yleiskielestä poikkeava muoto sanasta *ot-sa*: Ykp1 sanoo kerran *oh-ta*. Muita esiintymiä ei ole tästä sanasta aineistossa.

3.3. Vertailua

Asetelmasta 6 ilmenevät aineistossa esiintyvät muodot sanoittain. Sanoissa *Ruotsi* ja *seitsemän* on pienin vaihtelu. Näissä sanoissa eikä sanassa *etsiä* ei ole lainkaan paikallismurteisia variantteja. *itse-*, *katsoa-* ja *metsä-*sanoissa on eniten erilaisia muotoja.

Asetelma 6: Aineistossa esiintyvät muodot sanoittain

vahva aste				heikko aste				
<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>
			<i>isse-</i>	<i>itse-</i>	<i>itte-</i>	<i>ite-</i>	<i>ihte-</i>	<i>isse-</i>
<i>etsi-</i>	<i>etti-</i>	<i>ehti-</i>						
<i>katso-</i>	<i>katto-</i>	<i>kahto-</i>	<i>kasso-</i>		<i>katto-</i>	<i>kato-</i>	<i>kahto-</i>	<i>kasso-</i>
<i>metsä-</i>	<i>mettä-</i>	<i>mehtä-</i>	<i>messä-</i>	<i>metsä-</i>		<i>metä-</i>	<i>mehtä-</i>	<i>messä-</i>
<i>seitsemä-</i>	<i>seittämä-</i>							
	<i>viitti-</i>		<i>viissi-</i>		<i>viitti-</i>		<i>vihti-</i>	<i>viissi-</i>
<i>Ruotsi-</i>	<i>Ruotti-</i>			<i>Ruotsi-</i>				

Varianttien moninaisuutta selittää Kaustisen sijainti: muualla Keski-Pohjanmaalla on käytössä vaihtelupari *ht* : *ht*, savolaiskiilassa esiintyy vaihtelupari *ht* : *t*, eikä länsisuomalainen *tt* : *tt* ole kaukana. Sanaston merkitys on kuitenkin varianttien leviämisessä suuri, koska vieraat murreasut leviävät alueelta toiselle yksittäisten sanojen myötä (Mielikäinen 1984: 201–203).

Asetelmasta 7 ilmenee yksilöllinen vaihtelu *ts*-yhtymässä. Yksilöt ovat ryhmittäisessä järjestyksessä. Mukana eivät ole *seitsemän-* ja *Ruotsi-* sanat, koska niissä ei juurikaan esiinny yksilöllistä vaihtelua. Asetelmasta havaitaan, että suurin osa koululaisista käyttää vahva-asteista *tt*:tä ja heikkoasteista *t*:tä. Tytöillä on kuitenkin puheessa yleensä vähemmän erilaisia variantteja kuin pojilla. Vahva-asteinen *tt* on erityisesti tytöillä yleinen. Heikkoasteinen *t* esiintyy kaikilla paitsi pojalla Asp2. *ss*:ää esiintyy lähinnä yläastealaispojilla. Myös *ht*-variantti on yleisempi pojilla kuin tytöillä.

Tytöllä Ykt2 *ht* on yksinomainen vahvassa asteessa, mutta heikkoasteisissa muodoissa *t* on yksinomainen.

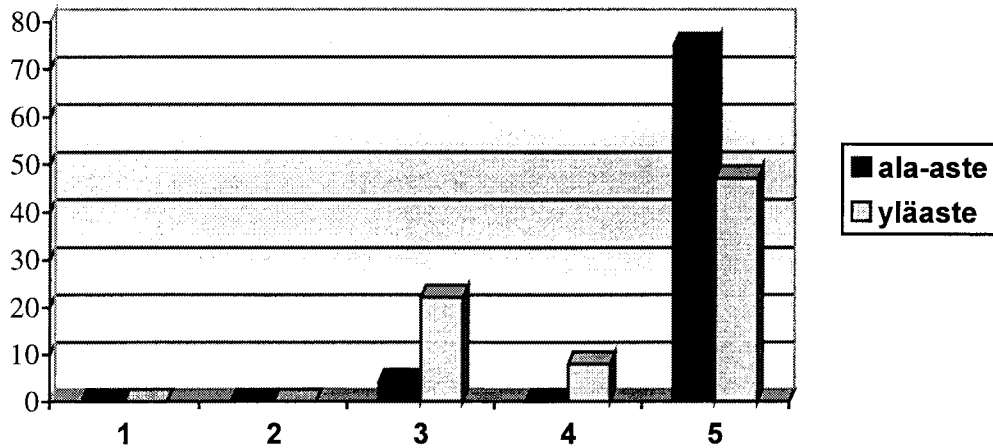
Asetelma 7: *ts*-yhtymän variantit yksilöittäin tarkasteltuna

	vahva aste				heikko aste				
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>t</i>	<i>ht</i>	<i>ss</i>
Akt1		X			X	X	X		
Akt2		X					X		
Akt3		X			X		X		
Akt4		X				X	X		
Ast1		X		X			X		
Ast2		X					X		
Ast3			X				X	X	X
Ast4		X	X			X	X	X	
Akp1		X					X		
Akp2			X				X	X	
Akp3			X			X	X	X	
Akp4		X					X		
Asp1		X			X	X	X		
Asp2	X		X	X				X	X
Asp3	X			X			X		X
Asp4	X						X		
Ykt1		X					X		
Ykt2			X				X		
Ykt3		X					X		
Ykt4		X					X		X
Yst1		X			X	X	X		
Yst2	X	X			X	X	X	X	
Yst3		X			X		X		
Yst4		X		X		X	X	X	X
Ykp1		X	X	X			X	X	X
Ykp2				X		X	X		X
Ykp3			X		X		X	X	
Ykp4				X			X		X
Ysp1			X			X	X		X
Ysp2			X	X			X		X
Ysp3				X			X		X
Ysp4		X	X	X		X	X		

Diagrammista 2 ilmenevät *ss*-variantin osuudet eri ikäryhmillä sanoittain ja sanaryhmittäin. Kokonaisuutena *ts*-yhtymää tarkasteltaessa havaitaan, että paikallis-murteisessa *ss*:llisessä asussa on säilynyt hyvin ainoastaan *viitsiä*-verbi. Myös sanaryhmässä *etsiä*, *katsoa* ja *metsä* esiintyy *ss*:llisiä varianteja, kuitenkin lähinnä ylä-

asteelaisilla. *isse*-muotoa ei esiinny ala-asteelaisilla lainkaan, yläasteen ryhmässä muodon osuus on 8-prosenttinen. Täysin *ss*:ttöminä ilmenevät sanat *Ruotsi* ja *seitsemän*.

Diagrammi 2: *ss*-variantin osuudet sanoittain ja sanaryhmittäin

1 = *Ruotsi*, 2 = *seitsemän*, 3 = *etsiä, katsoa, metsä*, 4 = *itse*, 5 = *viitsiä*

Vetelin nuorilla heikkoasteinen *ss* on säilynyt huomattavasti paremmin: 54-prosenttisesti (Puusaari 1994: 33). Kaustislaisilla nuorilla vastaava säilymä on vain 12-prosenttinen (ks. luku 8.1.). *ss*:n vähäisyys on kuitenkin melko odotuksenmukaista nuorilla, sillä on todettu, että mitä ahdasalaisempi murrepiirre on, sitä helpommin se katoaa (Paunonen 1982a: 51). Piirre on hyvin leimallinen, ja se vaikuttaa stigmatisoituneen erityisesti tytöillä ja ala-asteelaispojilla.

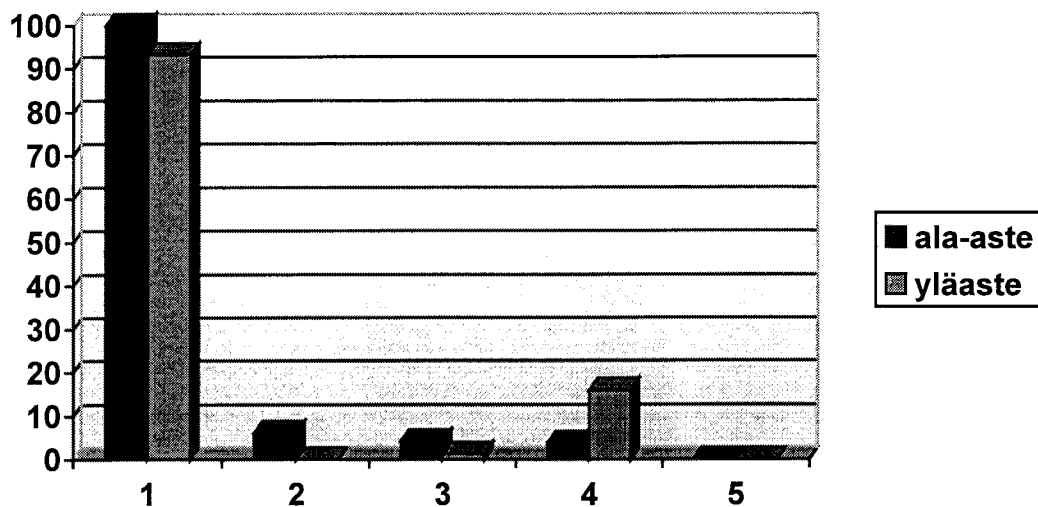
Kaustisella ovat muut murteelliset variantit syrjäyttäneet *ss*:n nuorten puheessa. *tt* on yleinen vahva-asteisena sanoissa *metsä, katsoa, etsiä* ja *seitsemän*. Heikkoasteinen *tt* on saanut jalansijaa lähinnä vain sanoissa *viitsiä* ja *itse*. Vaihtelemattoman *tt*:n osuus on kuitenkin pieni *viitsiä*-sanassa, joka on säilynyt yllättävän hyvin *viissiiä*-asussa. Sen sijaan *t*:llä on vahva asema sanoissa *itse, etsiä, katsoa* ja *metsä*.

Vetelin nuorilla vahva-asteinen *tt* on 19-prosenttinen. Geminaatta-*t*:llisen variantin osuus on odotuksenmukaisesti vahvin *seitsemän*-sanassa. Heikossa asteessa variantin osuus jää 4 prosenttiin. Heikkoasteisen *t*:n osuus kipuaa 34 prosenttiin nuorilla. Erityisesti sanoissa *itse* ja *katsoa* on yksinäis-*t*:llinen variantti saanut jalansijaa.

Myös *ht*-variantti on levinnyt hieman Veteliin. (Puusaari 1994: 29–33.) Muutos on siten samansuuntainen kuin Kaustisen nuorilla.

Astevaihtelutyypin *tt : t* on tyypillinen myös jyvaskyläläisnuorten puheessa. Jyvaskyläläisnuoret ovatkin luopumassa vahva-asteisesta *ht*:stä. (Silvennoinen 1980: 107–115.) *tt*-variantilla on prestiisiarvo nykypuhekielessä. Matikaisen mukaan se on syrjäyttämässä muita murteellisia vastineita. Nuoret valitsevat mieluummin *tt*:n tai yleiskielisen *ts*:n. Myös heikkoasteinen *t* on osoittautunut ekspansiokykyiseksi. Vaihtelemattoman *tt*:n alueilla on *t* vallannut alaa. Esimerkiksi Alatorniolla nuoret naiset suosivat *t*:tä (26 %), ja Artjärvellä *tt*:n ja *t*:n osuudet ovat nuorilla lähes samansuuruiset. Toisaalta alueilla, joilla heikkoasteinen *t* kuuluu jo murteeseen, on *t* säilynyt erittäin hyvin. Sitä ei koeta negatiivisesti leimautuneeksi kuten *ht*:tä. (Tuikkala 1997: 89–91.)

Diagrammi 3: *ts*-variantin osuudet sanoittain ja sanaryhmittäin

1 = *Ruotsi*, 2 = *seitsemän*, 3 = *etsiä, katsoa, metsä*, 4 = *itse*, 5 = *viitsiä*

Diagrammista 3 ilmenevät *ts*-variantin osuudet eri ikäryhmillä sanoittain ja sanaryhmittäin. Yleiskielistynein sana on *Ruotsi*. Toiseksi eniten *ts*:llisiä asuja on *itse*-pronominissa. Kuitenkin *itse*-asuisten osuus on hyvin pieni, ja vielä niukemmin yleiskielisiä asuja esiintyy sanassa *seitsemän* ja sanaryhmässä *etsiä, katsoa, metsä*. Yläasteen oppilailla jää yleiskielisten muotojen osuus sanoissa *etsiä, katsoa* ja *metsä*

yhteen prosenttiin, ja täysin murteellinen heillä on sana *seitsemän*. Ala-asteelaiset ovat hieman yleiskielisempiä, mutta heilläkin *ts*:llisiä muotoja on vain muutama. Sanasta *viitsiä* ei esiinny lainkaan yleiskielisiä asuja.

Myös Lapuan koululaisilla on sana *Ruotsi* yleiskielisin. Sana *viitsiä* täysin murteellinen myös Lapuan koululaisilla, minkä Järvi selittää johtuvaksi sanan puhekielisestä luonteesta ja arkisuudesta. Eteläpohjalaisilla koululaisilla on kuitenkin sanaryhmä *etsiä, katsoa, metsä* yleiskielisempi, mikä johtunee siitä, että aineistossani korostuu sanan *katsoa* osuus. Sanahan on aineistossa miltei murteellisessa asussa. Toisaalta monilla eteläpohjalaisilla pojilla esiintyy usein mm. muoto *metsä* heidän kertoessaan luontoharrastuksestaan. (Järvi 1981: 35–37.)

4. JÄLKITAVUJEN VOKAALIENVÄLINEN *h*

4.1. Yleistä

Esittelen aluksi vokaalienvälisen *h*:n edustuksen Kaustisella sekä Mantilan tutkimuksen ja Muoto-opin arkiston kokoelman pohjalta että osin myös aineistoni pohjalta. Kaustisen murteessa on jälkitavujen vokaalienvälinen *h* aina säilynyt, ja sen edustus on pitkälti samankaltainen kuin Peräpohjolassa. Vokaalienvälinen *h* on kuulunut seuraaviin muoto-ryhmiin:

- 1) illatiivi (*talhon, yhthen, sanohan*),
- 2) passiivin indikatiivin preesensin ja imperfektin sekä konditionaalin muodot (*tulhan, juosthin, tunnettaishin*),
- 3) *s : h* -vartaloiset sanat (*rikkaita, hamphaita*),
- 4) *e^x*-loppuiset sanat (*huonheita, sithet*),
- 5) *hinen*-johtimelliset nominit (*jokhainen, etheinen*),
- 6) kolmannen persoonan possessiivisuffiksityyppi *hVn* (*lapsesthan, toisisthan*),
- 7) II partisiipin vokaalivartaloisen muoto (*kuolhet*),
- 8) imperatiivi (*menkhön*) ja
- 9) *Us, Utta* -johdokset (*erehys, räjäyttää*).

Murteessa tavataan myös *h*:n analogisia yleistymiä, kuten *oikhen, melekhen*. (Mantila 1992: 6–9.)

Kaustisen murteessa tavattavat *h*:lliset muodot ovat yleensä tyyppiä *rikhat* (< *rikkahat*), jossa edeltävä vokaali on kadonnut, kun *h* on sijainnut kahden samanlaisen vokaalin välissä. Murteessa tavataan myös Etelä-Pohjanmaan murteesta poikkeava tyyppi *seiphäillä* (< *seipähillä*), jossa *h* on sijainnut kahden erilaisen vokaalin välissä. (Mantila 1992: 8–9.) Tyyppejä on pidetty metateettisina, mutta Mantila on selittänyt tyyppin *rikhat* olevan sisäheittoinen muoto, johon tyyppi *seiphäillä* on mukautunut. Tällöin paradigma on yhdenmukaistunut. (Mantila 1992: 102–113.)

Kaustisen murteessa on sisäheittoinen tyyppi *rikhat, seiphäillä, talhoin* vallitseva, mutta myös tyyppi *rikhaat* on mahdollinen (Mantila 1992: 105, Rapola 1966: 258). *h* saattaa myös säilyä samanlaisten vokaalien välissä (Mantila 1982: 105). Kaustisen murteessa sisäheittoisuus on kuitenkin vallitsevaa lukuun ottamatta I infinitiivin illatiivityyppiä *ajahan, tulehan* ja *Us, Utta* -johdoksia (*kolahus, tipahuttaa*), joissa sisäheittoa ei tapahdu (MA 1973–1976).

Murteessa käytettävä III infinitiivin illatiivityyppi *ajahan, tulehan* on erikoinen. Illatiivin päätte on siis aina *-hAn* riippumatta edeltävästä vokaalista. Mantila on selittänyt tyyppin kehityskuluksi seuraavaa: *tulemahan > tulemahan > tulehan*. Illatiivin

päänteen *A* on siis kadonneen infinitiivin tunnuksen assimiloima. (Mantila 1992: 57–58.) Muoto-opin arkiston Kaustisen kokoelmassa on tunnukseton tyyppi miltei yksinomaisen kaksi- ja useampitavuisten verbien kohdalla. Ainoatakaan *tulemahan*-tyyppiä ei ole mainittu, ja sisäheittoisia tapauksia tyyppiä *tulemhan* on vain kaksi. (MA 1973–1976.)

h ei ole kuitenkaan aina säilynyt Vetelin ryhmän murteessa: jos jälkitavujen vokaalien välissä *h*:ta edeltävä tavu alkaa *h*:lla, on jälkimmäinen *h* kadonnut. Tällöin on päädytty asuihin *ennev vanhaan* < **vanhahan*, *riiheen*, *ruuheen*. (Mantila 1992: 81–82.)

Sisäheittoiset muodot tyyppiä *rikhat* ovat aineistossani yksinomaisia tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta. Ensinnäkin III infinitiivin illatiivityypissä *ajahan* on *h* säilynyt alkuperäisellä paikallaan kahden samanlaisen vokaalin välissä. Toiseksi vokaaliyhtymän jäljessä *h* säilyy yleensä alkuperäisellä paikallaan, kuten *raivoahan*, *siivoahan* ja *Australiahan*. Myös metateesi on mahdollinen, kuten *vuotihaat*, *astihan*.

Kolmanneksi *h* on saattanut säilyä kahden samanlaisen vokaalin välissä painottomassa asemassa, jos edellä on lyhyt painollinen tavu. Tällaisia muotoja on aineistossa muutama: *erohon*, *etehenpäin*, *mukahen*, *nenähän*, *ollahan*, *ravihin*, *yhtehen*. Muodoista *etehenpäin* ja *mukahen* on useita esiintymiä, mutta muista muodoista on vain yksittäisiä esiintymiä.

Aineistossani on myös muita muotoja, joissa *h* on säilynyt alkuperäisellä paikalla kahden samanlaisen vokaalin välissä (tyyppi *rikkahat*). Tyypissä painottuu adverbien osuus: sanojen *varmaan*, *vissiin*, *jälkeen* ja *vastaan* osuus on noin puolet. Muut muodot ovat yksittäisiä, kuten *hiuksihin*, *ihimisehen*, *kaupunkihin*, *Känsäkankahan*, *mehtähän*, *mielehen*, *nivelihin*, *otetahan*, *pistetähän*, *pulapussihin*, *saajahan*, *tullahan*. Tällaisia metateesittömiä muotoja on 23 haastatellulla.

Aineistossa on tyyppien *rikhat* ja *rikkahat* lisäksi myös tyyppi *rikhaat*. Erityisesti *e^x*-loppuisissa ja *s : h* -vartaloisissa sanoissa *h*:n jälkeinen vokaali on useammin pitkä kuin lyhyt. En kuitenkaan jatkossa kiinnitä huomiota eri tyyppeihin, vaan keskityn tarkastelemaan *h*:n katoa ja säilymää eri muotoryhmissä.

Mikäli *h* sijaitsee kahden erilaisen vokaalin välissä tai diftongin ja vokaalin välissä, ei metateesi ole tapahtunut aineistossani seuraavissa tapauksissa: 1) III infinitiivin illatiivityypissä *tulehan*, 2) *Us*- ja *UttA*-johdoksissa (*pamahus*, *lysähyttää*) ja 3) sivupainollisen *i*-loppuisen diftongin jälkeisessä asemassa (*kauppoihin*).

Ensimmäisessä tapauksessa ei sisäheitto olisi edes mahdollinen, koska tällöin sana sekoittuisi passiiviin (vrt. *tulehan* > **tulhan*) tai tuloksena olisi kielelle vie-

ras vokaaliyhtymä (ks. Mantila 1992: 58). *Us*-, *UttA*-johdoksissa *h* on aina alkuperäisellä paikalla: *pamahus*, *aivotärähys*, *tärähyttää*.

Sivupainollisen *i*-loppuisen diftongin jälkeinen *h* on aineistossa aina alkuperäisellä paikallaan: *kauppoihin*, *kaupunkeihin*, *kilipailuihin*, *kouluihin*, *leikkeihin*, *tuulihousuihin*. Muoto-opin kokoelmien mukaan sivupainollisen *i*-loppuisen diftongin jälkeinen *h* on kuitenkin aina metateettinen, kuten *lakanhoin*, *kynttilhöin* ja *laatikhoin* (MA 1973–1976).

Vokaalienvälinen *h* saattaa aineistossa edustua, paitsi säilymänä ja katona, myös assimiloituneena edeltävään konsonanttiin, kuten *kävelemmään* < *kävelemhän*, *Helsinkiin* < *Helsinkihin*, *otetaan* < *otethan*. Assimiloitunut muoto muistuttaa siten geminoitunutta muotoa. Tällaisten muotojen frekvenssi on aineistossa 17. Assimiloitunutta *h*:ta on murteettomilla tytöilläkin, jolloin kysymyksessä voisi olla *h*:n säilymän ja kadon välimuoto ikään kuin eräänlaisena kompromissina.

4.2. *h*:n kokonaisedustus

Taulukosta 9 ilmenee *h*:n säilymän ja kadon kokonaisedustus. Olen laskenut *h*:n säilymän ja kadon kokonaisedustuksen illatiivissa, passiivissa, *e^x*-loppuisissa sanoissa ja *s : h*-vartaloisissa sanoissa. Koska imperatiivin, II partisiipin vokaalivartaloisen muodon, *hinen*-johtimellisten nominien, *Us*, *UttA* -johdoksien, 3. persoonan possessiivisuffiksiytyypin *hVn* ja *h*:n analogisten yleistymien frekvenssit ovat pieniä ja analogisten yleistymien ryhmä hajanainen, en ole laskenut niitä mukaan kokonaistuloksiin. Olen myös jättänyt huomioimatta tapaukset, joissa *h* on vaihtelemattomasti joko säilynyt tai kadonnut. Ensinnäkin *i*-loppuisen diftongin jäljessä *h* on aina säilynyt yleiskielen tapaan (*kauppoihin*, *kouluihin*, *leikkeihin*), ja toiseksi edeltävän tavun alkaessa *h*:lla on *h* jo murteessa kadonnut (*hihaan* < **hihahan*, *rahaan*, *tehään*). Myös televisiosarjan *Kauniit ja rohkeat* olen jättänyt laskelmissa huomiotta, koska se esiintyy aina yleiskielisenä. Epäselviä tapauksia on 16. Olen laskenut mukaan *h*:n säilymään assimiloituneet muodot, kuten *näyttelemmään* (Ykt2), *pulukkailemmaan* (Asp1), *kätteen*, *hajotetaan* (Akp4), *olttiin* (Akp3), *otetaan* (Akt2). Muodot eivät ole geminoituneita, sillä yleis- ja erikoisgeminaatio eivät kuulu murteeseen. Assimiloituneita tapauksia on aineistossa kaikkiaan 17.

Taulukko 9: *h*:n säilymän ja kadon kokonaisedustus

Ryhmä	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > Ø		Yht.
	f	%	f	%	f
Akt	17	5,7	279	94,3	296
Ast	23	12,0	168	88,0	191
Akp	77	27,5	203	72,5	280
Asp	100	39,7	152	60,3	252
Yht.	217	21,3	802	78,7	1019
Ykt	64	22,5	220	77,5	284
Yst	111	29,4	267	70,6	378
Ykp	215	63,2	125	36,8	340
Ysp	185	61,5	116	38,5	301
Yht.	575	44,1	728	55,9	1303
Yht.	792	34,1	1530	65,9	2322

h on säilynyt kokonaisuudessaan 34-prosenttisesti ja yläastealaisilla yli puolta paremmin kuin ala-asteen oppilailla. *h* on säilynyt selvästi paremmin sivukyläläisillä kuin kirkonkyläläisillä lukuun ottamatta yläasteen poikia: kirkonkylän pojat ovat jopa hieman murteellisempia kuin sivukylien pojat. Myös sukupuolierot ovat selvät: pojat ovat kussakin ryhmässä tyttöjä murteellisempia. Kirkonkyläläiset yläasteelaistyöt ovat jopa yleiskielisemmällä kannalla kuin ala-asteelaispojat. Toisaalta sivukyläläiset yläasteen tytöt ovat hieman murteellisempia kuin kirkonkylän ala-asteen pojat.

Yksilölliset erot ovat *h*:n käytössä suuria. Yleiskielisimmällä informantilla, joka on kirkonkylän ala-asteen tyttö (Akt4), on ainoastaan yksi *h*:llinen variantti *Helsinkiin*. Tosin *h* on assimiloitunut edeltävään konsonanttiin. Toisaalta murteellisimmilla *h*:n säilymä on 100-prosenttinen. Näin murteellisia ovat sivukyläläispojat Asp3 ja Ysp3. Lähes yhtä perinteisellä kannalla ovat Ykp2 (93,8 %) ja Ysp2 (95,6 %), jotka molemmat ovat yläasteikäisiä.

h on tyypillinen negatiivisesti leimautunut piirre, josta pyritään eroon kaupunkikielessä. Erityisesti nuorten puheesta *h* on selvästi väistymässä. (Mantila 1992: 86–87; Matikainen 1997: 147, 150–151, 160.) Peräpohjalaismurteissa *h* on säilynyt suhteellisen hyvin maaseutumurteissa. Esimerkiksi Pellossa *h* on säilynyt nuorilla 82-

prosenttisesti ja Kittilässä 91-prosenttisesti. Kuitenkin esimerkiksi Alatorniolla h on säilynyt nuorten puheessa vain 6-prosenttisesti. (Matikainen 1997: 150–151.)

Lapuan koululaisilla h on säilynyt 61-prosenttisesti. (Järvi 1981: 40). Tutkimuksen teosta on kuitenkin jo kulunut lähes parikymmentä vuotta aikaa, joten nykytilanne saattaa olla toinen. Kauhajoen lukiolaisilla h on säilynyt enää 22-prosenttisesti, mutta ammattikoululaisilla murteellisten varianttien osuus on huomattavasti suurempi: 64 % (Tuominiemi 1999: 55). Toisaalta Vetelin nuorilla h on säilynyt lähes täydellisesti e^x -loppuisia sanoja ja aktiivin 2. partisiippia lukuun ottamatta (Puusaari 1994: 46–64). Parkanossa h on säilynyt nuorilla ainoastaan 2 prosentin verran (Mantila 1997: 101). Maaseudullakin h :n kato siis oireilee paikoitellen nuorilla. (Matikainen 1997: 160).

h :n on todettu olevan miehinen piirre, jota naiset välttävät puheessaan (Mantila 1987: 221). Piirteen negatiivisen leimautumisen vuoksi naiset ovat yleiskielistymisessä edellä kaupungeissa (Matikainen 1997: 147, 150, 152–153, 160). Asia on kuitenkin usein päinvastoin maaseudulla, jossa nuoret naisetkin ovat ikäisiään miehiä murteellisempia (Mantila 1992: 86, 89). Päinvastaisiakin esimerkkejä on: Esimerkiksi Sodankylässä nuoret naiset ovat miehiä 30 prosenttiyksikköä yleiskielisempiä. Samoin alatorniolaiset nuoret naiset ovat ikäisiään miehiä yleiskielisempiä. (Matikainen 1997: 150–152.) Tyypillistä kuitenkin on, että mikäli kielenpiirre osoittaa väistymisen merkkejä, yleiskielistymisen johdossa ovat naiset (Mielikäinen 1988: 100–104).

4.3. h eri muotoryhmissä

4.3.1. Illatiivi

Taulukosta 10 käy ilmi h :n säilymä ja kato illatiivissa. Kokonaisuudessaan h on säilynyt noin 40-prosenttisesti ja yläasteen oppilailla paremmin kuin ala-asteen oppilailla. Sivukyläläiset ovat jälleen joka ryhmässä kirkonkyläläisiä murteellisempia paitsi yläasteen poikien ryhmässä, jossa eroa ei juuri ole. Pojat ovat selvästi murteellisempia kuin tytöt, ja kirkonkylän ala-asteen pojatkin ovat murteellisempia kuin yläasteen tytöt.

Taulukko 10: *h*:n säilymä ja kato illatiivissa

Ryhmä	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > ∅		Yht.
	f	%	f	%	f
Akt	10	7,8	119	92,2	129
Ast	14	19,2	59	80,8	73
Akp	47	39,2	73	60,8	120
Asp	54	43,2	71	56,8	125
Yht.	125	28,0	322	72,0	447
Ykt	39	26,2	110	73,8	149
Yst	69	36,3	121	63,7	190
Ykp	109	63,4	63	36,6	172
Ysp	90	62,9	53	37,1	143
Yht.	307	46,9	347	53,1	654
Yht.	432	39,2	669	60,8	1101

Illatiivissa *h*:ta esiintyy jokaisella haastatelluista. Tosin aiemmin mainitsemallani ala-asteelaistytöllä Akt4 on vain yksi murteellinen esiintymä illatiivissa. Yleisimmät murteellisessa asussa olleet sanat ovat arkisia, kuten *vishin*, *jäläkhen* ja *koulhuun*, *varmhan*, *vasthan*, *kattohan*, *mielheen*, *menehän*, *käymhän* ja *ethen*. Vaikka sanasto on melko arkista, se ei vaikuttaisi vaikuttavan *h*:n käyttöön: murteellisimmat pojat eivät arastele käyttää *h*:llisiä muotoja myös oudoista sanoista ja erisnimistä, kuten *oikeuthen*, *putkisthon*, *porauttahan*, *Unkarhin*, *Tanskhan*, *Australiahan*, *Vaashan*, *Kokkolhan* ja *Helsinkhin*. Esimerkkejä:

laitto luurin *korvhan* (Asp1); tehthii *semmoshen astihan* sitä litkua (Yst2); siitä ilosta että saan *koulhuun* tulla (Ykp3); kyllä ne kovasti uhkailee että kyllä ne, vie vaikka mihin, mihin *oikeuthen* (Ykp1); poika nousi *ilimhaan* (Ykp3); ei niitä nyt vähään *aikhan*, *muutamhav viikhon* niistä oop puhuttu mitää (Ysp2).

mies lähti siitä sinnev *vessampyttyyn istumaan* sinne, minner *rakennukseen* se lähti (Akt4); sit se menee *omaan koppii* (Ast4); mutta se kuoli *vanhuuteen* (Akp3); ja sitte se joutu *vankilaaj* ja pakeni sieltä (Asp1); joo, *laporatorioon* hyökättiij ja se professori just kerkes, tuikatas sen *semmoseen nörttiin* (Asp1); Teilor ja Rids menee *naimisiij* ja että (Ykt2); sitte sej *jäläkeem poliisikouluu* (Yst3); se oli vaan niim mukava kaikesa, ko vertaa muihin *opettajiin* (Ysp2).

Olen laskenut vielä erikseen *h*:n edustuksen III infinitiivin illatiivin eri tyypeistä, ja tulokset ilmenevät taulukosta 11. Tyyppin *tekehen* (5 esiintymää) olen laskenut mukaan tyyppiin *tekehän*. Assimiloituneet muodot tyyppiä *tekemmään* olen laskenut mukaan tyyppin *tekemhän* tuloksiin. Assimiloituneita muotoja on aineistossa 4 (*istummaan*, *kävelemmään* (Akt1), *näyttelemmään* (Ykt2), *pulukkailemmaan* (Asp1). Tulokset olen ryhmitellyt iän ja sukupuolen mukaan. Yksitavuiset verbit ja kolmitavuiset *oi*, *öi* -loppuiset verbit eivät ole mukana laskelmissa.

Taulukko 11: Vaihtelu *tekehän* ~ *tekeen* ~ *tekemhän* ~ *tekemään*

Ryhmä	<i>tekehän</i>		<i>tekeen</i>		<i>tekemhän</i>		<i>tekemään</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f	%	f
At	8	15,4	21	40,4	2	3,8	21	40,4	52
Ap	44	81,4	7	13,0	3	5,6	0	0,0	54
Yt.	52	49,1	28	26,4	5	4,7	21	19,8	106
Yt	32	29,4	19	17,4	5	4,6	53	48,6	109
Yp	87	84,5	5	4,9	2	1,9	9	8,7	103
Yht.	119	56,2	24	11,3	7	3,3	62	29,2	212
Yht.	171	53,8	52	16,4	12	3,7	83	26,1	318

Ikä ja sukupuoli vaikuttaa selvästi siihen, mitä infinitiivityyppiä käytetään. Molempien ryhmien pojilla murteen mukainen *tekehän*-tyyppi on miltei yksinomainen. Sen sijaan molempien ryhmien tytöt suosivat yleiskielistä *tekemään*-tyyppiä. Yläasteelaistytöt käyttävät verrattain paljon myös *tekehän*-tyyppiä, kun taas ala-asteen tytöt ovat alkaneet käyttää tyyppiä *tekeen*. Tätä muotoa pidetään muoti-ilmiönä, ja se leviää erityisesti nuorten kieleen. Kuitenkin murretausta vaikuttaa sen käyttöön. (Nissi 1981: 63–64.) Kaustislaisilla nuorilla se onkin yleistynyt lähinnä vain tyttöjen puheeseen.

tekehän-tyyppi säilyttää illatiivia *h*:llisena, sillä esimerkiksi nominien illatiivissa *h*:n säilymä on vain 32-prosenttinen. *h*:n säilymiseen *tekehän*-tyypissä vaikuttaa sen funktio: *h* on *mA*-tunnuksen kadottua III infinitiivin tunnus. Se, että lingvistiset seikat saattavat edistää murrepiirteiden säilymistä (ks. esim. Mantila 1987: 209), näkyy tässä tapauksessa selvästi. Esimerkkejä:

ettei se jourum *menehän* (Akt3); se rupes *sanoham* mua (Asp2); tuun nyk *kahtohan* et (Ykt2); sitte kö vielä isompi rupiaa, taas *mäkättähäj* ja taas Jesteri, rupiaa siinä *kiukuttelehan* (Yst4); saatiin se *silittähan* sitte (Ykp1); Tarmo sitte meni *sammuttelehan* sitä (Ykp3); mää el lähe, rupia *istuhan* tuntia jäläki-istunnosa (Ykp3); se rupes *savuttahan* sisälles sitte (Ykp3); se jollain sellasella vesiletkulla rupes *puhaltahan* niitä (Ysp1); mää meer *ruokkihan* nyl lemmikkii (Ysp4).

nytte jos joutuu *olehel* lapsevvahtina ja (Yst4); jos mää vaim pääsen niim meen heti *opiskelehe* (Ysp1).

ku se meni *pureen* ne moneem palaan (Akt3); mää pääsin *ratsastaan* (Ast3); jos ne kissat rupee *juokseen* (Ast4); opettaa sitä *meneem* maate nii (Ast4); munham piti menneäk *kattoon* sitä uutta (Ast4); ensimmäiseks vain *tallaal* lunta (Asp1); kauhia *kiskoon* (Asp2); et me pistettiin se *silitääm* meiräm pukuja (Ykp1).

niij jää kouluj jälkeen *tekemään* (Akt1); kovia *puhumaaj* jokku (Akt1); ku se rupeaa *ulvomaan* (Akt3); ja sitte vaal *lukemaan* että (Akt3); mää rupe-sin heti *itkemää* (Ykt2); sitte mentiiv vielä kauppoihin *soppailemaaj* ja (Ykt2); siihem pistetään kettu *kuivaamaan* (Yst4); sattu sitte *huomaamaan* että (Ykp1).

4.3.2. Passiivi

Taulukosta 12 ilmenee *h:n* edustus passiivin preesensissä ja imperfektissä. *h:n* säilymä on 30-prosenttinen ja luokka-asteen vaikutus on selvä: yläasteen oppilaat ovat selvästi ala-asteen oppilaita murteellisempia. Sivukyläläiset ovat murteellisempia kuin kirkonkyläläiset lukuun ottamatta yläasteelaispoikien ryhmää. Pojat ovat jälleen tyttöjä murteellisempia. Huomionarvoista on ala-asteen tyttöjen yleiskielistymisen suuruus ja toisaalta yläasteen poikien vahva murteellisuus.

Yksilöerot ovat suuria: 3 tytöllä ei ole *h:llisia* muotoja lainkaan, 8:lla haastatellulla niiden frekvenssi on yhdestä kahteen, ja 4 murteellisimman pojan suhteellisten osuuksien keskiarvo (\bar{x} %) on peräti 97,9. Murteellisessa asussa on toisaalta arkista sanastoa (*käythin, olthin, menhän, pelathin*) ja toisaalta oudompia sanoja (*muunnelthin, kiduthaan, lisäthän*). Kuitenkin arkisetkin sanat, kuten *saada, olla, mennä, tulla* ja *tehdä*, ovat yleensä *h:ttomassa* asussa.

Taulukko 12: *h*:n säilymä ja kato passiivissa

Ryhmä	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > ∅		Yht.
	f	%	f	%	f
Akt	5	3,9	124	96,1	129
Ast	4	4,9	78	95,1	82
Akp	23	19,0	98	81,0	121
Asp	34	35,1	63	64,9	97
Yht.	66	15,4	363	84,6	429
Ykt	16	16,0	84	84,0	100
Yst	29	20,9	110	79,1	139
Ykp	90	64,7	49	35,3	139
Ysp	68	58,6	48	41,4	116
Yht.	203	41,1	291	58,9	494
Yht.	269	29,1	654	70,9	923

Mielenkiintoista on tarkastella frekvenssieroja sukupuolten välillä. Yleensä passiivin käyttöä pidetään miehisenä piirteenä, koska miehillä on tapana ilmaista asiat persoonattomammin verrattuna naisiin. Tämä näkyy frekvenssieroina: miehillä passiivin osuus on suurempaa kuin naisilla. (Ks. esim. Mielikäinen 1988: 107.) Aineistossa ei ole kuitenkaan eroa sukupuolten välillä passiivin frekvenssissä, mikä johtuu siitä, että informantit ovat luokkakavereita ja kertovat paljon tapahtumista, joita molemmat ovat kokeneet. Tällöin he käyttävät passiivimuotoista monikon 1. persoonaa (esim. *me mentiin*). Toisaalta he kertovat myös perheensä kanssa kokemista asioista, mikä lisää passiivin määrää.

Taulukko 13: *h*:n säilymä ja kato passiivin preesensissä ja imperfektissä

Aikamuoto	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > ∅		Yht.
	f	%	f	%	f
Preesens	95	27,5	251	72,5	346
Imperfekti	177	30,7	400	69,3	577
Yht.	272	29,5	651	70,5	923

Taulukosta 13 ilmenee *h*:n säilymä ja kato passiivin preesensissä ja imperfektissä. Aikamuoto ei aiheuta suurta eroa säilymään, mutta *h* on säilynyt hieman paremmin imperfektissä kuin preesensissä. Myös Kemijärvellä on passiivin imperfekti murteellisempi kuin passiivin preesens. Mantila mukaan ero johtuu frekvenssierosta: passiivin imperfekti on frekvenssiltään suurempi kuin passiivin preesens. (Mantila 1992: 62–63.) Myös monissa muissa tutkimuksissa on osoittautunut, että *h* säilyy paremmin passiivin imperfektissä (Matikainen 1997: 155–158). Esimerkkejä:

kutsuthim poliisit sinne (Yst2); *menthiim* me sitte tietenkin saunhan (Ykp1); joo, kyllä me *tehthin*, kuurennella me *käythi*, Tamperheella (Ysp2); me, *kierrethiv* vähän, *käythi* Kansantaitteenkeskuksesa (Ysp3).

pelattiin korttia ja *otettiin* valokuvia kaikkia tyhymiä (Akt1); *tutkittiin* kaikkia ötököitä (Akp3); me *kuultiin* nii sudenuluvontaa (Akp3); *nostettiin* lippua nii sitte me *ruettiin*, *tönittiiv* vähän siinä ni sitte *jouruttiij* jäläki-istunthon (Asp2); kesähelkeitä just oli, *lähettiin* pyöräilemään (Ykt2); me *tutustuttiin* toisiimme (Ykt4); *huutokaupattiin* ne taulut että (Ykp1).

vaikka jenkkaa *menhän* (Akt1); ne *jouruthan* tappaa (Ast3); me *olhan* oltur Ruotsisa, Tamperheella ja, Kouvolasa päi (Asp3); nyt me *olhaan* kasteltu (Yst4); *kiduthaaj* ja (Ykp1); kohta *lyöhän* turpaan sitä jos (Ykp1).

aluks *niitetääj* ja sitte, *kuivatetaan*, *pistetähäv* vähäj ja sitte, *ajathan* semmosella, silippurilla ja sitte *hapotetaan* sitte ja, sitte vain kipathan sinne (Asp4).

yhtä *sorretaan* (Akt1); yleensä *otetaan* kirijat välkällä ja *luetaan* (Akt4); melkeij joka kesä *ollaan* oltu (Akt3); aina *mennääl* linkalla (Asp1); *lähetään* kuuen aikaan, *lähetään* (Asp2).

4.3.3. *e^x*-loppuiset sanat

Taulukosta 14 käy ilmi *h*:n edustuminen *e^x*-loppuisissa sanoissa. Alkuaan **eh-* ja **ek-*loppuiset sanat ovat langenneet murteessa yhteen, joten **ek-*loppuiset nominit ovat nykyään *h*:llisiä. (Mantila 1992: 9). Tulokset olen ryhmitellyt ikä- ja sukupuolijakauman mukaan. Asuinpaikan vaikutusta ei voi huomioda esiintymien pienen kokonaisfrekvenssin takia.

h on säilynyt kaiken kaikkiaan 32-prosenttisesti ja jälleen paremmin kahdeksas- kuin viidesluokkalaisilla. Pojat ovat selvästi ryhmänsä tyttöjä murteellisempia, ja ala-asteen pojat ovat hieman yläasteen tyttöjä murteellisempia.

Taulukko 14: *h*:n säilymä ja kato e^x -loppuisissa sanoissa

Ryhmä	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > ∅		Yht.
	f	%	f	%	f
At	4	7,3	51	92,7	55
Ap	17	32,7	35	67,3	52
Yht.	21	19,6	86	80,4	107
Yt	18	28,1	46	71,9	64
Yp	35	61,4	22	38,6	57
Yht.	53	43,8	68	56,2	121
Yht.	74	32,5	154	67,5	228

Tässä muotoryhmässä *h*:llisiä sanoja on 23 informantilla. Näistä yhdeksän on ala-asteen oppilaita ja kaksitoista on yläasteen oppilaita. Täysin yleiskielisellä kannalla on 9 haastateltua, ja heistä suurin osa on ala-asteen tyttöjä. Yleisimmät *h*:lliset muodot ovat *ylä-* ja *ala-astheella*, *huonheesa*, *kokhet*, *tarpheeks* sekä *Tamperheella*. Myös proprit saattavat siis olla *h*:llisiä. Murteellisimmilla on muitakin *h*:llisiä uudissanonoja, kuten *joukkuheesa*, *laitheet*, *ylälautheelle*, *piirre*, (sanonnassa *suurim piirthein*), *tietokohella*, *manterhella* ja *Kansantaitheenkeskus*. Uudissanat ovat siis usein mukautuneet murteen morfofonologiseen järjestelmään. Toisaalta yleiskielisessä asussa on seuraavia uudissanonoja: *aine*, *juliste*, *eläke*, *lääke*, *nivelsiteet*, *piriste*, *rinne*, *ravinne*, *vide*, *väline* ja *yhtye*. Esimerkkejä:

kääriel laitetaav vain *käärheet* päälle (Asp1); sitte kö se oli tehenny *tarphensa* (Asp1); *Kansantaitheenkeskuksesta* ei sitte oot tietua (Ykp1); pystyy ollav vaikka *ilimastointilaitheet* pistethän (Ykp2); aika mahtava lasketellav verrattuna tuohon Kaustiser *rintheeseen* (Ykp2); Terolla on semmonen siinä *tietokohella* (Ysp2), kyytiä aina *tarpheeks* (Ysp2); mää niinkö varotin sitä että mää otam *persheestä* kiinni (Yst2); kuurennella me käythin, *Tamperheella* (Ysp1); siellä *ala-astheella* melkeij jokaisella on semmonev virtuaalilemmikki (Ysp1); *pukuhuonheeshen* sieltä saunasta (Ysp1); siitä sais vähäj jotail *lisäpistheitä* (Yst3); täällä koulun *aluheella* kävelthin (Ysp2).

on sillä jotail *lääkkeitä* (Akt1); niij ja sitte oli *vaatteita* (Ast4); ku mulla ei oo *välineitä* (Akp4); suurim *piirthein* kolome kertaa vuoresa (Asp1); *anteeks* väärä numero (Asp1); sitte oli, keskiviikkona, kemian *kokeet* (Ykt4);

kaikki puhu ku me tulittiin *yläasteelle* et täällä ois hirveesti läksyä (Yst4); sitte on semmosia mukavia *piristeitä* aina kesken tuntia (Yst4); pistetääm *mausteita* pöytää (Ykp1); ei oo paliom muusa olluk ko tosa Kaustiser *rinteesä* (Ykp4).

4.3.4. *s* : *h* -vartaloiset sanat

Taulukosta 15 ilmenee *h*:n säilymä ja kato *s* : *h* -vartaloisissa sanoissa. Asuinpaikkaa en ole huomionnut, koska sanojen kokonaisfrekvenssi on pieni. Kokonaisuudessaan *h* on säilynyt ainoastaan 25-prosenttisesti ja yläasteelaisilla jälleen paremmin kuin alaasteelaisilla. Ala-asteen ryhmässä ovat tytöt ja pojat lähes yhtä yleiskielisiä, mutta yläasteelaispojat ovat odotuksenmukaisesti ryhmänsä tyttöjä murteellisempia. Yläasteelaistytöt ovat hieman ala-asteen poikia murteellisempia. Frekvenssit ovat kuitenkin niin pieniä, että pitkälle vietyjä johtopäätöksiä ei ikä- ja sukupuolieroista voi tehdä.

Taulukko 15: *h*:n säilymä ja kato *s* : *h* -vartaloisissa sanoissa

Ryhmä	<i>h</i> ≡		<i>h</i> > ∅		Yht.
	f	%	f	%	
At	3	15,8	16	84,2	19
Ap	2	11,8	15	88,2	17
Yht.	5	13,9	31	86,1	36
Yt	4	20	16	80	20
Yp	8	57,1	6	42,9	14
Yht.	12	35,3	22	64,7	34
Yht.	17	24,2	53	75,7	70

Murteellisessa muodossa *s* : *h* -vartaloisia sanoja on 9 informantilla. Suurin osa murteellisista on yläasteelaisia. Tosin 6:lla ei ole esiintymiä tästä muotoryhmästä lainkaan, joten 17 informanttia on yleiskielisellä kannalla. Monilla on ainoastaan yksi esiintymä tästä muotoryhmästä. *h*:llisiä ovat seuraavat muodot: *hamphat*, *rathaan*, *renkhat*, *vuotihaana*, *vilikhaan*, *portahat*, *hithaasti*, *viishaita*, *valamhiita* ja *Känsäkan-*

kahan. Siis myös *propri* voi olla murteellinen. Yleiskielisiä ovat mm. seuraavat muodot: *verstaassa, uima-altaan, valamiiksi, vieraista, viisaita, lampaita, kalliita, kalliiksi, kankaasta, oppilaita, teuraaksi, varpaan, saaliiksi, sairaasti*. Sanasto ei kuitenkaan tunnu vaikuttavan sana muotoon vaan puhujan murteellisuus. Esimerkkejä:

Känsäkankaham Paulillahan on, *lampaat* siellä (Yst3).

mulla oli nii huonot *hamphat* (Asp3); siinä on kaikkea tollasta *valamhiita* ohjelmia (Ysp1); *männärrenkhat* ja kaikki pitää ostaa (Ysp2); kaaruij ja löin *hamphat* läpi (Ysp3).

sielä *verstaassa* (Akp4); aika usein huomauttaa siitä että tulee niin *kalliiks* (Asp1); sitte, Teilor kuiteski se o, *viisaampi* (Ykt1); joskus hevonen on astunu *varpaam* päälle (Ykt3); no, kauheesti *oppilaita* (Yst1); ne ei välitä mitää *lampaista* (Yst3).

4.3.5. Muut muotoryhmät

Koska imperatiivin, II partisiipin vokaalivartaloisen muodon, *hinen*-johtimelliset nomien, *Us, Utta* -johdoksien, 3. persoonan possessiivisuffiksityypin *hVn* ja *h:n* analogisten yleistymien frekvenssit ovat pieniä ja analogisten yleistymien ryhmä hajanainen, en ole laskenut esiintymien määrää, vaan esittelen ne vain kvalitatiivisesti.

h esiintyy säilyneenä tai analogisesti yleistyneenä lähinnä murteellisimmilla. Kaikkiaan 14 koululaisella on *h*:llisiä esiintymiä näissä muotoryhmissä. Suurin osa heistä on poikia, sillä vain kolmella yläasteelaistytöllä on yhdestä kolmeen *h*:llistä muotoa. *h*:llisiä muotoja esiintyy enimmäkseen yläasteelaisilla.

3. persoonan possessiivisuffiksityypistä *-hVn* on lähinnä yläasteelaispojilla *h*:llisiä esiintymiä, mutta useimmat käyttävät *h*:ttomia muotoja: *takasin sillaa polovilhan* (Ysp1), *aina hajalhaan* [mopo] (Ysp2), *tuolla kylällä enimmäkshen, kierrelthin* (Ysp2), *se olis kyllä, tosisham palannu siihen* (Asp4), *no ei oikeasthan* (Ysp3) ~ *joka oli meiän tavallaan niinkö pomo* (Yst2), *no et tosiaan oo* (Yst2), *kahestaan kävelee tuolla tiellä menhän* (Yst4), *mun tasku oli niim pullollaan että* (Yst2).

Imperatiivia ei aineistossani juurikaan esiinny haastattelutilanteen erityisyyden takia. Puhehan on lähinnä kohteliasta kertomista itsestä, ympäristöstä ja tapahtumista. Ainoa tällainen muoto on verbistä *olla*, ja se on murteellinen: *hyi olokhon* (Asp4).

II partisiipin vokaalivartaloiset muodot ovat myös vähäisiä ja lähinnä yleiskielisiä. Ainoa murteellisuus aineistossani on seuraava: *kyllä ne sitä sitte viissinheet* (Ysp4). Myös *Us*, *UttA* -johdoksisten sanojen frekvenssi on todella pieni. *h*:llinen muoto on *tärähyttää*, mutta muuten harvat sanat ovat *h*:ttomia. *hinen*-johtimellisista nomineista ei aineistossa ole *h*:llisiä esiintymiä.

Vokaalienvälinen *h* esiintyy aineistossa myös sanoissa *oikein* ja *melkein* sekä *kAAn*-liitepartikkelissa: *tuhansia hammaspareja heti oikhen syö* (Ysp4), *mua ei oikhen* (Asp2), *em määkhää oikheen tiä* (Asp3); *läksyjel lukemisheem mun aika melekhe* (Ykt2), *no koira karkaa melekhej joka kerta* (Ysp4), *mm, melekheempä samalla, mut sitä naruhommaa meillä ei ole* (Ykt2); *ei ainakhaam minun tietääkseni* (Ykp1).

Näissä *h*:llisissa muodoissa on kysymys siitä, että *h* on yleistynyt analogisesti pääpainottoman pitkän vokaaliaineksen ja mieluummin pitkän vokaalin kuin diftongin edelle. Vokaaliainesta on seurattava myös konsonantti. (Ks. Mantila 1992: 234.) Muodoissa *mel(e)khe(e)n* ja *oikh(e)en* *h* on yleistynyt analogisesti aiemman dentaalispirantin (**ð*) paikalle (Mantila 1992: 225–228).

Aineistossani on *h*:n analogisia yleistymiä, jotka osoittavat *h*:n käytön sekoittuneen nuorilla. Esimerkiksi lause *ei me olhak ko* (Ysp2) on rinnastunut myönteiseen muotoon *me olhaan*, ja tuloksena on *h*:n käyttö passiivissa kielteisessä muodossa. Lauseessa *ne sais kyllä mennäkki* olevan *kin*-liitepartikkelin *h*:n voisi puolestaan ymmärtää *kAn*-liitepartikkelin analogiaksi. Murteessahan tämä liitepartikkeli on alkuaan yksinäis-*a*:llinen (Mantila 1992: 64), ja koska havaintoni mukaan etenkin keskiikäisillä on vahva-asteisessa muodossa verrattain usein *h*, on se voinut vaikuttaa *kin*-liitepartikkelin *h*:llisuuteen puhujalla.

4.4. Muotoryhmittäistä vertailua

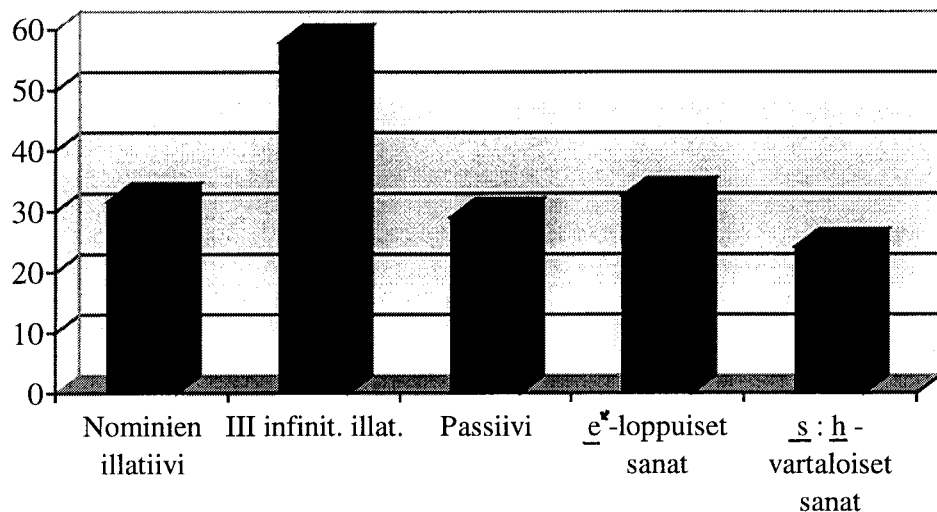
Diagrammista 4 ilmenee *h*:n säilymä eri muotoryhmissä. *h* säilyy parhaiten III infinitiivin illatiivissa¹. III infinitiivin illatiivia säilyttää *h*:llisena erityisesti *tekehän*-tyyppi, jossa *h* toimii illatiivin tunnuksena. Se, että lingvistiset seikat saattavat edistää murrepiirteiden säilymistä (ks. esim. Mantila 1987: 209), näkyy tässä tapauksessa selvästi. Nominien illatiivissa ja *e^x*-loppuisissa sanoissa *h*:n säilymä on hiukan yli 30-

¹ Laskelmissa ovat mukana kaikki verbit.

prosenttinen eli huomattavasti pienempi kuin III infinitiivin illatiivissa. Passiivissa *h:n* säilymä on hiukan pienempi kuin nominien illatiivissa ja *e^x*-loppuisissa sanoissa. Huonommin *h* on säilynyt *s : h* -vartaloisissa sanoissa. Muissa muotoryhmissä *h*:ta ei siis juurikaan tavata.

Myös Vetelissä III infinitiivin illatiivi on säilynyt parhaiten: säilymä on 97-prosenttinen. (Puusaari 1994: 46–64.) Samoin Alatorniolla III infinitiivin illatiivi on säilynyt selvästi parhaiten (22 %). Muista muotoryhmistä aktiivin 2. partisiipin vokaalivartaloa lukuun ottamatta *h* on alatorniolaisilla nuorilla miltei väistynyt. (Matikainen 1997: 155.)

Diagrammi 4: *h:n* säilymä muotoryhmittäin

Järjestys on hieman yllättävä, sillä useimmissa niin Peräpohjolassa kuin Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla tehdyissä tutkimuksissa on havaittu, että *e^x*-loppuiset nomininit säilyvät huonommin *h*:llisina kuin illatiivi, passiivi ja *s : h* -vartaloiset sanat. Esimerkiksi Vetelissä *h:n* säilymä **eh* ja **ek* -nomineissa jää nuorilla 78 prosenttiin, kun säilymä nominien illatiivissa, III infinitiivin illatiivissa, passiivissa ja *s : h* -vartaloisissa sanoissa on yli 90-prosenttinen. Syynä *e^x*-loppuisten nominien yleiskielistymiseen ovat Puusaaren mukaan uudissanat, jotka eivät ole mukautuneet murrejärjestelmään. (Puusaari 1994: 46–60.) Samoin Kemijärven murteessa **eh*- ja **ek* -nomininit ovat yleiskielisempiä kuin passiivin imperfekti, illatiivi ja *s : h* -nomininit (Mantila 1992: 62–63).

Useissa tutkimuksissa on havaittu, että illatiivi ja passiivi säilyttävät murteellisuuden paremmin kuin e^x -loppuiset sanat ja $s : h$ -vartaloiset sanat (Matikainen 1997: 155, 158). Tämän muotoryhmittäisen eron on selitetty aiheutuvan siitä, että kielelliset uudennokset leviävät muotoryhmästä toiseen. Morfologiseen diffuusioon vaikuttaa se, missä asemassa muutoksen alainen äänne tai äänneyhtymä on. Passiivissa ja illatiivissa vokaalienvälinen h sijaitsee suffiksissa, e^x -loppuisissa sanoissa ja $s : h$ -vartaloisissa sanoissa taas johtimessa. Koska johtimet ovat luonteeltaan kiinteämpiä kuin taivutusmorfeemit eivätkä ne erotu selvästi kannastaan, muutos tapahtuu niissä nopeammin kuin taivutusmorfeemeissa, jotka pyrkivät pysymään erillisinä aineksina. (Mielikäinen 1995: 329, 331.)

Säilymisjärjestystä voi selittää myös frekvenssieroilla: on havaittu, että suurtaajuiset sanat säilyttävät murteellisuutta pienitaajuisia sanoja paremmin (Mantila 1992: 62). Aineiston suurtaajuisimmat muotoryhmät (nominien illatiivi f 785, III infiniitivin illatiivi 316, passiivi f 923, e^x -loppuiset sanat f 228 ja $s : h$ -vartaloiset sanat f 70) säilyttävät murteellisuutta, mutta pienitaajuisemmat muotoryhmät ovat aineistossa useimmiten yleiskielisiä. Kuitenkin e^x -loppuiset sanat ovat säilyneet hieman paremmin h :llisina kuin passiivi, vaikka e^x -loppuisten sanojen frekvenssi on lähes 700 esiintymää pienempi.

5. INESSIIVIN PÄÄTE

Kaustisen murteessa on inessiivin päätteinä *-sa, -sä* (Kettunen 1940a: kartta 104). Taulukossa 16 on esiteltyä inessiivin päätteiden *-sA ~ -ssA* vaihtelu. Taulukkoon eivät sisälly partikkelin *kans ~ kanssa* esiintymät, vaan käsittelen ne erikseen. Loppuheittoiset tapaukset eivät ole laskelmissa mukana. Niitä on vain 2 tapausta, ja niiden prosentuaalinen osuus kaikista tapauksista on vain 0,2. Myös epäselvät tapaukset (10 tapausta) olen jättänyt pois laskelmista.

Taulukko 16: Inessiivin päätte *-sa, -sä ~ -ssa, -ssä*

Ryhmä	<i>-sa, -sä</i>		<i>-ssa, -ssä</i>		Yht.
	f	%	f	%	f
Akt	13	16,0	89	84,0	106
Ast	59	44,6	70	55,4	130
Akp	106	69,3	45	30,7	150
Asp	106	91,4	10	8,6	115
Yht.	285	56,8	217	43,2	502
<hr/>					
Ykt	48	39,8	74	60,2	118
Yst	97	51,1	90	48,9	188
Ykp	120	83,7	24	16,3	147
Ysp	98	90,7	4	9,3	102
Yht.	364	65,6	191	34,4	555
<hr/>					
Yht.	649	61,4	408	38,6	1057

Ala-asteen oppilailla inessiivin päätte *-sa, -sä* on säilynyt 57-prosenttisesti ja sivukyläläisillä kirkonkyläläisiä paremmin. Pojat ovat jälleen tyttöjä murteellisemalla kannalla: kirkonkylän tyttöjen ja poikien ero on peräti yli 50 prosenttiyksikköä.

Yläasteen oppilailla on alkuperäinen *-sa, -sä* säilynyt paremmin kuin ala-asteelaisilla. Sivukyläläiset ovat kirkonkyläläisiä murteellisempia myös yläasteen ryhmässä. Pojat ovat huomattavasti alkuperäisemmällä kannalla, sillä sekä sivukyläen että kirkonkylän pojat ovat noin 40 prosenttiyksikköä ryhmänsä tyttöjä murteellisempia. Myös ala-asteen pojat ovat huomattavasti murteellisempia kuin yläasteen tytöt.

Asetelma 8: *sA*-päätteisen inessiivin osuus yksilöittäin

Infor- mantti	-sa, -sä
Asp1	4
Ysp2	4
Ysp3	4
Ysp4	4
Ykp4	4
Akp1	4
Ykp2	4
Asp4	4
Ysp1	4
Ast3	4
Asp3	4
Asp2	4
Ykp3	4
Ykt3	4
Akp3	4
Akp4	4
Yst2	3
Yst4	3
Ast2	3
Ykt1	3
Ykp1	2
Yst1	2
Ast1	2
Akp2	2
Yst3	2
Ykt2	1
Ast4	1
Akt3	1
Akt2	1
Akt1	1
Ykt4	1
Akt4	0

4 = vähintään 75 % esiintymistä

3 = 50–74 %

2 = 25–49 %

1 = alle 25 %

0 = ei *sA*-päätteistä inessiiviä

Asetelmasta 8 ilmenevät *sA*-päätteisen inessiivin osuudet yksilöittäin. Yksilöt ovat murteellisuusjärjestyksessä. Asetelmasta havaitaan, että lähes kaikilla pojilla *sA*-päätteisen inessiivin osuus on vähintään 75-prosenttinen. Poikkeuksia ovat kirkonkyläläispojat Ykp1 ja Akp2, joilla *sA*-päätteisen inessiivin osuus jää alle 50-prosenttiseksi.

Tytöillä yksilölliset erot ovat huomattavasti suurempia. Ainoastaan kahdella tytöllä *sA*-päätteisen inessiivin osuus on vähintään 75-prosenttista. Yläasteelaistyttyjen ja sivukyläläisten ala-asteikäisten tyttöjen ryhmässä on yksilöitä, joilla yksinäis-s:llinen inessiivi on vielä hyvin säilynyt. Toisaalta heistä monet ovat miltei luopuneet murteellisesta variantista. Kirkonkyläläiset ala-asteelaistytöt ovat huomattavasti yhtenäisempi ryhmä, sillä heillä kaikilla *sA*-päätteisen inessiivin käyttö on vähäistä. Tytöllä Akt4 ei esiinny lainkaan murteellista varianttia.

Sanaston ja inessiivin päätteiden välistä korrelaatiota on vaikea havaita. Murteellisimmat käyttävät *sA*-päätteistä varianttia kaikissa sanoissa. Useimmat tytöt taas käyttävät yleiskielistä varianttia hyvinkin tavallisissa ja arkisissa sanoissa. Kuitenkin erisnimet ovat toisinaan joillakin murteellisillakin yleiskielisessä asussa. Etenkin vieraammat paikannimet saattavat olla yleiskielisessä asussa: *Kokkolasa ois kiva asua, tai Vaasassa, tai Helsingissä, tai Turussa* (Akp3). Tytöllä Ast1 miltei kaikki yleiskieliset variantit ovat erisnimistä, esimerkiksi *Hevoshullussa, Joensuussa, Ruotsissa, Tastulassa, Turkissa, Vaasalandiassa*. Jos sanat ovat murteelle outoja tai kirjallisen sävyisiä, ovat inessiivi usein *ssA*-päätteinen:

tai siinä *muotinäytöksessä missä* sem piti kosias sitä, Prukea ja (—) siellä *sairaalasa* nyk *kriittisessä tilassa* (Ykt2); Sanna on, niinku *judossa* (Yst2); jotenki alkoholin *hallussapidosta* (Yst3).

Etenkin tytöillä voivat myös lähekkäiset variantit vaihdella:

me käytiin *kaupoissa* ja, sitte käytiin me *ratsastamasa* ja *uimasaki* (Ast3); ja sitte hirviä on *tuossa* meiän kohalla, siinä meiäm *mehtäsä* (Ast4); *Vetelissä* kö, äiti oli *Vetelissä* (—) oon sitte ollu aika *monessa paikasa*; siellä *sairaalasa* nyk *kriittisessä tilassa* (Ykt2); mutta mitäs sitte jos ne on, *jossai, hautajaisisa* olevat ottaa, papit nimeltä, mm, papit nimet; ne on kyllä, aika parhaita ne selostajat *kaikissa jääkiekoissa* ja *kaikisa*; radio ei toiminnus siinä *toisesa autossa* (Yst3); *raveisa* nyt oon käynnys sitte, *Festivaaliraveissa* ja, *Pikkupelimannisa* nyt oon ollum mutta; ihan *ankarassa hujauksesa* vaan; se nyt oli, käythiinkö me *yhessä* talo-, *rakennuksesa*; kaikki muut oli *alakerrasa kattomassa* Kauniita ja rohkeita (Yst4).

Esimerkkejä:

ku käytiin *tuosa ajamasa* (Akp3); iskä maalas, siellä *yhesä paikasa, Helsingisä* niitä, kerrostaloja (Akp4); ihal lähellä siellä *Espoosa*, siellä mererrannalla ni käytiin *uimasa* (Akp4); kävisij *josail lämpimisä maisa* (Asp2); ja sit se oli tuola, *korvaontelosa* ja *silimäsä* ja, *mahasa* ja (Asp2); *semmosesa toisesa rivitalomökisä* (Ykt3); pari kertaa *viikosa* pitää käyä (Yst1); *ajelemasa* sielä *josain* kämpällä (Yst2); tänään *kirkosa* (Yst3); *englannisa* on taas sitte vähän hankaluuksia (Yst4); tuolla *Oulusa Kestiläsä*, ratsastusleirillä (Yst4); *jokaisesa hevosesa* on oma piirre ja (Yst4); kyllä sen *kimpusa* olthin koko ajan että (Ykp1); kerran, *kymmenesä vuodesa* (Ykp3); me käyti, meiam *mummulasa Marinkaisisa* nyt viimeks (Ysp1); ja *semmosesa pikkusesa karusellisä* (Ysp1).

mää haluaisin näytellä *Kauniissa* ja *rohkeissa* (Akt1); mä haluaisin ollas *semmosessa pienessä koulussa* (Akt1); se on vaan kerrav *viikossa* (Akt4); jos aattelee että, että *Jylhässäki* on tuota, pitää ruo-, nii *samassa luokassa* pitää syyä, ni, kyllä se om parempi täällä olla. saa *ruokalassa* syyä (Akt4); no, ne yöpyy *jossain* siellä, *taloissa* mä en tiiä, *niissä* sitten asuu se perhem mikä (Akt4); ei pystyt tehäm mitäär *rauhassa* (Akp3); *Lapissa* ja *Helsingissä* (Ykt2); kyllä mää nyt talvisin käyn *hiihtämässä* (Yst1); ne on, *koulussa* ja opiskelee muualla (Yst1); kuinka monissa *häissä* mää oliv viime kesänä (Yst3); yleensä *häissä* on hyvät ruuat, *noissa* (Yst3); ja se hän oli *Kannuksessa* (Yst4); sitte me vasta *kusessa* olthin (Ykp1).

Yksinäis-s:llinen inessiivi on havaittu pysyväksi piirteeksi maaseutumurteissa. Iissä on murteen mukaisen variantin osuus nuorilla 98-prosenttinen ja Yli-Iissä 96-prosenttinen. Muhoksella yksinäis-s:llisen inessiivin osuus jää 16 prosenttiin, mutta syynä murteen mukaisen inessiivin päätteen väistymiseen on Muhoksella Kainuun murte, jossa inessiivin päätte on *-ssA*. Kaupungeissa nuoret kuitenkin välttelevät yksinäis-s:llistä inessiiviä: esimerkiksi oululaisnuorilla yksinäis-s:llinen inessiivi on säilynyt 6- ja 47-prosenttisesti. Alapurasen mukaan piirre saattaakin olla stigmatisoitunut. Hän kuitenkin arvelee, että yksinäis-s:llinen inessiivi säilyy nuorten puheessa, sillä vaikka nuoret pyrkisivätkin karttamaan murteellisia muotoja, puhekielen pikapuhemuodot voivat säilyttää puhekielen muotoja, joita nuoret eivät edes tiedosta murteellisiksi. (Alapuranen 1997: 188–190, 196.)

Kaustisen koululaisilla sukupuolen vaikutus variantin valintaan on selvä. Muissakin tutkimuksissa ovat miehet naisia murteellisempia, mutta yleensä sukupuolierot eivät ole suuria. Esimerkiksi Iissä nuoret miehet ovat ainoastaan yhden prosenttiyksikön verran naisia murteellisempia, Yli-Iissä eroa on 6 prosenttiyksikköä. Muhoksella miesten murteellisuus on vielä 29-prosenttista, mutta naisilla *koirasa*-tyypin

osuus jää 6 prosenttiin. Myös Oulussa naiset ovat yleiskielisempiä kuin miehet. (Alapuranen 1997: 188–190.)

Vetelin ryhmässä ovat rinnakkain sekä vaihtelu *kansa ~ kans* että vaihtelu *kanssa ~ kansa*. Kaustisella vaikuttaa tuolloin tavatun vain *kansa ~ kans* -vaihtelua. (Kettunen 1940a: kartta 117.) Aineistossa ei kuitenkaan ole lainkaan *kansa*-muotoa. Taulukosta 17 ilmenevät *kans*- ja *kanssa*-muotojen osuudet. *kans*-muodon osuuksissa ovat mukana *kaas*-muodot.

Taulukko 17: Vaihtelu *kans ~ kanssa*

Ryhmä	<i>kans</i>		<i>kanssa</i>		Yht.
	f	%	f	%	f
At	34	82,9	7	17,1	41
Ap	20	95,2	1	4,8	21
Yht.	54	87,1	8	12,9	62
Yt	34	82,9	7	17,1	41
Yp	44	93,6	3	6,4	47
Yht.	78	88,6	10	11,4	88
Yht.	132	88,0	18	12,0	150

kans-muoto on selvästi ylivoimainen variantti, ja sekä ylä- että alasteelaiset ovat tämän variantin kannalla. Tytöt käyttävät myös yleiskielistä *kanssa*-varianttia: molemmissa ryhmissä sen osuus jää kuitenkin melko pieneksi. Lapuan koululaisilla yleiskielen mukaisen *kanssa*-muodon osuus jää 2,5 prosenttiin (Järvi 1981: 52). Partikkeli säilyykin hyvin murteen mukaisena. *Kansa*-asuista partikkelia ei aineistossa kuitenkaan ole, ja itsekin koen sen vieraaksi muodoksi. *Kans*-muotoa säilyttäneen pikapuhemuotoisuus: se ei vaikuta murteelliselta.

6. ŠVAAVOKAALI

Kaustisen murteessa švaavokaali esiintyy edellisen vokaalin kaltaisena. Kysymykseen tulevat tällöin *l-* ja *h-*alkuiset konsonanttiyhtymät (*kylymä, tyhyjä*). *n-*alkuisiin konsonanttiyhtymiin ei švaavokaali murteessa kuulu. (Kettunen 1940a: kartat 199–200.) Švaavokaali esiintyy myös *lj-* ja *rj-*yhtymissä, jolloin švaavokaali on aina *i*, kuten *pali-jon, kirija* (Rapola 1969: 130).

Taulukosta 18 ilmenee švaavokaalin edustus iän, sukupuolen ja asuinpaikan mukaan ryhmiteltynä. Švaavokaalin keston en ole kiinnittänyt huomiota, vaan mukana ovat niin ylilyhyet, lyhyet kuin puolipitkät švaavokaalit. Taulukkoon sisältyvät yhtymät *lk, lkk, lp, lpp, lv, lm, hr, hd, hn, hm, hv* ja *hj*. Laskelmista olen jättänyt pois *ls-*yhtymän, jossa ei aineistossani esiinny koskaan švaavokaalia. Aineistossani *ls-*yhtymän sisältävät sanat *Helsinki, tylsä, Halsua* ja *kilsa*. *lj-* ja *rj-*yhtymiä en ole laskenut mukaan tuloksiin, koska *j* on suurimmassa osassa tapauksia vokaaliutunut *i*:ksi².

Taulukko 18: Švaavokaalin kokonaisedustus

Ryhmä	+ švaa		- švaa		Yht.
	f	%	f	%	
Akt	20	20,2	79	79,8	99
Ast	43	50,0	43	50,0	86
Akp	67	54,9	55	45,1	122
Asp	97	84,3	18	15,7	115
Yht.	227	53,8	195	46,2	422
Ykt	56	78,9	15	21,1	71
Yst	91	75,8	29	24,2	120
Ykp	122	80,3	30	19,7	152
Ysp	85	87,6	12	12,4	97
Yht.	354	80,5	86	19,5	440
Yht.	581	67,4	281	32,6	862

² *lj, rj* -yhtymissä *j* on vokaaliutunut *i*:ksi 78 prosentissa tapauksista. Suuritaajuinen sana *pali-jon* on miltei aina asussa *pali-on*. Jos *j* on säilynyt, sana on miltei aina svaallisessa muodossa (95,5 %).

Švaa on murrepiirteistä parhaiten säilynyt. Säilymä on kuitenkin huomattavasti suurempi yläasteelaisilla kuin ala-asteelaisilla. Ala-asteen ryhmässä sivukyläläiset ovat huomattavasti murteellisempia kuin kirkonkyläläiset. Sen sijaan yläasteen ryhmässä erot sivu- ja kirkonkyläläisten välillä eivät ole suuria. Kirkonkyläläistytöt ovat jopa murteellisempia kuin sivukyläläistytöt. Pojat ovat odotuksenmukaisesti murteellisempia kuin tytöt, mutta erot eivät ole suuria yläasteen ryhmässä. Sen sijaan ala-asteen ryhmässä sukupuolten välinen ero on huomattavan suuri.

Ikäryhmien välistä suurta eroa saattaa selittää suhtautuminen haastatteluun. On todettu, että švaata pidetään miesmäisen, rennon ja huolettoman kielen piirteenä (Mielikäinen 1988: 99–100). Yläasteelaiset vaikuttivat suhtautuvan haastatteluun luontevammin, ja tätä asennoitumista saatettiin osoittaa švaan käytöllä (ks. Silvennoinen 1980: 121). Useat ala-asteelaiset taas jännittivät ja suhtautuivat varsinkin aluksi haastattelutilanteeseen jäykemmin. Etenkin jotkut ala-asteelaistytöt pyrkivät puhumaan huolitellusti, mikä näkyy švaan vähäisyytenä. Monissa tutkimuksissa onkin todettu, että švaan käytön kontrollointi vaikuttaa helpommalta kuin esimerkiksi yleisgminaation käytön kontrollointi. On siis todennäköistä, että vapaassa puheessa švaata esiintyy enemmän. (Pinola 1997: 66.) Esimerkiksi Mantila on todennut, että švaan käyttö lisääntyy, kun tilanne vapautuu haastattelutilanteesta alkujännityksen jälkeen (Mantila 1987: 125).

Švaavokaali esiintyy jokaisella informantilla, ja useimpien ryhmien sisällä ei ole suuria eroja informanttien välillä. Suurin ero on ryhmässä Ykp, jossa murteellisimmalla švaan osuus on 100-prosenttinen mutta yleiskielisimmällä švaan osuus on miltei puolta vähäisempi (54,3 %). Myös ala-asteen ryhmässä on yksilöllistä vaihtelua: kirkonkyläläisillä tytöillä švaan säilymän osuus vaihtelee 6:sta 37 prosenttiin, kirkonkylän pojilla švaavokaalien osuus vaihtelee 30 %:sta 67 prosenttiin, ja sivukyläläisistä tytöistä yleiskielisimmällä švaan säilymä osuus on 35-prosenttinen ja murteellisimmalla 63-prosenttinen.

Vertailu muihin tutkimuksiin on hieman hankalaa, koska laskentatavat vaihtelevat. Esimerkiksi erisnimien ja konsonanttiyhtymien tarkastelu on vaihtelevaa. Tästä tutkimuksesta poiketen mukaan on yleensä laskettu *j*-loppuiset konsonanttiyhtymät. Švaan on todettu yleensä säilyvän hyvin. Keski-Pohjanmaalla Nivalassa ja Kärsämäellä švaan säilymä nuorilla on samansuuruista kuin kaustislaisilla nuorilla.

Pohjois-Pohjanmaan maaseutukunnissa Muhoksella ja Iissä säilymä on lähes 90-prosenttista ja Yli-iissä 82-prosenttista. Etelä-Pohjanmaalla Lapuan koululaisilla säilymä on myös lähes 90-prosenttista ja hämäläismurteisiin kuuluvassa Parkanossa 83-prosenttista. (Pinola 1997: 59–63.)

Myös savolaisalueilla švaa säilyy. Kuitenkin Jyväskylässä švaan käyttö nuorilla on harvinaista. Pinolan mukaan kaupunkikulttuuri ja Jyväskylän sijainti švaan reuna-alueella vaikuttaa švaan vähenemiseen. Esimerkiksi Oulussa švaan asema on paljon vahvempi. (Pinola 1997: 62–63.)

Švaan on todettu olevan miehinen piirre (Nuolijärvi 1986b: 92–96). Syy siihen saattaa olla miesten veltompi artikulaatiotapa (Mielikäinen 1974: 10). Švaa on säilynyt lähes kaikkialla paremmin nuorten miesten kuin naisten puheessa. Varsinkin kaupunkilaisnaiset välttelevät švaata. Parkanossa eroa nuorten naisten ja miesten välillä ei kuitenkaan ole, ja Lapuan koululaistytöt ovat murteellisempia kuin -pojat. (Pinola 1997: 60–63.) Yleinen suuntaus on siten samanlainen kuin Kaustisella.

Taulukko 19: Švaavokaali *l*-alkuisissa ja *h*-alkuisissa konsonanttiyhdymissä

Ryhmä	<i>l</i> -alkuiset				<i>h</i> -alkuiset			
	+ švaa		- švaa		+ švaa		- švaa	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Akt	16	19,2	67	80,8	4	25,0	12	75,0
Ast	20	37,0	34	63,0	23	71,9	9	28,1
Akp	42	46,2	49	53,8	25	80,5	6	19,4
Asp	70	83,3	14	16,7	27	87,1	4	12,0
Yht.	148	47,4	164	52,6	79	71,8	31	28,2
Ykt	41	78,8	11	21,2	15	78,9	4	21,1
Yst	65	72,2	25	27,8	26	86,7	4	13,3
Ykp	99	80,5	24	19,5	23	79,3	6	20,7
Ysp	51	86,4	8	13,6	34	89,5	4	10,5
Yht.	256	79,0	68	21,0	98	84,5	18	15,5
Yht.	404	63,5	232	36,5	177	78,3	49	21,7

Taulukosta 19 ilmenee švaavokaalin edustus erikseen *l*- ja *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Švaavokaali on yleisempi *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä miltei kaikissa ryhmissä. Yläasteen ryhmässä ei konsonanttiyhtymien välillä kuitenkaan ole suurta eroa. Y-ryhmän kirkonkyläläispojilla švaa on säilynyt hieman paremmin *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Samanikäisillä kirkonkyläläistytöillä ei ole eroa *l*- ja *h*-alkuisten konsonanttiyhtymien käytössä. Sen sijaan ala-asteen ryhmässä švaa on säilynyt huomattavasti paremmin *h*- kuin *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Ero *l*- ja *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä on suurin ala-asteikäisillä sivukyläläistytöillä ja kirkonkyläläispojilla: 35 prosenttiyksikköä. Sivukyläläispojilla *h*-alkuiset konsonanttiyhtymät ovat vain hieman murteellisempia.

Asetelma 9: Suurtaajuisimmat švaalliset sanat *l*- ja *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä

<i>melekeen</i>	69	<i>nähänny</i>	29	
<i>kolome</i>	59	<i>ihime-</i>	20	
<i>jäläki</i>	26	<i>tyhymä</i>	20	
<i>jalaka</i>	24	<i>tehenny</i>	17	
<i>pelekää</i>	16	<i>ihiminen</i>	16	
<i>silimä</i>	16	<i>lehemä</i>	12	
<i>ilima</i>	14	<i>ohojelma</i>	7	
<i>heleppo</i>	13	<i>pohojonen</i>	6	
<i>jäläkeen</i>	12	<i>ryhymä</i>	6	
<i>uluko-</i>	12	<i>tyhyjä</i>	6	
<i>alakaa</i>	10	<i>sähäly</i>	5	
<i>kylymä</i>	10			
<i>talavi</i>	9			
<i>kilipailu</i>	7			
<i>valakia</i>	6			
<i>polovi</i>	6			
<i>kulukee</i>	5			
<i>selevä</i>	5			
Yht.	319	Yht.	144	= 463

Asetelmasta 9 ilmenevät sanat, jotka esiintyvät švaallisina vähintään 5 kertaa. Kaikista švaallisista tapauksista näiden sanojen osuus on neljä viidesosaa (79,7 %). Yleiskielisimmillä švaallisista ovat lähinnä nämä sanat. Nuolijärven mukaan usein esiintyvien sanojen švaahakuisuus ei johdu kuitenkaan yksinomaan niiden suurtaajui-

suudesta, vaan myös siitä, että ”tutun kolmitavuisen sanahahmon muuttaminen kaksita-
vuiseksi on ainakin joka kerta ylivoimaista” (Nuolijärvi 1986b: 95).

Asetelmasta ilmenee, että erityisen suurtaajuisia ovat yhtymät *lk*, *lm*, *hm*,
hn. Švaaton on yleensä pienifrekvenssinen yhtymä *hd* ja vastaavasti švaallinen yhtä
pienifrekvenssinen *hr*: *ehdottomasti*, *pihdit*, *tähdille*, *vihdoin* ~ *jahadisa*; *eherottomasti*,
laharella, *suhure*, *vaharittu*, *yhyresä*. Aineistossahan *ht*-yhtymä on yleensä heikkoastei-
sena katomuotoinen (ja siten myös švaaton), mistä selittyy yhtymien *hd* ja *hr*
pienifrekvenssisyys.

Vaikka sanat ovat yleensä švaallisia, švaattomista sanoista on löydettävissä
tiettyä johdonmukaisuutta. Esimerkiksi erisnimet ovat lähes aina švaattomia
(esimerkiksi *Elmeri*, *Halkola*, *Kälviä*, *Polvijärvi*). Poikkeuksia ovat sanat *Pohjanmaa* ja
Pohjois-Amerikka, jotka ovat aina švaallisessa asussa. Myös sukunimi *Lehmussalmi*
esiintyy asussa *Lehmussalami*. Švaattomia ovat myös murteeseen kuulumattomat sanat
alkoholi, *filmi* ja *silkki*. Usein myös pikapuhemuotoiset sanat *jälkkäri*, *kolkyt*, *nelkyt*,
telkkari ja *välkkä* ja oudommat sanat (esimerkiksi *ilmastointi*, *ilmoitus*, *kylpylä*, *kylmiö*,
velvollisuus, *valvoja*) ovat švaattomia. Švaan parempi säilyminen *h*-alkuisissa sanoissa
selittyy osin siitä, että erisnimet, oudommat ja pikapuhemuotoiset sanat ovat yleensä *l*-
alkuisia. Esimerkkejä:

sinnep pääsee yleensä ihan *helpostiv* vaikkei oookkaal lippua. *helepostin* ne
luulee (Akt1); *kilpailuisa* ne käy ja sitte kaikkia, *pöhölyä* (Ast3); *kolome*
tiikeriparpia, yks, eipä ollukkaan ko seeprakaloja. yks palty, kaks neontet-
raa ja, yks *helmipiisku* (Asp1); et siltä saa *halavalla* vuokrattua *filmij* ja
(Ykp1); *taidekkilipailut*, *julkkisten taidekkilipailut* (Ykp1).

ilimottaa missä se oj ja (Akt2); ja huivi *olokapäillä* ja (Akt3); tuli kyllä ai-
ka *kylymä* (Ykt1); neula *polovheen* (Ykt1); pyöräiltiin *kilipaa* ja (Ykt3);
että kyllä *kelepais* matkat (Ykt2); se *pelekäs* vähän sillaa ihmisiä (Yst2);
se että antaa tunnij *jäläkkäriä* (Yst2); mulla meni saippuaa *silimhin*
(Yst3); se oli ollut niin *kalapia* (Yst3);). *ilimastointiputkheem* pistäny
(Ykp2); voi *helekkari* (Ykp2); se oli vähän *kylymä*, se meiän kämppä
(Ykp3); mä jaim *melekeen* sen alle (Ysp1); joka toinen tai joka *kolomas*
sana on kirosana (Ysp1).

me mentiiv Vaasaan *kylpylään* (Akt1); aina heinät laittaa *talveks* sinne
(Akt1); lautailem *melkeen* enemmän ku (Akt2); me tehtiin *silkkiamaalausta*
(Akt3); se on *kolmetoista* (Ast4); se *valvoo* sitä (Akp2); kahtom mä *jal-*
kapalloa (Akp2); mentiin siitä portista *ilmam* pulloja (Akp4); ei mitään
kilpailuissa mutta (Yst1); samoja juttuja joita kerrataan *kolme* vuotta
(Yst3); tierättekö minkälaista *helvettiä* on tullaj joka aamu kouluun

(Ykt3); jotenki *alkoholin* hallussapidosta (Yst3); se on semmonen *ava-ruusolentofilmi* (Ykp4).

ko oli se *Keskipohojamaan* telta tuossa (Akt2); kuinka hyviä, *tanssiryhymiä* on tai (Akt3); se on niin *tyhymä* (Ast2); no katottiiv vail *lehemä* (Ykt3); semmosia *vihireitä* läikkiä täsä (Yst2); se on kaikista *pöhölöintiä* (Yst3); *pohjoseem* päin niinku kauim matka (Yst2); siellä ei *vaharittu* mitää (Ykp2); meitä neliä *ihimistä* oli sielä (Ykp3); hommaa sem modeemiohjelman (Ysp1).

uus piti toivoa, *joululahjaks* (Akt2); pelaan naapurin kans *sählyä* (Akp3); nyt se toiner *ryhmä* menee (Akp4); se Pruuke on Tsämperssin kans, *kihloissa* (Yst3); se esitys oli tämän *tanssiryhmän* kautta (Ykp1).

l-alkuiset konsonanttiyhtymät säilyttävät švaan *h*-alkuisia paremmin sekä savolais- että pohjalaismurteiden alueella Etelä-Pohjanmaata lukuun ottamatta (Pinola 1997: 65). Etelä-Pohjanmaalla švaa säilyy *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä paremmin. Tämä on arveltu johtuvan siitä, että Etelä-Pohjanmaalla *h*-alkuiset yhtymät ovat tavallisempia kuin muualla. Toisaalta *l*-alkuisissa yhtymissä ei ole yhteisvaihteluun kuuluvia sanoja (vrt. *mihinä – missä*), jolloin siirtyminen švaattomaan asuun on helpompaa. (Järvi 1981: 72–73.) Kaustisella švaan säilyminen paremmin *h*- kuin *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä ei kuitenkaan selity samoista tekijöistä, koska aineistossani ei juurikaan ole *hr*-yhtymää eikä Kaustisen murteessa ole yhteisvaihteluun kuuluvia sanoja. Vaikka Kaustisella švaa onkin esiintymisympäristöltään siten samantyyppinen kuin muualla pohjalais- ja savolaismurteissa, švaan säilymä on kuitenkin erilainen Kaustisella kuin näissä murteissa.

7. JÄLKITAVUJEN A-LOPPUISET VOKAALIYHTYMÄT

7.1. Yleistä

ea, eä -yhtymä voi ensi tavua kauempana esiintyä nomineissa ja niistä johdetuissa ad-
verbeissa (*hirveä, hirveästi*), yksikön partitiivissa (*mäkeä*), I infinitiivissä (*laskea*) ja
supistumaverbeissä (*rupeaa*). Kaustisen murteessa yhtymästä käytetään *ia, iä* -asua
(Kettunen 1940a: kartat 191–193). Aineistossani esiintyvät variantit ovat murteellinen
ia, iä -asu ja sen lisäksi yleiskielinen *ea, eä* -asu ja monoftongiutunut muoto *ee*.

oa, öä -yhtymä voi esiintyä ensi tavua kauempana nomineissa ja adver-
beissa (*ainoa, ainoastaan*), yksikön partitiivissa (*palloa, autoa*), I infinitiivissä (*sanoa*)
ja supistumaverbeissä (*siivoaa*). Kaustisen murteessa yhtymä edustuu *ua, yä* -asuisena
(Kettunen 1940a: kartat 194–196). Aineistossani esiintyvät tämän variantin rinnalla
yleiskielinen *oa, öä* -muoto ja monoftongiutunut *oo, öö* -muoto.

ia, iä -yhtymä esiintyy yksikön ja monikon partitiivissa, nomineissa ja ad-
verbeissa, I infinitiivissä ja supistumaverbeissä. *ua, ua* -yhtymä esiintyy yksikön
partitiivissa, nomineissa, I infinitiivissä ja supistumaverbeissä. Molemmat yhtymät ovat
murteessa yleiskielen mukaisia (Kettunen 1940a: kartta 197). Nämä yhtymät ovat ai-
neistossa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yleiskielen mukaisia, joten en käsittele
näitä kahta yhtymää ollenkaan. Monoftongiutuneita ovat seuraavat muodot: *metrii, tun-
tii* (Ykt1), *lemmikkii* (Ysp4), *tyylii* (Ykt2); *kaikkii* (Ast4), *ilmotuksii* (Akt3); *haluu*
(Ykp4).

7.2. *ea, eä* -yhtymä

7.2.1. *ea, eä* -yhtymän kokonaisedustus

Taulukosta 20 ilmenee *ea, eä* -yhtymän kokonaisedustus Kaustisen koululaisilla iän ja
sukupuolen mukaan ryhmiteltynä. Mukana eivät kuitenkaan ole supistumaverbit, koska
niistä on vain muutama esiintymä aineistossa. Laskelmissa ei ole mukana sanaa *Kor-
keasaari* ja televisiosarjan *Kauniit ja rohkeat* nimeä, koska ne ovat vaihtelemattomasti
yleiskielen mukaisia. Epäselviä tapauksia on 5.

Taulukko 20: *ea, eä* -yhtymän kokonaisedustus

Ryhmä	<i>ia, iä</i>		<i>ea, eä</i>		<i>ee</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
At	35	31,3	50	44,6	27	24,1	112
Ap	45	42,1	52	48,6	10	9,3	107
Yht.	80	36,5	102	46,6	37	16,9	219
Yt	24	15,0	118	73,7	18	11,3	160
Yp	54	50,0	51	47,2	3	2,8	108
Yht.	78	29,1	169	63,1	21	7,8	268
Yht.	158	32,4	271	55,7	58	11,9	487

Yleiskielinen variantti on yleisin kummassakin ryhmässä. Yllättävää on, että ala-asteelaiset ovat murteellisempia kuin yläasteelaiset. Tämä johtuu yläasteen tyttöjen yleiskielisyydestä. Myös monoftongiutunut muoto *ee* on yleisempi ala-asteelaisilla kuin yläasteelaisilla.

Sukupuolierot ovat varsin odotuksenmukaiset: pojat ovat murteellisempia, tytöt taas yleispuhkeielisempiä. Ala-asteen ryhmässä pojat ovat myös yleiskielisempiä. Huomattavan suuret sukupuolten väliset erot ovat yläasteen ryhmässä: tytöiltä murteen osuus on vähäinen, pojat ovat taas kaikkein murteellisim ryhmä.

Tuloksessa on yllättävää murteellisen variantin pieni osuus. Piirre on selvästi negatiivisesti leimautunut, ja prestiisiarvoiseksi variantiksi on tullut yleiskielinen *ea, eä* -asu, joka on äänteellisesti ja rakenteellisesti hyvin samankaltainen kuin *ia, iä* -asu.

Asetelmasta 10 ilmenee yksilöllinen vaihtelu *ea, eä* -yhtymässä. Yksilöt ovat ryhmittäisessä järjestyksessä. Murteellinen *ia, iä* -asu puuttuu täysin kahdelta ala-asteelaistytöltä (Akt3, Akt4). Etenkin monella yläasteelaistytöllä muodosta on vain 1–2 esiintymää. Yleiskielistä varianttia esiintyy miltei kaikilla: ainoastaan yhdeltä pojalta (Ykp4) *ea, eä* -asu puuttuu täysin. *ee*-variantti ilmenee miltei jokaisen tytön puheessa: ainoastaan kahdelta yläasteelaistytöltä se puuttuu täysin (Ykt2, Yst3). *ee*-variantti esiintyy vain muutaman pojan puheessa.

Asetelma 10: *ea, eä* -yhtymän variantit yksilöittäin tarkasteltuna

Infor- mantti	<i>ia, iä</i>	<i>ea, eä</i>	<i>ee</i>
Akt1	XX	XX	XX
Akt2	X	XXX	X
Akt3	–	XX	X
Akt4	–	X	XX
Ast1	XX	XX	XX
Ast2	X	X	XX
Ast3	XX	XX	XX
Ast4	XX	XX	XX
Akp1	XX	X	X
Akp2	X	XX	XX
Akp3	XX	XX	–
Akp4	XX	XX	X
Asp1	XX	XX	–
Asp2	XXX	XX	X
Asp3	XX	XX	–
Asp4	XXX	XX	X
Ykt1	X	X	XX
Ykt2	X	XXX	–
Ykt3	XX	XX	XX
Ykt4	X	XXX	XX
Yst1	X	XX	X
Yst2	XX	XXX	X
Yst3	XX	XXX	–
Yst4	XX	XXX	XX
Ykp1	XXX	XX	X
Ykp2	XXX	XX	–
Ykp3	XX	X	–
Ykp4	XX	–	–
Ysp1	XX	XX	X
Ysp2	XX	XXX	–
Ysp3	X	XXX	–
Ysp4	XX	XX	–

XXX = enemmän kuin 10 esiintymää

XX = 3–10 esiintymää

X = 1–2 esiintymää

– = ei esiintymiä

Vertailu muihin tutkimuksiin on hieman vaikeaa, koska osassa tutkimuksia *ea, eä* -yhtymät ja *oa, öä* -yhtymät on laskettu yhteen. Yhtymät on erotettu Vetelin, Kärsämäen ja Muhoksen tutkimuksissa, mutta Iin, Yli-Iin, Oulun ja Nivalan tutkimuksissa ei ole erotettu *ea, eä* -yhtymän ja *oa, öä* -yhtymän osuuksia (Koivisto 1997: 95, 98–100).

Kaustisen tulos poikkeaa muiden keski- ja pohjoispohjalaisten kuntien tuloksista, sillä murteellinen variantti on yleisin Oulua lukuun ottamatta. Vetelissä murteellinen *ia, iä* -variantti on miltei yksinomainen, Kärsämäellä säilymä on nuorilla 81-prosenttinen ja Muhoksella 89-prosenttinen. Kuitenkin nuorten puheeseen ovat alkaneet yleistyä myös yleiskieliset ja yleispuhekieliset variantit. Tosin Kärsämäen nuorilla ei ole lainkaan yleiskielen mukaisia varianteja, ja Muhoksellakin niiden osuus jää alle kahden prosentin. Monoftongiutunut muoto on levinnyt Kärsämäelle 19-prosenttisesti ja Muhokselle 10-prosenttisesti. (Koivisto 1997: 98–101.)

Kauhajoen lukiolaisilla murteellinen *ia, iä* -asu on säilynyt vain 14-prosenttisesti mutta ammattikoululaisilla peräti 75-prosenttisesti. Lukiolaisten puheeseen on *ia, iä* -asun sijaan yleistynyt yleispuhekielinen *ee*. (Tuominiemi 1999: 97–98.) Lapuan koululaisilla murteellinen variantti on 82,5-prosenttinen, eikä *makee, lähtee* -tyyppi ole tuolloin vielä levinnyt kuin 4-prosenttisesti (Järvi 1981: 75).

Myös muissa tutkimuksissa on ilmennyt samantyyppinen sukupuolivariaatio kuin tässä tutkimuksessa: nuoret miehet ovat murteellisempia ja naiset usein sekä yleiskielisempiä että yleispuhekielisempiä. Esimerkiksi Muhoksella *makee, lähtee* -tyypin osuus on naisilla 13 %, mutta miehillä varianttia ei esiinny lainkaan. Kärsämäellä *makee, lähtee* -tyypin osuus on naisilla miltei 30-prosenttinen mutta miehillä vain 4-prosenttinen. (Koivisto 1997: 98–101.)

7.2.2. *ea, eä* -yhtymä eri muotoryhmissä

7.2.2.1. Nominit ja niistä johdetut adverbit

Taulukosta 21 ilmenee *ea, eä* -yhtymän edustus nomineissa ja niistä johdetuissa adverbeissa. Ala-asteen ryhmässä on yleiskielinen variantti yleisin, mutta paikallismurteisen *makea*-tyypin osuus on vain hieman pienempi. Myös *makee*-tyypin osuus on suurehko. Pojat ovat sekä yleiskielisempiä että murteellisempia kuin tytöt, mutta tytöillä monoftongiutuneen variantin osuus on suurempi kuin pojilla.

Taulukko 21: *ea, eä* -yhtymän edustus nomineissa ja niistä johdetuissa adverbeissa

Ryhmä	<i>ia, iä</i>		<i>ea, eä</i>		<i>ee</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
At	17	27,8	22	36,1	22	36,1	61
Ap	22	40,7	22	40,7	10	18,6	54
Yht.	39	33,9	44	38,3	32	27,8	115
Yt	9	11,0	59	72,0	14	17,0	82
Yp	38	60,3	24	38,1	1	1,6	63
Yht.	47	32,4	83	57,3	15	10,3	145
Yht.	86	33,1	127	48,8	47	18,1	260

Yläasteelaiset ovat kokonaisuudessa selvästi yleiskielisempiä kuin alaasteelaiset, jotka ovat sekä murteellisempia että yleispuhekielisempiä. Sukupuolten erot ovat suuret, sillä tyttöjen yleiskielisyys on 72-prosenttista ja poikien murteellisuus on 60-prosenttista. Yläasteen pojat ovatkin murteellisin ryhmä, mutta samanikäiset tytöt ovat puolestaan yleiskielisin ryhmä. Monoftongiutunut muoto *ee* on levinnyt huomattavasti paremmin yläasteelaistyttyjen kuin -poikien puheeseen.

Murteellista *makia*-tyyppiä ei ole lainkaan kuudella koululaisella; näistä suurin osa on kirkonkyläläisiä ala-asteelaisia. Yleiskielistä *makea*-tyyppiä ei ole lainkaan seitsemällä koululaisella. Heistä useimmat ovat kirkonkyläläisiä yläasteelaispoikia

ja sivukyläläisiä. *makee*-tyyppiä käyttävät miltei kaikki tytöt. Toisaalta vain neljällä alasteelaispojalla ja yhdellä yläasteelaispojalla ilmenee puheessa *makee*-tyyppiä.

Mielenkiintoinen poikkeus yläasteelaispoikien ryhmässä on Ysp3, joka on muuten hyvin murteellinen mutta välttelee *makia*-asua. Hän on hyvin ujo ja kommentoi kysymyksiin usein *no ei oikeasthan*, mikä nostaa yleiskielisen variantin osuutta tuloksissa.

On havaittu, että monoftongiutunut muoto leviää puheeseen suurtaajuisten sanojen *oikea*, *hirveä* ja *kauhea* sekä näiden sanojen johdosten mukana (esim. Järvi 1981: 77–78; Tuominiemi 1999: 84). Taulukosta 22 ilmenee näiden sanojen edustusikä- ja sukupuoliryhmittäin.

Taulukko 22: Variaatio sanoissa *oikea*, *hirveä* ja *kauhea* sekä näiden johdoksissa *hirveän*, *hirveästi*, *oikeastaan* jne.

Ryhmä	<i>ia, iä</i>		<i>ea, eä</i>		<i>ee</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
At	12	28,6	12	28,6	18	42,8	42
Ap	11	32,4	13	38,2	10	29,4	34
Yht.	23	30,3	25	32,9	28	36,8	76
Yt	6	8,7	50	72,5	13	18,8	69
Yp	21	53,8	18	46,2	0	0,0	39
Yht.	27	25,0	68	63,0	13	12,0	108
Yht.	50	27,2	93	50,5	41	22,3	184

Miltei kaikki aineiston monoftongiutuneet muodot ovat juuri näistä sanoista. Muut monoftongiutuneet muodot ovat *useesti* (Akt4), *ruskee* (Akt1, Ast1), *tärkee* (Akt4), *vaikee* (Akt3), *karmee* (Ykt3) ja *nopeesti* (Ykp1) (ks. asetelma 11). Etenkin yläasteelaistyöillä korostuu sanojen *hirveä* ja *kauhea* osuus. Sanat ovatkin tyypillisiä naisten kielelle ja erityisesti nuorten suosiossa (Mielikäinen 1988: 105–106).

Taulukosta havaitaan myös, että *ia, iä* -asu säilyy huonommin näissä suurtaajuisissa sanoissa. Sen sijaan pientaajuisissa sanoissa murteellinen variantti säilyy paremmin. Asetelmasta 11 ilmenevät muiden aineistossa esiintyvien sanojen muodot ja frekvenssit. Sanojen johdoksia en ole merkinnyt erikseen.

Asetelma 11: Pienitaajuisien sanojen aineistossa esiintyvät muodot ja sanojen frekvenssit

<i>ia, iä</i>	<i>ea, eä</i>	<i>ee</i>	f
<i>usiä</i>	<i>usea</i>	<i>usee</i>	8
<i>kipiä</i>	<i>kipeä</i>		6
<i>ruskia</i>	<i>ruskea</i>	<i>ruskee</i>	6
<i>törkiä</i>	<i>törkeä</i>		6
<i>valakia</i>			6
<i>vaalia</i>	<i>vaalea</i>		5
<i>ilikiä</i>	<i>ilikeä</i>		5
<i>nopia</i>	<i>nopea</i>	<i>nopee</i>	4
<i>korkia</i>	<i>korkea</i>		3
<i>lempiä</i>	<i>lempeä</i>		3
<i>pimiä</i>			3
<i>pirtiä</i>	<i>pirteä</i>		3
<i>surkia</i>			3
	<i>tärkeä</i>	<i>tärkee</i>	3
	<i>vaikea</i>	<i>vaikee</i>	3
<i>kalapia</i>			2
		<i>karmee</i>	1
<i>leviä</i>			1
	<i>makea</i>		1
	<i>poikkeava</i>		1
	<i>pyöreä</i>		1
<i>töykiä</i>			1
	<i>vihireä</i>		1

Asetelmasta ilmenee, että useimmista pienitaajuisista sanoista on sekä murteellinen että yleiskielinen variantti. Monet pienitaajuiset sanat ovat kuitenkin ainoastaan murteellisessa asussa. Pienitaajuisista sanoista yleiskielistä muotoa käyttävät lähinnä kirkonkyläläistytöt.

Seuraavasta esimerkistä ilmenee, kuinka suurtaajuinen sana *hirveä* on monoftongiutunut, mutta pienitaajuinen sana *töykeä* on murteellisessa asussa:

niinkö tänä aamuna heti ankaran, *töykiä* heti (—) piti mua hy-, *hirveen* tyhymänä ja kaikkea tämmöstä ja sitte, heti aivan, mahotonta kaveria (Asp2).

Esimerkkejä:

kauhian sotkunen (Akt1); mä en käys sen kans, kovin *usiastil* lenkillä (Akt2); tosi kiltti ja sellanen ankaral *lempiä* se koira (Ast3); katuja on nii *hirviästi* ettei tiäm misä o (Asp2); mut ku se oli ollun niin *kalapia* (Yst3); kyllä siitä saa kuulla niin *törkiästi* ja (Ykp1); *kauhia* paukek kävi (Ykp2); pistetään takkaav *valakia* että (Ykp3); se oli *kauhian* näköstä (Ysp1).

Prooke on ihana ku se on semmonev *vaaleaverikkö* (Akt1); se ei, kovin *useasti* karkaak ko se ei oo *hirveästi*, irtin nii (Akt2); mä kerran haukotelin oikeem *makeasti* (Asp2); on se joskus kyllä, *oikea* piru (Yst4); ko niitä rupes tulehan niin *törkeästi* niitä myöhästymisiä (Ysp2); no ei *oikeasthan* (Ysp3).

se rupes *hirveesti* vetään (Ast4); no ei ny *oikeestaam* mitään erikoista (Ast3); *kauheestip* poroja vilisi joka puolella (Yst1); niillä oli *kauheet*, rajut kuulemma jutut (Yst2); ei se mum mielestä kyllä mikään *hirveen* tarkka kumminkaan oo (Yst4).

7.2.2.2. Yksikön partitiivi

Taulukosta 23 ilmenee *ea, eä* -yhtymän edustus Kaustisen koululaisilla yksikön partitiivissa. Molemmissa ryhmissä on yleiskielinen *mäkeä*-tyyppi yleisin. Ala-asteen ryhmä on kuitenkin murteellisempi kuin yläasteen ryhmä. Monoftongiutuneiden muotojen osuus on vain hieman suurempi ala-asteen ryhmässä: ero jää alle yhteen prosenttiyksikköön.

Taulukko 23: *ea, eä* -yhtymän edustus yksikön partitiivissa

Ryhmä	<i>ia, iä</i>		<i>ea, eä</i>		<i>ee</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
At	15	38,4	20	51,3	4	10,3	39
Ap	19	41,3	27	58,7	0	0,0	46
Yht.	34	40,0	47	55,3	4	4,7	85
Yt	10	15,6	52	81,3	2	3,1	64
Yp	12	31,6	24	63,2	2	5,2	38
Yht.	22	21,6	76	74,5	4	3,9	102
Yht.	56	30,0	123	65,7	8	4,3	187

Ala-asteelaispojat ovat murteellisempia ja yleiskielisempiä kuin ikäisensä tytöt, joiden puheessa ilmenee myös yleispuhekielisiä variantteja. Yläasteen ryhmässä pojat ovat murteellisempia ja tytöt yleiskielisempiä. Sen sijaan *mäkee*-tyyppiä ilmenee yläasteen tytöillä ja pojilla yhtä vähän.

Asetelmasta 12 ilmenevät aineistossa esiintyvien sanojen eri muodot sekä sanojen kokonaisfrekvenssit. Sanat ovat taajuus- ja aakkosjärjestyksessä. Ainoa suurtaajuinen sana on *kaikkea*, ja se on yleensä yleiskielisessä asussa. Vain sanoista *kaikkea*, *nimeä* ja *Suomea* esiintyy kaikkia variantteja. Pienitaajuisista sanoista on yleensä vain murteellinen tai yleiskielinen variantti.

Miltei jokainen käyttää yleiskielistä *ea*, *eä* -varianttia, etenkin sanasta *kaikkea*. Ainoastaan pojalla Ykp4 kaikki esiintymät ovat murteellisessa *ia*, *iä* -asussa. Pienitaajuisemmat sanat ovat murteellisimmilla yleensä *ia*, *iä* -asussa. Murteellisia variantteja sanoista esiintyy lähinnä yläasteelaisilla kirkonkyläläispojilla ja sivukyläläisillä. Useimmat monoftongiutuneet muodot puolestaan ovat kirkonkyläläistyttöjen käyttämiä.

Asetelma 12: Aineistossa esiintyvät muodot sanoittain sekä sanojen frekvenssit

<i>ia, iä</i>	<i>ea, eä</i>	<i>ee</i>	f
<i>kaikkia</i>	<i>kaikkea</i>	<i>kaikkee</i>	130
<i>väkiä</i>	<i>väkeä</i>		9
<i>Suomea</i>	<i>Suomea</i>	<i>Suomee</i>	8
<i>vaikiaa</i>	<i>vaikkea</i>		8
<i>kauhiaa</i>	<i>kauheaa</i>		4
<i>nimiä</i>	<i>nimeä</i>	<i>nimee</i>	4
<i>pimiää</i>			3
	<i>Prunkea</i>		3
	<i>Ridgeä</i>		3
<i>järkiä</i>			2
	<i>mäkeä</i>		2
<i>ovia</i>	<i>ovea</i>		2
	<i>hetkeä</i>		1
<i>jokia</i>			1
<i>jäläkiä</i>			1
<i>kiviä</i>			1
	<i>oikeaa</i>		1
	<i>retkeä</i>		1
<i>ruskiaa</i>			1
<i>tärkiää</i>			1
	<i>veljeä</i>		1

Pienitaajuuden sanan *vaikeaa* muodot vaihtelevat pojalla Akp4, kun hän kertoo harrastuksestaan: *ei se niiv vaikiaa ook ku aattelee (—) mutta ei se niiv vaikeaa sitte oo (Akp4)*. Esimerkkejä:

se oli laittanus sinne vettä piimää maitoa, sinappia ja ketsuppia, *kaikkee* mitä se oli löytäny, *kaikkea* kasvorasvaa ja tuommosta (Ysp1).

kaikisa ympäri *Suomia* (Ast4); se oli niin *kauhiala* (Ykt3); et se ei ollu otanuk *kipiää* (Yst1); se on aika *ilikiää* (Yst3); mitääj *järkiä* (Ykp4); oli niiv vähäv *väkiä* (Ysp1).

ei siellä mitääv *vaikeaa* oom mutta (Akt2); ei me tehäkkääm mitääl *luokkaretkää* (Asp1); *kaikkea* pojat tempassu (Yst4); isovarvasta pitää potkasta semmoshem piikhin, *kaikkea* tämmöstä, kertovat *kaikkea* tämmöstä (Ysp2).

mää em muistas sen *nimee* (Ykt1); me ollaan kierretty ympäri *Suomee* (Ykt3); männystä pihkaa ja *kaikkee* tuommosta (Ysp1).

7.2.2.3. I infinitiivi

Taulukosta 24 ilmenevät *ea, eä* -yhtymän esiintymät I infinitiivissä. Variantit olen ryhmitellyt ainoastaan iän mukaan, koska kokonaisfrekvenssi on pieni.

Taulukko 24: *ea, eä* -yhtymän edustus I infinitiivissä

Ryhmä	<i>ia, iä</i>		<i>ea, eä</i>		<i>ee</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	
A	7		11		1		19
Y	9		10		2		21
Yht.	16	40,0	21	52,5	3	7,5	40

Kuten muissakin muotoryhmissä yleisin variantti I infinitiivissä on *ea, eä* -asu. *lähtiä*-tyyppiä esiintyy kuitenkin lukumääräisesti lähes yhtä paljon. *lähtee*-tyypin osuus jää 3 esiintymään. Ikäryhmien välillä ei ole juurikaan eroa aineistossa, mutta koska frekvenssit ovat pieniä, ei mitään varmaa ala-asteelaisten ja yläasteelaisten välisestä erosta voi sanoa.

Yhtymän sisältävistä I infinitiiveistä esiintyvät aineistossa *hakea, imeä, laskea, lukea, lähteä, polkea, tunkea ja tuntea*. Ainoastaan sanat *hakea, lukea* ja *lähteä* esiintyvät useammin kuin kerran. Suurtaajuisin sana *lähteä* esiintyy kaikissa varianteissa. Paikallismurteisia ovat muodot *lähtiä, hakia, lukia, tunkia, tuntia* ja *polokia*. Sanat *imeä, käskeä* ja *laskea* esiintyvät vain yleiskielisessä asussa.

Ainoastaan tytöillä esiintyy muotoa *lähtee*. Tytöillä ilmenee harvoin *ia, iä* -asua, mutta paikallismurteiset muodot ovat heillä sanoista *hakea, lukea, lähteä* ja *tunkea*. Useimmat murteelliset variantit ilmenevät yläasteelaistyttyjen puheessa. Pojat taas käyttävät useimmin paikallismurteisia muotoja. Heillä yleiskielisiä asuja on sanoista *imeä, lähteä* ja *lukea*. Esimerkkejä:

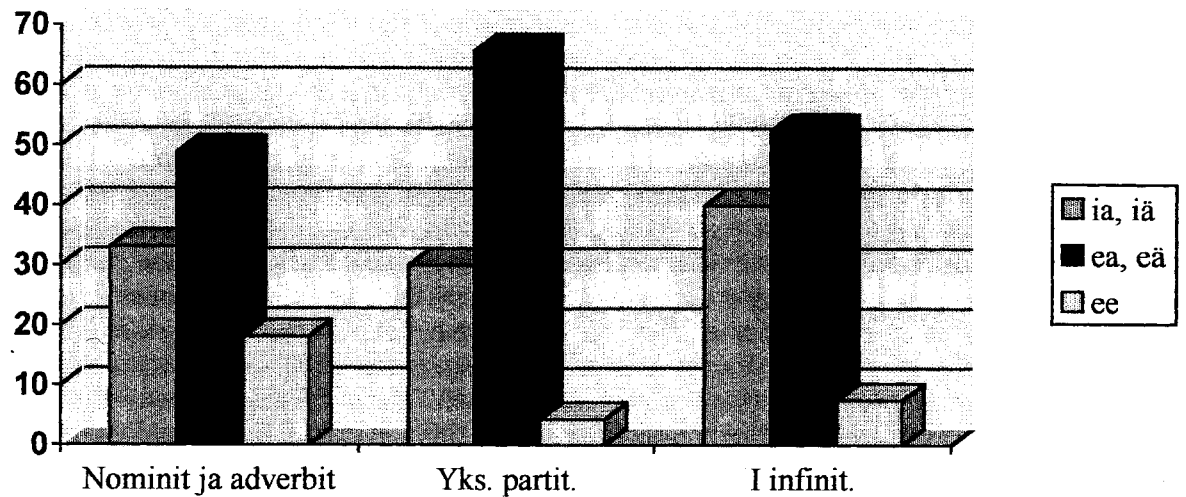
mää en oov viissiny *lähtiäkkää* (Asp2); ja sitte mää jouruil *lukia* niille ja (Ykt1); jaksanu mihkää *lähtiä* (Ykp2).

ei osaav vielä kunnolla *laskeaj* ja (Akt2); joskus tunnilla niin ko saa *lukea* (Ast4); mää aion ehkä *lähteäp* Pohjois-Amerikkaan (Asp1); mää en saa nyt *lähteä* (Ykp2); mää ej jaksanul *lukeas* sitä (Ysp2).

7.2.3. Muotoryhmittäistä vertailua

Diagrammista 5 ilmenee *ia-*, *ea-* ja *ee-*asujen osuus muotoryhmittäin. Yleiskielen mukainen *ea*, *eä* -yhtymä on yleisin kaikissa muotoryhmissä. Murteellinen *ia*, *iä* -muoto toiseksi yleisin joka muotoryhmässä. Monoftongiutunut *ee*-asu on yleistynyt lähinnä vain nomineihin ja niistä johdettuihin adverbeihin, mutta yksikön partitiivissa ja I infinitiivissä sen osuus jää todella pieneksi.

Yleisemminkin *ee*-asun on havaittu leviävän ensinnä nomineihin ja niistä johdettuihin adverbeihin ja vasta sitten muihin muotoryhmiin. Monoftongiutuminen leviää nomineihin ja niistä johdettuihin adverbeihin lähinnä suurtaajuisien sanojen *hirveä, kauhea* ja *oikeastaan* välityksellä, sillä nämä sanat monoftongiutuvat herkästi. (Järvi 1981: 76–79; Koivisto 1997: 113–115, 117.)

Diagrammi 5: *ia*-, *ea*- ja *ee*-asujen osuus muotoryhmittäin tarkasteltuna

Tämän muotoryhmittäisen eron on selitetty johtuvan siitä, että kielelliset uudennokset leviävät muotoryhmästä toiseen. Morfologiseen diffuusion vaikuttaa se, missä asemassa muutoksen alainen äänne tai äänneyhtymä on. Muutos nomineissa ja niistä johdetuissa adverbeissa tapahtuu johdinsuffiksissa, mutta yksikön partitiivissa ja I infinitiivissä muutos tapahtuu morfeemienrajaisessa äänneiden yhtymässä. Johtimet ovat luonteeltaan kiinteämpiä kuin taivutusmorfeemit, eivätkä ne erotu selvästi kannastaan. Sen vuoksi muutos *ea*, *eä* -yhtymässä tapahtuu nopeimmin juuri nomineissa (*korkia* > *korkee*). Taivutusmorfeemit puolestaan pyrkivät pysymään erillisinä, tunnistettavina aineksina (*sorme/a*, *lähte/ä*). Muutos *ia*, *iä* -asusta yleiskieliseen *ea*, *eä* -asuun onkin huomattavasti yksinkertaisempi, koska variantit ovat rakenteellisesti ja äänneellisesti hyvin lähellä toisiaan. (Mielikäinen 1995: 329, 331.)

7.3. *oa, öä* -yhtymä7.3.1. *oa, öä* -yhtymän kokonaisedustus

Taulukosta 25 ilmenee *oa, öä* -yhtymän kokonaisedustus. Epäselviä tapauksia on kaikkiaan 8. Taulukosta havaitaan, että yleiskielisen variantin osuus on ylivoimainen sekä ala-asteen että yläasteen ryhmässä. Yläasteelaisilla on murteellisen variantin osuus hieman suurempi, ja myös monoftongiutunut *oo, öö* -asu on hieman yleisempi yläasteen ryhmässä. Tosin *oo, öö* -asu ei ole juurikaan yleistynyt kumpaankaan ryhmään. *ua, yä* -asu on säilynyt paremmin pojilla, ja tytöt ovat puolestaan yleiskielisempiä. Myös ala-asteen pojat ovat murteellisempia kuin yläasteen tytöt.

Taulukko 25: *oa, öä* -yhtymän kokonaisedustus

Ryhmä	<i>ua, yä</i>		<i>oa, öä</i>		<i>oo, öö</i>		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f
At	3	8,8	29	85,3	2	5,9	34
Ap	19	30,2	43	68,3	1	1,5	63
Yht.	22	22,7	72	74,2	3	3,1	97
Yt	11	15,7	56	80,0	3	4,3	70
Yp	25	35,7	42	60,0	3	4,3	70
Yht.	36	25,7	98	70,0	6	4,3	140
Yht.	58	24,5	170	71,7	9	3,8	237

oa, öä -yhtymään monoftongiutunut muoto on levinnyt selvästi huonommin kuin *ea, eä* -yhtymään. Tämä on havaittu myös muissa tutkimuksissa (ks. esim. Järvi 1981: 75, 81; Koivisto 1997: 116–117). Monoftongiutumisen onkin havaittu leviävän äänneyhtymittäin ensin *ea, eä* -yhtymään, sitten *oa, öä* -yhtymään, seuraavaksi *ia*-yhtymään ja lopuksi *UA*-yhtymään. Tosin Pohjois-Suomessa monoftongiutuneet asut eivät ole juuri levinneet *IA*- ja *UA*-yhtymiin. (Koivisto 1997: 116–117.)

Asetelma 13: *oa, öä* -yhtymän edustus yksilöittäin

Infor- mantti	<i>ua, yä</i>	<i>oa, öä</i>	<i>oo, öö</i>
Akt1	–	XX	–
Akt2	X	XX	X
Akt3	–	X	–
Akt4	–	X	–
Ast1	–	X	X
Ast2	–	XX	–
Ast3	X	X	X
Ast4	–	XX	–
Akp1	–	XX	–
Akp2	–	XX	–
Akp3	X	XX	X
Akp4	XX	X	–
Asp1	X	XX	–
Asp2	X	XX	–
Asp3	–	XX	–
Asp4	XXX	XX	–
Ykt1	–	XX	X
Ykt2	–	XXX	–
Ykt3	XX	XX	X
Ykt4	–	XX	–
Yst1	–	XX	–
Yst2	XX	XXX	–
Yst3	–	XX	–
Yst4	X	XX	–
Ykp1	XX	XX	–
Ykp2	XX	XX	–
Ykp3	X	X	X
Ykp4	XX	XX	X
Ysp1	X	XXX	–
Ysp2	X	XX	–
Ysp3	XX	X	–
Ysp4	X	XX	X

XXX = enemmän kuin 10 esiintymää

XX = 3–10 esiintymää

X = 1–2 esiintymää

– = ei esiintymiä

Asetelmasta 13 ilmenevät *oa, öä* -yhtymän variantit yksilöittäin. Yksilöt ovat ryhmittäisessä järjestyksessä. Murteen mukainen variantti puuttuu kokonaan 13 koululaiselta, ja *ua, yä* -asua ilmenee vain 5 tytöllä. Monoftongiutunutta muotoa esiintyy vain yksittäisinä tapauksina 9 koululaisen puheessa. Sen sijaan yleiskielistä varianttia käyttävät kaikki. Esiintymien määrä on kuitenkin hyvin pieni, joten mitään varmaa yksilöiden välisistä eroista ei voi sanoa.

Kaustisen tulos poikkeaa muista Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla tehtyjen tutkimusten tuloksista, koska muualla murteellinen variantti on yleisin. Kuitenkin myös yleiskieli ja yleispuhekieli ovat yleistyneet nuorten puheeseen. Vetelin, Muhoksen ja Kärsämäen tutkimuksissa yhtymät on pidetty erillään. Vetelissä *ua, yä* -asu on säilynyt erittäin hyvin, mutta *oo, öö* -variantti ei ole levinnyt lainkaan nuorten puheeseen. Muhoksella murteellinen *maitua, sanua* -tyyppi on 95-prosenttinen, mutta *maitoo, sanoo* -tyyppi ei ole levinnyt lainkaan puheeseen. Kärsämäellä murteellinen variantti on säilynyt nuorilla 86-prosenttisesti, yleiskielisiä varianteja ei esiinny lainkaan ja yleispuhekielisen *maitoo, sanoo* -tyypin osuus on 14 %. (Koivisto 1997: 98–101.)

Lapuan koululaisilla *ua, yä* -variantti on säilynyt vain 44-prosenttisesti. Yleiskielisen variantin osuus on 53 % mutta yleispuhekielisen variantin vain 3 %. (Järvi 1981: 81.) Tutkimus on kuitenkin jo iäkäs, ja tilanne saattaa olla nykyään Lapualla toinen. Kauhajoella sen sijaan *maitoo, sanoo* -tyyppi on vallitseva variantti, ja murteellisen *maitua, sanua* -tyypin osuus jää pieneksi (Tuominiemi 1999: 98–100).

Sukupuolivariaatio on *oa, öä* -yhtymässä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sama kuin *ea, eä* -yhtymässä: miehet ovat murteellisempia, naiset taas yleiskielisempiä ja yleispuhekielisempiä. Muhoksella miesten murteellisten varianttien osuus on 99 %, naisilla 92 %. Yleiskielisiä varianteja naisilla on 8 prosentin verran, miehillä vain prosentin verran. Kärsämäen nuorilla miehillä *ua, yä* -asun osuus on 92 %, ja naisilla murteellisen asun osuus on 12 prosenttiyksikköä pienempi. Vastaavasti Kärsämäen naisilla yleispuhekielisen *oo, öö* -asun osuus on yli 10 prosenttiyksikköä suurempi kuin miehillä. (Koivisto 1997: 98–101.) Lapuan koululaisista miehet ovat yleiskielisempiä, kun taas naiset ovat sekä murteellisempia että yleispuhekielisempiä (Järvi 1981: 81).

Kaustisen koululaiset muistuttavat Lapuan koululaisia: yleiskieliset variantit ovat yleisimpiä, mutta yleispuhekielinen variantti ei ole juurikaan levinnyt nuorten puheeseen. Sukupuolivariaatio on taas samantyyppinen kuin muualla Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla: pojat ovat murteellisempia, tytöt taas yleiskielisempiä.

7.3.2. *oa, öä* -yhtymä eri muotoryhmissä

7.3.2.1. Nominin ja adverbien

Aineistossa on vain kaksi *oa, öä* -nominien ja adverbien ryhmään kuuluvaa sanaa: *ainoa* ja *ainoastaan*. Esiintymät ilmenevät asetelmasta 14. Sana *ainoa* esiintyy vain paikallis-murteisessa asussa *ainua*. Toisaalta sana *ainoastaan* ilmenee vain yleiskielisessä asussa. Aineistossa ei ole monoftongiutuneita muotoja. Ala- ja yläasteelaisten välillä ei ole eroa.

Asetelma 14: Sanojen *ainoa* ja *ainoastaan* variaatio ylä- ja ala-asteelaisilla

	Ala-aste	Yläaste	Yhteensä
<i>ainua</i>	2	2	4
<i>ainoastaan</i>	1	3	4
Yhteensä	3	5	8

Esimerkkejä:

ainua kiva niinkö, puukäsityöt ja, liikunta (Akp4); sitte mää olin *ainua* joka jakso juosta sen kuuskymmentä (Asp4); niinkö se on *ainua* opettaja, mikä sillaa sanoo että ihan, että se on hyvä luokka meillä että, et se on kyllä semmonen *ainua* ko se sanoo sen (Ykp1).

mun naapurisa on kenttä nii siellä *ainoastaa* (Ast3); et niille ei kelepaa kotiruoka, *ainoastaan* kissaruoka (Asp1); *ainoastaan* positiivisia (Ykp1); ei ook ko kesäleiri vaan, *ainoasthan* (Ysp2).

7.3.2.2. Yksikön partitiivi

Taulukosta 26 ilmenevät *oa, öä* -yhtymän variantit yksikön partitiivissa. Järjestys on samansuuntainen kuin yhtymän kokonaisedustuksessa: yleiskielinen variantti on selvästi yleisin variantti, mutta yleispuhekielisen *maitoo*-tyypin osuus on pienin. Järjestys on sama sekä ala- että yläasteelaisilla, mutta ala-asteelaiset ovat yllättäen murteellisempia kuin yläasteelaiset. Kummassakin ryhmässä tytöt ovat yleiskielisempiä kuin pojat, ja pojilla taas murteellisen variantin osuus on suurempi kuin tytöillä. Monoftongiutunutta muotoa on prosentuaalisesti eniten ala-asteen tytöillä, mutta kussakin ryhmässä *maitoo*-tyypin osuus jää 1–3 esiintymään.

Taulukko 26: *oa, öä* -yhtymän edustus yksikön partitiivissa

Ryhmä	<i>ua, yä</i>		<i>oa, öä</i>		<i>oo, öö</i>		Yht. f
	f	%	f	%	f	%	
At	3	15,8	14	73,7	2	10,5	19
Ap	12	28,6	29	69,0	1	2,4	42
Yht.	15	24,6	43	70,5	3	4,9	61
Yt	6	13,1	38	82,6	2	4,3	46
Yp	10	24,3	28	68,3	3	7,3	41
Yht.	16	18,4	66	75,9	5	5,7	87
Yht.	31	21,0	109	73,6	8	5,4	148

Suurtaajuisia sanoja ovat *palloa* ja *jääkiekkoa*, joista on paljon sekä murteellisia että yleiskielisiä muotoja. Erilaisia sanoja on kaikkiaan 56, joista useista on vain yleiskielisiä variantteja: *autoa, eroa, heinikkoa, hiihtoa, mopoa, noloa, poroa, pulloa, siskoa, taloa*. Tosin esiintymät ovat usein yksittäisiä. Myös esimerkiksi oudommat sanat ja erisnimet ovat yleensä vain yleiskielisessä muodossa: *Nintendoa, maantietoa, tapaskoa, Teppoa, viroa*. Variantin valintaan vaikuttaa kuitenkin enemmän puhujan murteellisuus kuin sanasto.

Monoftongiutuneita muotoja ovat *huonoo, Hampoo, jäätelöö, jälki-istuntoo, paljoo, palloo, ruohoo* ja *tyttöö*. Jotkut monoftongiutuneet muodot esiintyvät samassa yhteydessä muiden yleispuhekielisten piirteiden kanssa: *se [koira] on salaa mennyn nukkuun ko, herää, isä niim menee kattoon sitä, sitä Hampoo, nii Hampo nukkuu siellä, äitin sängyssä* (Akt2). Esimerkkejä:

kaks viikkua ja (Akt2); kiekkoa päähän (Ast3); ja sitte kaikkia pöhölyä (Ast3); ei tarvis kaivaa tietua esiin sieltä, maasta (Asp1); voi, me pelathan usein tuosa pihalla pesäpallua ja (Asp1); mulla on, on oikeestaan kuvaa-mataitua (Asp4); luontua siellä on (Ykt3); sitte se on innokas soittaam pianua (Ykt3); ei toivuakaa (Ykp1); menua niin törkiästi että (Ykp1); outua touhua (Ykp2); eilen söin kylymää makaronilaatikkua (Ykp3).

nyt on olluv viis kuus tyttöä (Akt1); et saa pelata nintendoa (Akt2); ei oo, niim palion enäämielenkiintoa (Akt2); sitte ilman palkintoaki (Ast4); kuinka monta perhettä meiän taloa asuu (Asp1); no ei sitä ook kaalikeittoa (Asp2); kyllä hienoa (Yst1); minkälaiasta kielenkäyttöä tuommonen (Yst2);

käytiin uimasa ja, pelattiin *lentopalloa* siinä rannalla (Yst4); mää en oo ikään nähännyn nii *hienoa* suomenhevosta (Yst4); piti meillet *terveystietoa* (Ykp3); kaks tuntia *jäläki-istuntoa* (Ykp4); pelathij *jalakapalloa* tai (Ysp2); ja sitte räplää sitä *kelloa* (Ysp4); no ois se kyllä aika *noloa* (Ysp4).

jos vaikka antaa liikaa *jäätelöä* nii sitte (Ast3); sitte ne kaks *tyttöä* piilotti sen, hevosen (Ykt1).

7.3.2.3. I infinitiivi

Taulukosta 27 ilmenee *oa, öä* -yhtymän edustus I infinitiivissä. Jälleen yleiskielinen variantti on yleisempi kuin murteellinen *sanua*-tyyppi. Tosin I infinitiivissä murteellisen variantin osuus on suurempi kuin yksikön partitiivissa. Yleispuhekielistä *sanoo*-tyyppiä ei esiinny lainkaan aineistossa. Ainoastaan yläasteen pojilla on murteellinen variantti niukasti yleisempi kuin yleiskielinen variantti. Muissa ryhmissä *sanua*-tyypin osuus on hyvin vähäinen, ja ala-asteen tytöillä murteellista varianttia ei esiinny lainkaan.

Taulukko 27: *oa, öä* -yhtymän edustus I infinitiivissä

Ryhmä	<i>ua, yä</i>		<i>oa, öä</i>		Yht. f
	f	%	f	%	
At	0		10		10
Ap	2		9		11
Yht.	2	9,5	19	90,5	21
Yt	4		13		17
Yp	11		9		20
Yht.	15	40,5	22	59,5	37
Yht.	17	29,3	41	70,7	58

Tämän muotoryhmän frekvenssi on hyvin pieni. Aineistossa esiintyvät seuraavat sanat: *arpoa, huitoa, katsoa, kertoa, kiskoa, kutoa, leipoa, sanoa, seisoa, toivoa, uskoa*. Murteelliset variantit ovat suurtaajuisimmista sanoista *sanoa, katsoa* ja *kertoa*. Sanasta *kiskoa* on vain murteellinen variantti *kiskua*. Muista sanoista on aineistossa vain yleiskielinen variantti. Murteellisia variantteja esiintyy lähinnä vain yläasteelaispojilla. Heistä kolmella ei ole lainkaan yleiskielisiä muotoja. Ainoastaan

kahdella yläasteelaistytöllä (Ykt3, Yst4) on murteellisia variantteja sanoista *sanoa*, *katsoa* ja *kiskoa*. Esimerkkejä:

teki mieli vähän *sanuaj* jotai (Asp2); mä sain *kiskuas* sen sitten ohi siitä (Ykt3); *kattua* maisemia (Ykt3); ettei viissis *sanuakkaa* (Yst4); kyllä niitä kotimaisia tahtoo vain *kahtua* että (Ykp1); mä oon tavannuk *kassuak* kauhuelokuvia tai toimintaa (Ysp3).

mää halusin *leipoa* vähän ite (Akt1); meni koko, vuosi meni viimeks ku tossuja piti *kutoa* (Akt2); no sit ne ei meinaa *uskoas* sitä (Ast4); joo, voim mä kyllä *kertoam* mutta (Asp1); mutta täytyy *toivoa* ettei kukaan huomaa (Yst1); em mä osaa oikein *sanoa* (Ysp1); Jake saa *kertoa* (Ysp1); ei viittis *sanoa* (Ysp4).

7.3.2.4. Supistumaverbit

Taulukosta 28 ilmenevät *oa*, *öä* -yhtymän variantit supistumaverbeissä. Tulokset olen jaotellut ainoastaan iän mukaan, koska sanojen frekvenssi on todella pieni. Ainoastaan 14 koululaisella on esiintymä tai esiintymiä tästä muotoryhmästä. Myös tässä muotoryhmässä on yleiskielinen variantti yleisin (70 %). Ala- ja yläasteen ryhmät eivät juuri poikkea toisistaan. Molemmissa ryhmissä on murteellisen variantin osuus jää 3 esiintymään. Lisäksi yläasteen ryhmässä on yksi monoftongiutunut muoto (*siivoohon* Ykt3).

Taulukko 28: *oa*, *öä* -yhtymän edustus supistumaverbeissä

Ryhmä	<i>ua, yä</i>	<i>oa, öä</i>	<i>oo, öö</i>
A	3	9	0
Y	3	7	1
Yht.	6	16	1

Aineistossa esiintyvät seuraavat sanat: *eroaa*, *hajoaa*, *irtoaa*, *putoaa*, *raivoaa*, *siivoaa* ja *ällöää*. Murteellisia variantteja on vain sanoista *hajoaa*, *raivoaa* ja *siivoaa*, ja murteellisia variantteja esiintyy lähinnä sivukyläläispoikien puheessa. Kaikista sanoista on yleiskielisiä variantteja, ja vain sanasta *siivoaa* on yleispuhekielinen muoto. Esimerkkejä:

hajuaa aina (Asp2); *hajuaa* hissi kerralla (Asp4); aina se *raivuaa* meillekko (Yst2); ni isäntä rupes *raivuahan* (Ykp2).

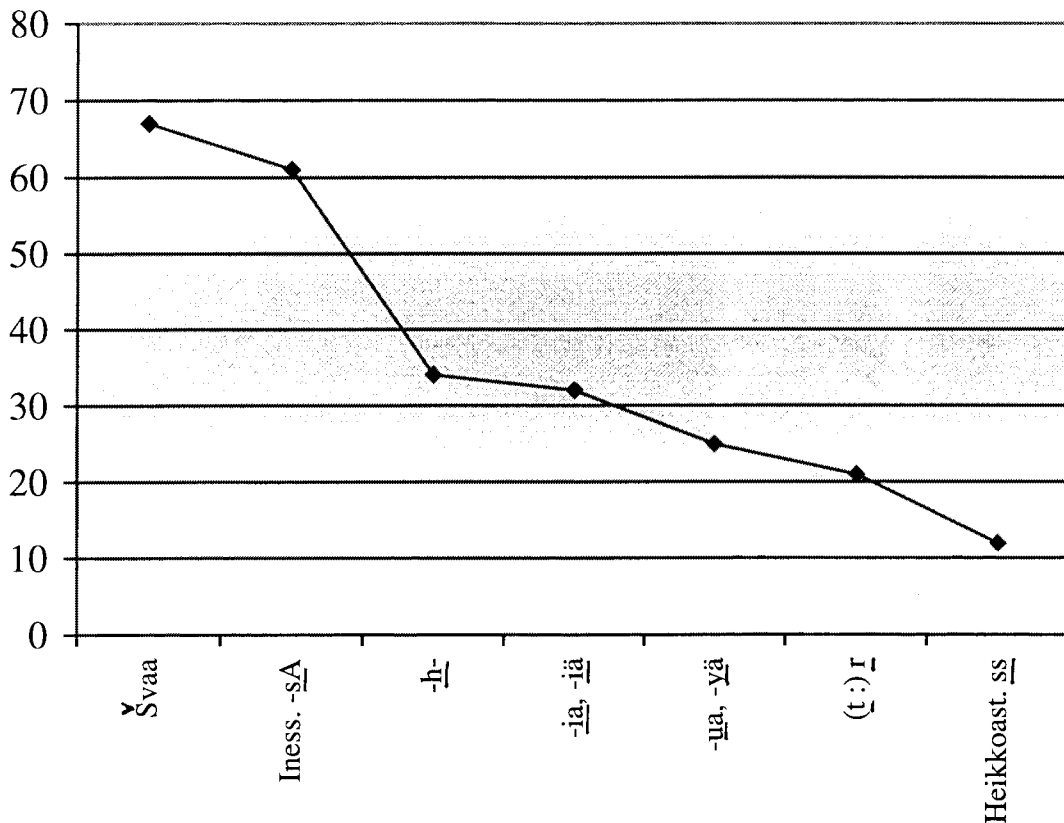
mää, *ällöän* Stephanieta (Ast4); tiili tällä *irtoamasa* nii (Asp3); sitte *hajoaa* vessa nii (Asp3); se huoneen *siivoaminen* ei oo (Asp4); ei ainakaan *hajoak* konek kesken kaike (Asp4); ja nyt tää rupiaa *raivoamaan* meillettäysiä (Yst3).

8. TULOSTEN TARKASTELUA

8.1. Murrepiirteiden ryhmittäminen

Diagrammista 6 ilmenee murrepiirteiden säilymäjärjestys yhteistulosten perusteella. Säilymäprosentit vaihtelevat 12 prosentista 67 prosenttiin. Murrepiirteiden osuuksissa on selvä ero: osa piirteistä on hyvin säilynyt, mutta osa on väistymässä. Ainoastaan kaksi piirrettä on säilynyt yli 60-prosenttisesti. Muiden viiden piirteen osuudet jäävät alle 35 prosenttiin.

Diagrammi 6: Murrevarianttien säilymäprosentit yhteistulosten mukaisessa järjestyksessä

Ylivoimaisesti parhaiten säilynyt piirre on švaavokaali, jonka säilymä on lähes 70-prosenttinen. Piirre on yleensäkin etenkin länsimurteissa hyvin säilynyt (ks. esim. Pinola 1997: 59–66). Myös lapualaisilla piirre on parhaiten säilynyt. Tosin Lapuan koululaisilla ovat eräät eteläpohjalaispiirteet vielä švaatakin paremmin säilyneitä.

(Mielikäinen 1981: 93.) Myös Parkanossa švaavokaali on parhaimmin säilynyt murrepiirre (Mantila 1987: 118).

Toinen hyvin säilynyt piirre on *sA*-päätteinen inessiivi, joka on säilynyt 61-prosenttisesti. Säilymistä auttaa piirteen pikapuhemuotoisuus, jonka takia piirre ei vaikuta niin murteelliselta. *sA*-päätteisen inessiivin käytössä on kuitenkin suuria yksilöeroja joissakin ryhmissä.

Jälkitavujen vokaalienvälinen *h*³ ja *makia, lähtiä* -tyyppi⁴ ovat molemmat vain hiukan yli 30-prosenttisesti säilyneitä. Ero švaavokaalin ja yksinäis-*s*:llisen inessiivin säilymään on huomattava. Vokaalienvälistä *h*:ta säilyttää III infinitiivin illatiivityyppi *tekehän*, jossa *h* toimii III infinitiivin tunnuksena. *ia, iä* -asun rinnalla on yleiskielisen variantin lisäksi monoftongiutunut *ee*, joka leviää murteeseen lähinnä sanojen *hirveä, kauhea* ja *oikea* sekä näiden johdoksien välityksellä (*hirvee, kauhee, oikeestaan*).

maitua, sanua -tyyppi⁵ on säilynyt 7 prosenttiyksikköä huonommin kuin *makia, lähtiä* -tyyppi. Myös eteläpohjalaismurteissa *ia, iä* -asu säilyy paremmin kuin *ua, yä* -asu (Mielikäinen 1981: 93, 95; Tuominiemi 1999: 96–100). *ua, yä* -asun rinnalla on käytössä lähinnä vain yleiskielinen *oa, öä* -asu. Monoftongiutunut muoto ei ole tähän äänneyhtymään juurikaan levinnyt.

t:n heikon vastineen *r:n*⁶ osuus jää 21 prosenttiin. Se onkin toiseksi huonoimmin säilynyt murrepiirre. *r:n* osuutta vähentää lähinnä itämurteenen kato. Sen sijaan yleiskielisen *d:n* osuus on melko pieni. *r* säilyy yleensä maaseutumurteissa melko hyvin (ks. esim. Tuominiemi 1999: 22–34; Mantila 1987: 61–62). Kuitenkin se on Lappuan koululaisillakin kolmanneksi huonoimmin säilynyt piirre (Mielikäinen 1981: 93). Huonoimmin säilynyt piirre on *ts*-yhtymän heikko vastine *ss*⁷, jonka osuus jää 12 prosenttiin. Piirre on erityisen vältettävä, mikä johtunee sen ahdaslevikkisyydestä (ks. Paunonen 1982a: 51).

Nuorten puheesta ovat siis yhteistuloksien perusteella väistymässä vokaalienvälinen *h* ja *makia, lähtiä* -tyyppi sekä *maitua, sanua* -tyyppi. Piirteet ovat tyypillisiä pohjalaispiirteitä, tosin vokaalienvälisen *h:n* esiintymisalve ei ole yhä laaja.

³ Tuloksissa ovat mukana illatiivi, passiivi, *e^x*-loppuiset sanat ja *s : h* -vartaloiset sanat.

⁴ Tuloksissa ovat mukana nominit ja niistä johdetut adverbit, yksikön partitiivi ja I infinitiivi.

⁵ Tuloksissa ovat mukana nominit ja niistä johdetut adverbit, yksikön partitiivi, I infinitiivi ja supistuma-verbit.

⁶ Olen laskenut *r:n* osuuksiin myös *ð:n*. Tuloksissa ei ole mukana *ht*-yhtymää, koska kato kuuluu *ht*-yhtymään jo murteessa.

⁷ Laskelmissa ei ole mukana *Ruotsi*-sanaa, joka on miltei aina yleiskielen mukainen.

Juuri nämä piirteet ovat väistyviä myös parkanolaisnuorilla. Tosin näiden piirteiden väistymiseen Parkanossa vaikuttaa se, että ne ovat myös eteläpohjalaisia murrepiirteitä: parkanolaisten asenteet Etelä-Pohjanmaata kohtaan eivät ole kovin positiivisia, joten murrepiirteetkin leimautuvat negatiivisiksi. (Mantila 1987: 149–150, 204–205.)

Huonoimmin säilyvät piirteet, jotka eivät ole käytössä Vetelin ryhmää ympäröivissä murteissa: *t:n* heikko vastine *r* ja *ts*-yhtymän heikko vastine *ss*. Kaikkia näitä viittä piirrettä voisi pitääkin leimautuneina ja kartettavina aluepuhekielisyyksinä (ks. Mantila 1997: 19–21).

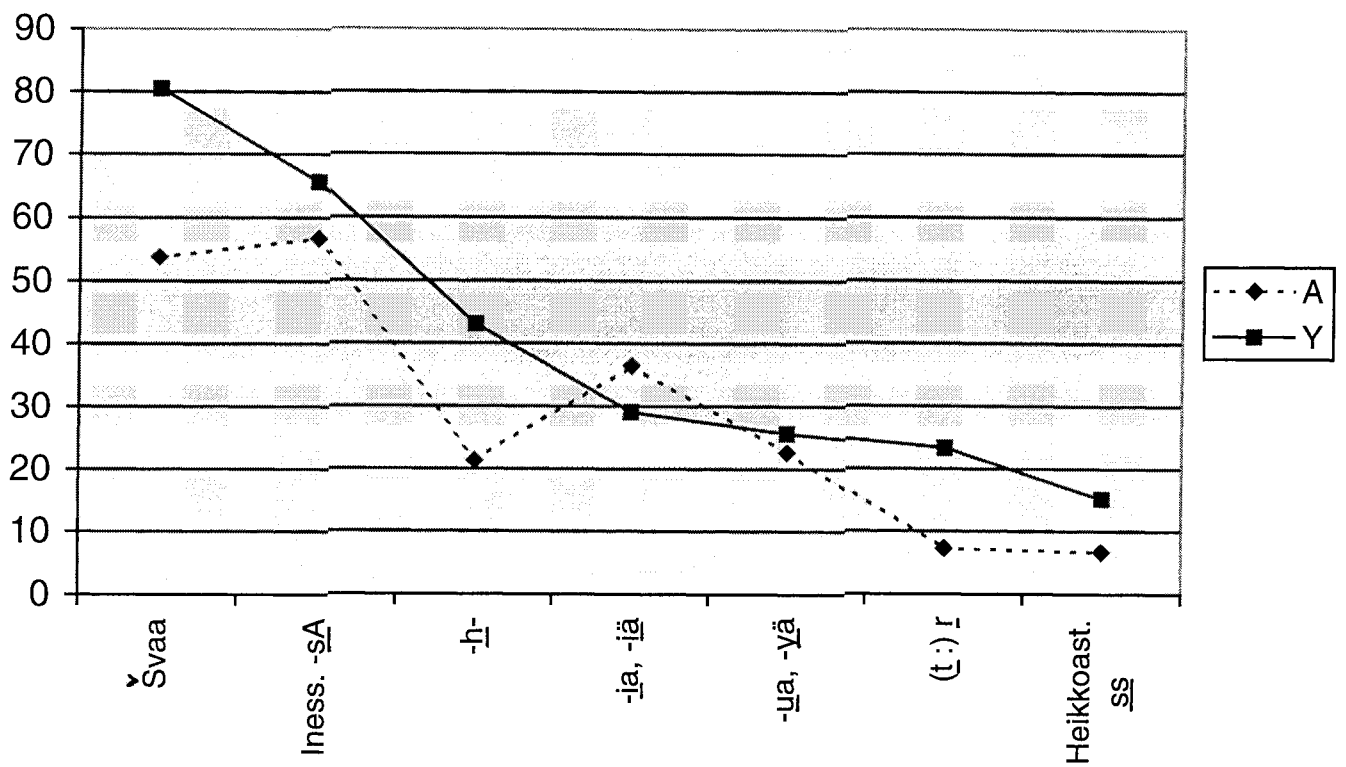
Piirteiden säilymiseen vaikuttaa siis osin niiden levinneisyys. Parhaiten säilynyt piirre švaavokaali on käytössä sekä pohjalais- että savolaismurteissa. Švaavokaali onkin hyvin laaja-alainen puhekielisyyks (Mantila 1997: 14, 16). Tosin hyvin säilynyt piirre inessiivin päätte *-sa*, *-sä* on käytössä vain osassa pohjalaismurteita, ja sitä voikin pitää elävänä paikallisuutena (ks. Mantila 1997: 21).

8.2. Ikä kielenulkoisena muuttujana

Diagrammissa 7 on kuvattuna eri murrepiirteiden säilyminen ylä- ja ala-asteikäisillä. Iän vaikutus murteellisuuteen on selvä: yläasteelaiset ovat murteellisempia kuin alaasteelaiset. Yläasteelaisten murteellisuus vaihtelee 81 prosentista 13 prosenttiin. Alaasteelaisilla vaihteluväli on 54 %:sta 7 prosenttiin. Yläasteelaiset ovat *makia*, *lähtiä*-tyyppiä lukuun ottamatta aina murteellisempia kuin alaasteelaiset: ero on suurimmillaan 27 prosenttiyksikköä ja pienimmillään 3 prosenttiyksikköä.

Jyrkin ero ala- ja yläasteelaisten välillä on švaavokaalin käytössä: yläasteelaiset ovat 27 prosenttiyksikköä alaasteelaisia murteellisempia. Tosin piirre on säilynyt molemmilla ryhmillä hyvin, alaasteelaisillakin 54-prosenttisesti.

Myös jälkitavujen vokaalienvälisen *h:n* ja *t:n* heikon vastineen *r:n* säilymässä on selvä ero, sillä yläasteelaisilla molempien piirteiden säilymä on yli 20 prosenttiyksikköä suurempi. Etenkään jälkimmäinen piirre ei ole säilynyt kuitenkaan kummallakaan ryhmällä hyvin, sillä *r:n* osuus jää yläasteelaisillakin vain 23 prosenttiin.

Diagrammi 7: Murrevarianttien säilymäprosentit ikäryhmittäin

Selvästi pienempi ero on yksinäis-s:llisen inessiivin käytössä: 9 prosenttiyksikköä. *sA*-päätteinen inessiivi on švaan ohella molemmilla ryhmillä hyvin säilynyt murrepiirre. Pienin ero on *maitua, sanua* -tyypin edustuksessa: 3 prosenttiyksikköä. Sen osuus jää sekä ala- että yläasteelaisilla pitkästi alle 30 prosenttiin. Myös *ts*:n heikko vastine *ss* on yläasteelaisilla vain hieman paremmin säilynyt. Pienet erot johtuvat siitä, että sekä *maitua, sanua* -tyyppi että *ss* osoittavat väistymistä.

Kuten taulukoista 29 ja 30 ilmenee, ikä vaikuttaa myös, jos valittavana on yleiskielisen ja murteellisen variantin lisäksi yleispuhekielinen tai itämurteinen variantti. *t*:n heikon vastineen kadon, *tekeen*-tyypin ja *ee*-asun osuudet ovat huomattavasti suurempia ala- kuin yläasteelaisten ryhmässä. Yläasteelaiset ovat puolestaan hieman yleiskielisempiä: *t*:n heikon vastineen *d*:n, *tekemään*-tyypin ja *ea, eä* -asun osuudet ovat suurempia ylä- kuin ala-asteelaisilla.

ts-yhtymässä ja *oa, öä* -yhtymässä ei ole suuria eroja ikäryhmien välillä. *ts*-yhtymässä heikkoasteisen *ts*-variantin osuus jää molemmissa ikäryhmissä pieneksi. Selvästi yleisin variantti on *t*, mutta sen osuus on hieman suurempi yläasteikäisillä. Ala-asteelaiset puolestaan käyttävät hieman enemmän *ht*:tä ja yleispuhekielistä *tt*:tä. *oa, öä* -yhtymässä yleiskielisen variantin osuus on kummassakin ryhmässä huomattavan suuri, mutta *maitoo, sanoo* -tyyppi ei ole juurikaan yleistynyt kummankaan ikäryhmän puheeseen.

Yhteenvedon voi todeta, että yläasteelaisten puhe on selvästi murteellisempaa, ala-asteikäisten vastaavasti yleiskielisempää. Toisaalta yläasteikäiset ovat

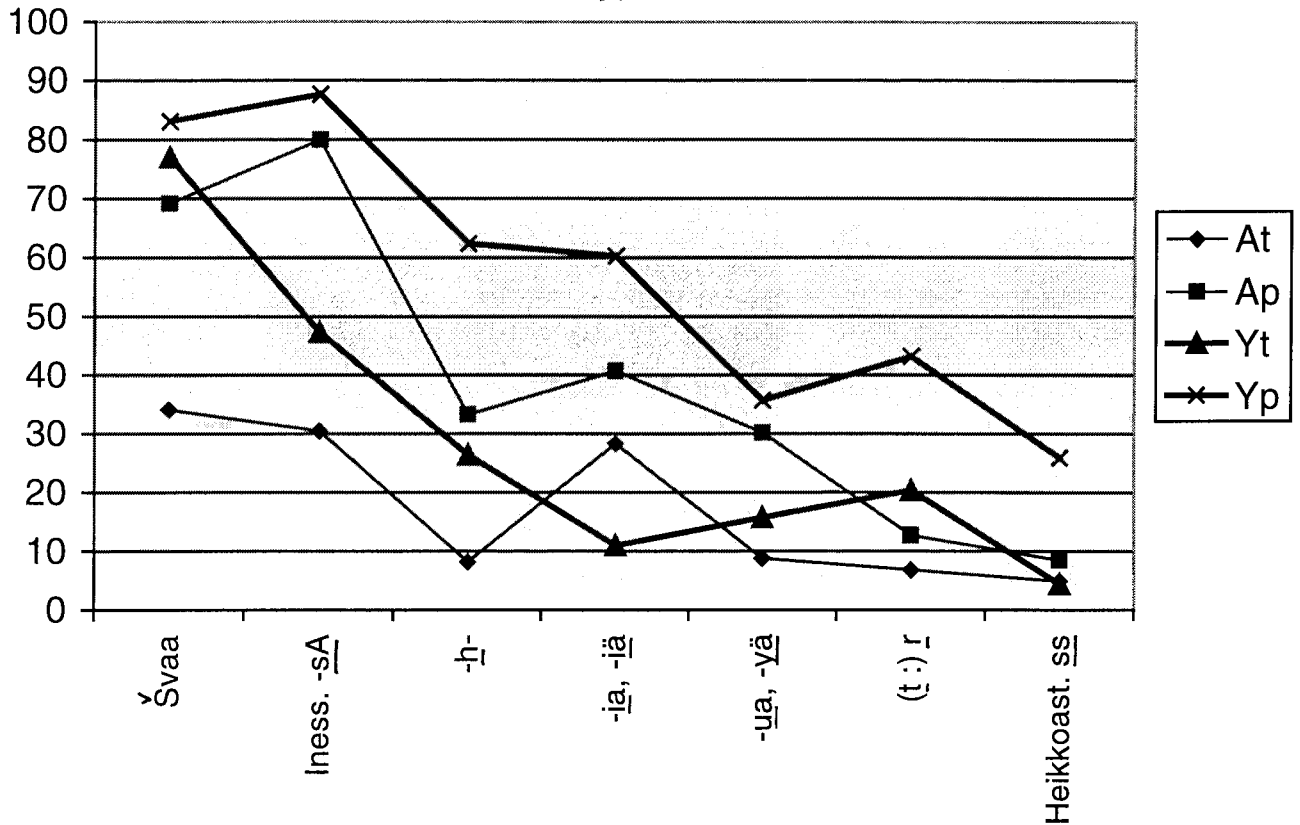
yleiskielisempiä, jos valittavana on paikallismurteisen ja yleiskielisen variantin lisäksi itämurteinen tai yleispuhekielinen variantti. Yläasteikäisten puheessa ilmenee siten paremmin paikallismurre ja toisaalta pyrkimystä ”siistiin” yleiskieleen. Nuorempien puheessa on vähemmän leimallisia piirteitä, kuten vokaalienvälistä *h*:ta tai *r*:ää. Toisaalta he käyttävät enemmän itämurteisia tai yleispuhekielisiä muotoja.

Tulos on mielenkiintoinen ja herättää kysymyksen, miksi yläasteelaiset ovat murteellisempia kuin ala-asteelaiset. Vastausta voisi etsiä roolista, joka on ala-asteelaisilla toisentyypinen kuin yläasteelaisilla. Ala-asteelaiset pyrkivät usein käyttäytymään siivosti ja miellyttämään ympäristöään. Tämä saattaa heijastua myös kieleen, eli he sopeutuvat paremmin koulun käyttämään kieleen. Murrosikäisten yläasteelaisten asenne kouluun on yleensä luonnollisesti erilainen, joten heille koulun käyttämä kieli-muoto ei kenties ole niin tavoiteltavaa, vaan murre saattaa saada prestiisiarvoa.

8.3. Sukupuoli kielenulkoisena muuttujana

Diagrammista 8 ilmenevät murrevarianttien säilymäprosentit ikä- ja sukupuoliryhmittäin. Sukupuoli on selvästi sidoksissa ikään, joten en tarkastele sukupuolta erillään iästä. Sukupuolen vaikutus on selvä: pojat ovat ikäisiään tyttöjä huomattavasti murteellisempia kaikkien piirteiden osalta. Myös ala-asteen pojat ovat murteellisempia kuin yläasteen tytöt. Ainoastaan švaavokaalin ja *r*:n osuudet ovat yläasteen tytöillä hieman suuremmat kuin nuoremmilla pojilla. Erot ovat yleensä sitä suuremmat, mitä paremmin murrepiirre on säilynyt. Vastaavasti sukupuolten väliset erot pienenevät, kun murrevarianttien osuudet pienenevät.

Huomionarvoista on yläasteen poikien murteellisuus. Heillä neljä piirrettä (švaavokaali, *sA*-päätteinen inessiivi, jälkitavujen vokaalienvälinen *h* ja *makia*, *lähtiä*-tyyppi) on vähintään 60-prosenttisesti säilyneitä. Yläasteen pojat erottautuvat muista ryhmistä etenkin vokaalienvälisen *h*:n, *makia*, *lähtiä*-tyypin, *r*:n ja heikkoasteisen *ss*:n avulla.

Diagrammi 8: Murrevarianttien säilymäprosentit ikä- ja sukupuoliryhmittäin

Mielenkiintoista on myös muiden ryhmien vähämurteisuus: ala-asteen pojilla ainoastaan švaavokaali ja *sA*-päätteinen inessiivi ovat yli 50-prosenttisesti säilyneitä. Yläasteen tytöillä ainoastaan švaavokaali on yli 50-prosenttisesti säilynyt. Ala-asteen tytöt erottuvat omaksi, melko murteettomaksi ryhmäkseen: heillä kaikki piirteet ovat alle 50-prosenttisesti säilyneitä. He välttelevät erityisesti vokaalienvälistä *h*:ta, *maitua*, *sanua* -tyyppiä, *r*:ää ja *ss*:ää. Näiden jokaisen piirteen osuus jää heillä alle kymmeneen prosenttiin. Ainoastaan *makia*, *lähtiä* -tyypin osuus on heillä suurempi kuin yläasteen tytöillä.

Jyrkin sukupuoliero on *sA*-päätteisen inessiivin käytössä. Piirre on säilynyt molemmilla poikaryhmillä erittäin hyvin, ala-asteen pojillakin 80-prosenttisesti. Tytöillä sen osuus jää alle 50 prosenttiin. Ero on suurimmillaan ala-asteen ryhmässä (49,5 %-yksikköä). Myös vokaalienvälisessä *h*:ssa on todella suuret sukupuolierot. Yläasteen ryhmässä myös *makia*, *lähtiä* -tyyppi on säilynyt pojilla hyvin, mutta tytöiltä piirre on miltei väistynyt. Ala-asteen ryhmässä taas švaavokaali on sukupuolia erottava piirre. Vokaalienvälisen *h*:n, *makia*, *lähtiä* -tyypin ja švaavokaalin onkin havaittu olevan miehisiä piirteitä, joita naiset välttelevät (Mielikäinen 1988: 97–100).

Taulukosta 29 ilmenee yleiskielisten varianttien osuus *t*:n heikossa vastineessa, *ts*-yhtymässä, III infinitiivin illatiivissa, *ea*, *eä*-yhtymässä ja *oa*, *öä*-yhtymässä. Taulukosta 30 puolestaan ilmenevät itämurteisten tai yleispuhekielisten varianttien osuudet samoissa piirteissä.

Taulukko 29: Yleiskielisten varianttien osuudet *t*:n heikossa vastineessa, *ts*-yhtymässä, III infinitiivin illatiivissa, *ea*, *eä*-yhtymässä ja *oa*, *öä*-yhtymässä

Ryhmä	<i>(t:) d</i>		<i>(h.a.) ts</i>		<i>tekemään</i>		<i>ea, eä</i>		<i>oa, öä</i>	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
At	24	11,0	3	7,3	21	40,4	50	44,6	29	85,3
Ap	22	14,0	2	4,3	0	0,0	52	48,6	43	68,3
Yht.	57	12,8	5	5,7	21	19,8	102	46,6	72	74,2
Yt	44	19,1	4	6,0	53	48,6	118	73,7	56	80,0
Yp	39	15,8	1	1,7	9	8,7	51	47,2	42	60,0
Yht.	83	17,4	5	4,0	62	29,2	169	63,1	98	70,0
Yht.	140	15,2	10	4,7	83	26,1	271	55,7	170	71,7

Taulukko 30: Itämurteisten tai yleispuhekielisten varianttien osuudet *t*:n heikossa vastineessa, *ts*-yhtymässä, III infinitiivin illatiivissa, *ea*, *eä*-yhtymässä ja *oa*, *öä*-yhtymässä

Ryhmä	<i>(t:) Ø</i>		<i>(h.a.) tt</i>		<i>(h.a.) ht</i>		<i>(h.a.) t</i>		<i>tekeen</i>		<i>ee</i>		<i>oo, öö</i>	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
At	179	81,7	2	4,9	3	7,3	31	75,6	21	40,4	27	24,1	2	5,9
Ap	167	73,2	5	10,6	10	21,3	26	55,3	7	13,0	10	9,3	1	1,5
Yht.	346	77,6	7	8,0	13	14,8	57	64,8	28	26,4	37	16,9	3	3,1
Yt	153	63,8	3	4,5	3	4,5	54	80,6	19	17,4	18	11,3	3	4,3
Yp	106	40,9	2	3,4	5	8,6	35	60,3	5	4,9	3	2,8	3	4,3
Yht.	259	51,9	5	4,0	8	6,4	89	71,2	24	11,3	21	7,8	6	4,3
Yht.	605	64,0	12	5,6	21	9,9	146	68,5	52	16,4	58	11,9	9	3,8

Piirteissä, joissa on valittavana useampi vaihtoehto kuin paikallismurteen ja yleiskielinen, on tilanne varsin odotuksenmukainen. Tytöt ovat useimmiten sekä yleiskielisempiä että yleispuhekielisempiä. Suurimmillaan sukupuoliero on III infinitiivin illatiivissa: ala-asteen tytöt ovat 40 prosenttiyksikköä ryhmänsä poikia yleiskielisempiä. Jälkimmäisillä ei ole tyyppistä lainkaan esiintymiä. Myös yläasteen

ryhmässä ero on yhtä suuri. Vastaavasti yleispuhekielinen *tekeen*-tyyppi on levinnyt enemmän tyttöjen kuin poikien puheeseen. Tosin tyyppin osuus on suuri ainoastaan ala-asteen tytöillä.

t:n heikon vastineen *d:n* osuus on kaikilla pieni. Yläasteen tytöillä sen osuus on hieman suurempi kuin samanikäisillä pojilla, mutta ala-asteen pojat ovat puolestaan hieman yleiskielisempiä kuin ryhmän tytöt. Kato puolestaan on molemmissa ryhmissä yleisempi tytöillä kuin pojilla.

Yleiskielinen *ts*-variantti ei ole yleinen millään ryhmällä, ja tytöillä sen osuus on vain hieman suurempi kuin pojilla. Tytöt ovat sen sijaan omaksuneet puheeseensa yleispuhekielessä leviävän *t:n*, mutta pojilla sen osuus jää molemmissa ryhmissä noin 20 prosenttiyksikköä pienemmäksi kuin tytöillä. Ala-asteen pojat käyttävät myös *ht:tä* ja hieman myös *tt:tä*. Muilla näiden varianttien osuus jää pieneksi.

ea, eä -yhtymässä on yleiskielinen variantti yleisin kaikilla paitsi yläasteen pojilla. Yläasteen ryhmässä sukupuoliero onkin suuri. Ryhmän tytöt ovat myös yleispuhekielisempiä. Ala-asteen ryhmässä pojat ovat jälleen hieman yleiskielisempiä, mutta tytöt puolestaan selvästi yleispuhekielisempiä.

oa, öä -yhtymän suhteen tytöt ovat noin 20 prosenttiyksikköä yleiskielisempiä kuin pojat. Yleispuhekielinen *maitoo*-tyyppi ei juurikaan ole levinnyt mihinkään ryhmään. Sen osuus on suurin ala-asteen tytöillä ja pienin saman ryhmän pojilla.

Se, että pojat ovat tyttöjä murteellisempia, on varsin odotuksenmukainen tulos. Vaikka nuorilla sukupuolten väliset erot eivät ole suuria (Mielikäinen 1988: 97), koululaisten kielessä on kuitenkin havaittu sukupuolieroja. Useiden tutkimusten mukaan tytöt ovat poikia yleiskielisempiä ja he sopeutuvat paremmin koulun käyttämään kieleen (ks. esim. Trudgill 1979: 101). Tyttöjen ovatkin kielellisesti mukautuvaisempia. Tytöt ovat saattavat olla kielen suhteen statustietoisempia ja hienostelemaan pyrkiviä. Mielikäisen mukaan tyttöjen suurempaa yleiskielisyyttä saattaa selittää myös se, että tytöillä on poikia enemmän taipumusta kielellisiin roolileikkeihin ja että koulumenestys saattaa motivoida enemmän tyttöjä kuin poikia yleiskielen käyttöön (Mielikäinen 1988: 100–101). Pojille murteellisuus voi taas olla keino korostaa ryhmään kuulumista ja kovuutta (esim. Cheshire 1978: 63–66).

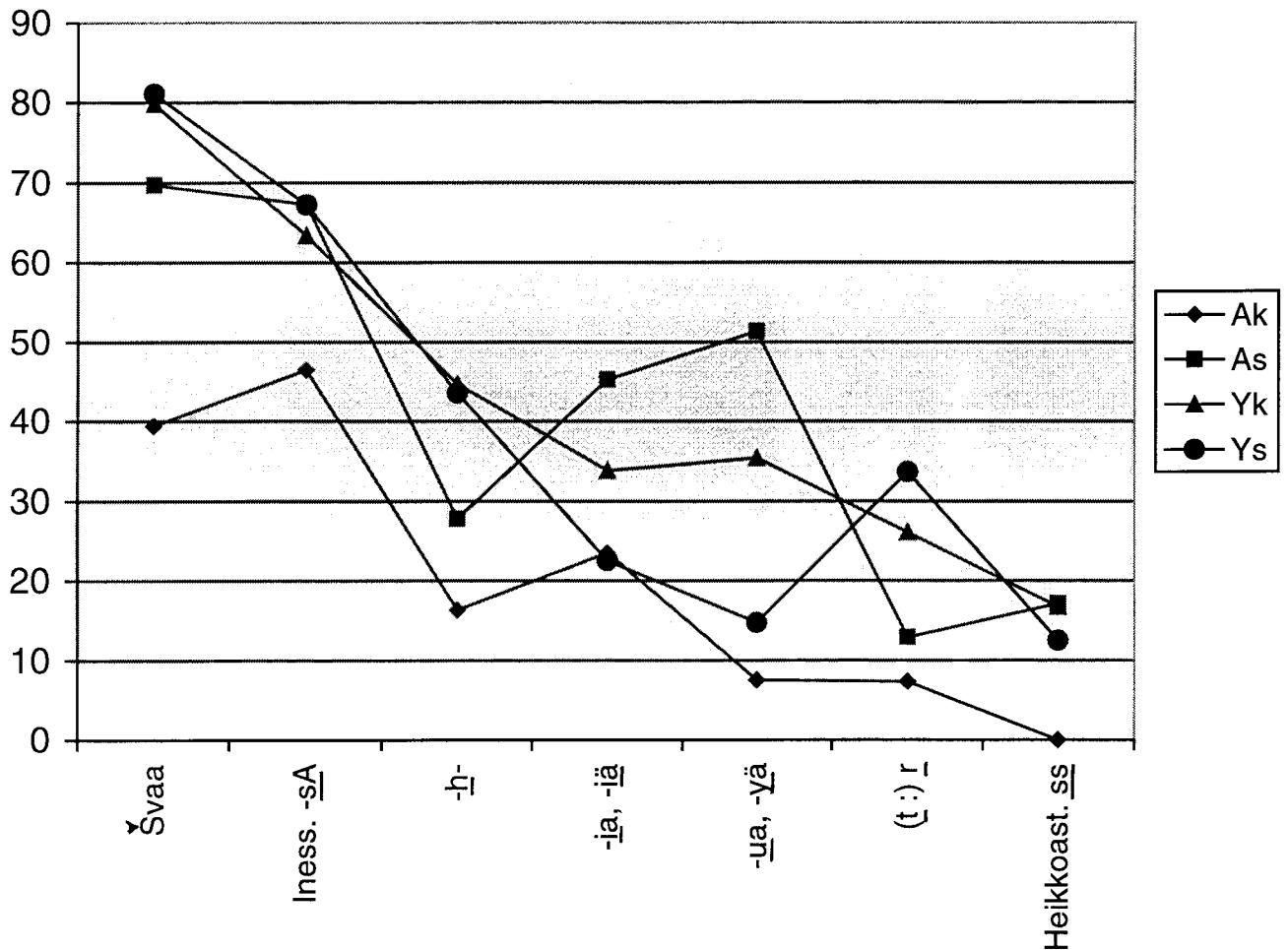
Kouluasteen vaihdoksen on aiemminkin havaittu vaikuttavan kieleen, tosin päinvastaisesti kuin tässä tutkimuksessa. Huttusen pro gradu -työssä Keiteleen koululaisista (1981) 10–14-vuotiaat tytöt osoittautuivat selvästi murteellisemmiksi kuin samanikäiset pojat. Sukupuolten välinen ero oli kuitenkin pienempi vanhemmassa ikä-

ryhmässä (14–17-vuotiaat). Sen sijaan eri-ikäisten poikien kielessä ei mainittavaa eroa ollut. (Huttunen 1981.) Kouluasteen muutos kansakoulusta keskikouluun merkitsikin tytöille statuksen muutosta, joka heijastui kieleen (Mielikäinen 1988: 101).

8.4. Asuinpaikka kielenulkoisena muuttujana

Diagrammissa 9 on esiteltyä murrepiirteiden säilymäprosentit iän ja asuinpaikan mukaan jaoteltuna. Iän ja sukupuolen lisäksi myös asuinpaikka vaikuttaa puheeseen. Vaihtelu on huomattavasti monimutkaisempaa, kuin se on sukupuolen mukaan jaoteltuna.

Diagrammi 9: Murrepiirteiden säilymäprosentit iän ja asuinpaikan mukaan ryhmiteltyinä

Ryhmistä ainoastaan kirkonkylän ala-asteelaiset erottuvat omana ryhmänä. He ovat nimittäin jokaisen piirteen suhteen murteettomimpia. Sivukyläläiset ovat selvästi murteellisempia kuin kirkonkyläläiset ala-asteen ryhmässä. Suurimmillaan ero on 44 prosenttiyksikköä (*maitua, sanua* -tyyppi), pienimmillään 6 prosenttiyksikköä (*t:n heikko vastine r*).

Yläasteen ryhmässä ero ei ole yhtä selkeä: osasta piirteitä kirkonkyläläiset ovat murteellisempia, osasta sivukyläläiset. Kirkonkyläläiset ovat murteellisempia vokaalienvälisen *h:n, makia, lähtiä* -tyypin ja *maitua, sanua* -tyypin ja *ss:n* käytössä. Suurimmillaan ero on *maitua, sanua* -tyypissä, pienimmillään *h:n* käytössä. Muissa piirteissä sivukyläläiset ovat murteellisempia, mutta erot ovat melko pieniä.

Nuorempien sivukyläläisten osuudet eivät paljoakaan eroa yläasteelaisten osuuksista. Esimerkiksi *makia, lähtiä* -tyypin, *maitua, sanua* -tyypin ja *ss:n* osuudet ovat sivukylien ala-asteelaisilla suurimmat kaikista ryhmistä. Myös inessiivin päätte *-sa, -sä* on yhtä yleinen molemmilla sivukyläläisryhmillä. Ainoastaan švaavokaalin, vokaalienvälisen *h:n* ja *r:n* osuudet ovat sivukylien ala-asteelaisilla pienemmät kuin vanhemmilla koululaisilla.

Taulukossa 31 on esiteltyä yleiskielisten varianttien osuudet *t:n* heikossa vastineessa, *ts*-yhtymässä, III infinitiivin illatiivissa, *ea, eä* -yhtymässä ja *oa, öä* -yhtymässä iän ja asuinpaikan mukaan jaoteltuna. Taulukossa 32 ovat puolestaan vastavien piirteiden yleispuhekielisten tai itämurteisten vastineiden osuudet iän ja asuinpaikan mukaan jaoteltuna.

Taulukko 31: Yleiskielisten varianttien osuudet *t:n* heikossa vastineessa, *ts:n* heikoissa vastineissa, III infinitiivin illatiivissa, *ea, eä* -yhtymässä ja *oa, öä* -yhtymässä iän ja asuinpaikan mukaan jaoteltuna

Ryhmä	<i>(t :) d</i>		<i>(h.a.) ts</i>		<i>tekemään</i>		<i>ea, eä</i>		<i>oa, öä</i>	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ak	36	15,1	3	5,7	19	33,9	54	60,0	39	86,7
As	21	10,1	2	5,7	2	4,0	48	37,2	33	63,5
Yht.	57	12,8	5	5,7	21	19,8	102	46,6	72	74,2
Yk	45	22,0	1	1,7	23	24,5	73	54,9	37	56,9
Ys	38	12,9	4	6,1	39	33,1	96	70,6	61	81,3
Yht.	83	16,6	5	4,0	62	29,2	168	62,7	98	70
Yht.	144	15,2	10	4,7	83	26,1	271	55,7	170	71,7

Taulukko 32: Itämurteisten tai yleispuhekielisten varianttien osuudet *t:n* heikossa vastineissa, *ts:n* heikoissa vastineissa, III infinitiivin illatiivissa, *ea*, *eä* -yhtymässä ja *oa*, *öä* -yhtymässä iän ja asuinpaikan mukaan jaoteltuna

Ryhmä	<i>(t:) Ø</i>		(h.a.) <i>tt</i>		(h.a.) <i>ht</i>		(h.a.) <i>t</i>		<i>tekeen</i>		<i>ee</i>		<i>oo, öö</i>	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ak	186	78,2	5	9,4	9	17,0	36	67,9	13	23,2	14	15,6	1	2,2
As	160	76,9	2	5,7	4	11,4	21	60,0	15	30,0	23	17,8	2	3,8
Yht.	346	77,5	7	8,0	13	14,8	57	64,8	28	26,4	37	16,9	3	3,1
Yk	103	50,2	1	1,7	4	6,8	43	72,9	14	14,9	13	9,8	4	6,2
Ys	156	53,1	4	6,1	4	6,1	48	72,7	10	8,5	8	5,9	2	2,7
Yht.	259	51,9	5	4,0	8	6,4	91	72,8	24	11,3	21	7,8	6	4,3
Yht.	605	64,0	12	5,6	21	9,9	148	69,5	52	16,4	58	11,9	9	3,8

Odotuksenmukaista olisi, että sivukyläläiset olisivat murteellisempia ja kirkonkyläläiset puolestaan yleiskielisempiä ja yleispuhekielisempiä. Tämä onkin tilanne Tuominiemi (1999) tutkimuksessa kauhajokisten nuorten kielestä. Asuinpaikka korreloi murteellisuuden kanssa myös Lapuan nuorilla, sillä keskustassa asuvat ovat muita yleiskielisempiä (Mielikäinen 1981: 109). Tämä hypoteesi toteutuu pitkälti alasteen ryhmissä. Kirkonkyläläiset ovat joka piirteen suhteen selvästi yleiskielisempiä. Heillä on suurempi osuus myös kadon ja *ts:n* vastineiden *tt:n*, *ht:n* ja *t:n* edustuksessa. Sivukyläläisillä on kuitenkin suuremmat osuudet *tekeen*-tyypissä, *makee*, *lähtee*-tyypissä ja *maitoo*, *sanoo* -tyypissä. Erot yleispuhekielisten tai itämurteisten vastineiden osuuksissa ovat kuitenkin melko pieniä.

Yläasteikäisillä varianttien jakauma on huomattavasti monimutkaisempi jo pelkästään paikallisten murrevarianttien osalta. Yllättävää on, että sivukyläläisillä on enemmän yleiskielisiä varianteja *t:n* heikkoa vastinetta *d:tä* lukuun ottamatta. Eroa on suurimmillaan 24 prosenttiyksikköä (*maitoa*, *sanua* -tyyppi) ja pienimmillään 4 prosenttiyksikköä (heikkoasteinen *ts*). Yleispuhekielisten tai itämurteisten vastineiden osuus on kirkonkyläläisillä kuitenkin yleensä suurempi. Sivukyläläisillä on hieman suurempi kadon ja *tt:n* osuus, mutta *tekeen*-tyyppi sekä *ee-* ja *oo-*asut ovat kirkonkyläläisillä yleisempiä. *ts:n* heikkojen vastineiden *ht:n* ja *t:n* käytössä ei eroa ole.

Sivukyläläisten ja kirkonkyläläisten erot alasteen ryhmässä selittyvät osaltaan alueiden erilaisuudesta: sivukyläien pääelinkeinoja ovat maatalous ja turkistarhaus, ja sen asutus on staattista. Murteeseen ei siis paljoa vaikuta koulutus eikä

muuttoliike. Kirkonkylän asutus on tiheää, ja kieleen voi vaikuttaa myös muuttoliike, joka suuntautuu yleensä kirkonkylään. Lisäksi siellä harjoitettavat elinkeinot ovat hie-
man monipuolisempia, ja etenkin palveluammatit ovat omiaan vähentämään murretta
(vrt. Nuolijärvi 1986b: 216–223). Se, että murteella saattaa olla prestiisiarvoa yläas-
teikäisille, näkyy tuloksissa: sivukyläläiset ja kirkonkyläläiset eivät paljoakaan eroa
toisistaan yläasteiässä.

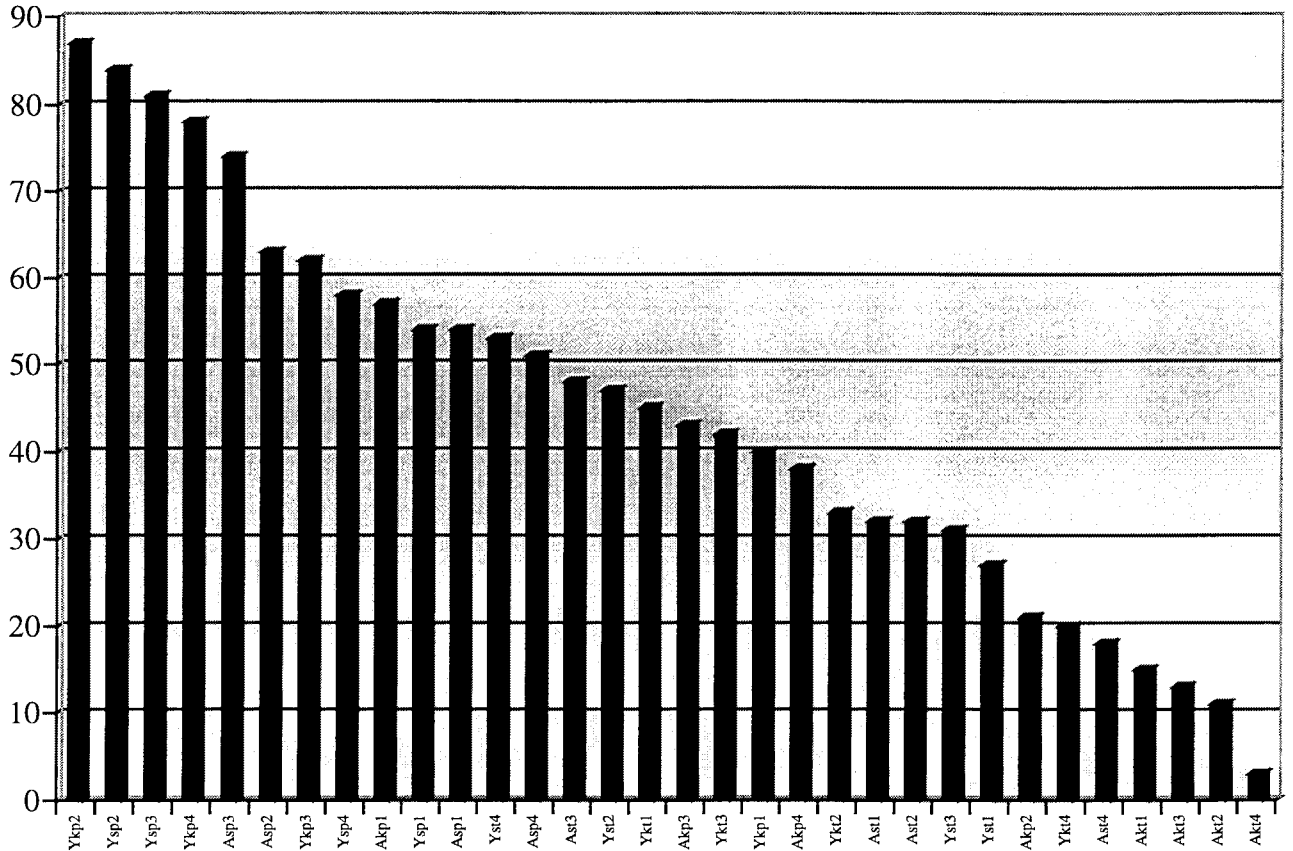
8.5. Yksilöiden ryhmittäminen

Suurtaajuisimpien kielenpiirteiden perusteella voi määritellä myös yksilöiden murteelli-
suusasteen idiolekteittain. Ryhmät eivät välttämättä ole homogeenisia, vaan yksilöiden
välillä voi olla suuriakin eroja. Tämä on havaittu esimerkiksi Nykysuomalaisen puhe-
kielen murros -projektissa jyvaskyläläis- ja lapualaisaineistoista. (Mielikäinen 1981:
104–113.)

Olenkin ottanut murteellisuutta mittaamaan seuraavat kielenpiirteet: *sA*-
päänteisen inessiivin, švaavokaalin, vokaalienvälisen *h:n*, *t:n* heikon vastineen *r:n* ja
makia, *lähtiä* -tyypin. *maitua*, *sanua* -tyypin ja *ts:n* vastineen *ss:n* olen jättänyt huomi-
oimatta, koska niiden frekvenssit ovat aineistossa yksilöittäin pieniä. Näistä viidestä
piirteestä ole laskenut yksilöittäin murrevarianttien prosenttiset osuudet, ja kunkin yk-
silön murteellisuusprosentin olen saanut näiden piirteiden keskiarvosta (prosenttien
summa : 5). Tätä laskutapaa käyttäen ei frekvenssien osuutta oteta huomioon, vaan
kaikkien piirteiden oletetaan vaikuttavan yhtä paljon tulokseen. Tätä laskutapaa käyttää
mm. Mielikäinen. Toinen tapa olisi laskea kaikista piirteistä murrevarianttien yhteis-
frekvenssi ja tämän prosenttinen osuus tapausten kokonaisfrekvenssistä, jolloin
suurtaajuisien piirteiden osuus painottuisi tuloksissa. (Mielikäinen 1981: 105.)

Diagrammista 10 ilmenee Kaustisen koululaisten murteellisuusjärjestys. Murteellisuusprosenttien asteikko on laaja, sillä se ulottuu 87,4 prosentista 3,3 prosent-
tiin. Ainoastaan 7 koululaisella murre on säilynyt vähintään 60-prosenttisesti. Toisaalta
vain 8 koululaisella murre on säilynyt alle 30-prosenttisesti.

Diagrammi 10: Kaustisen koululaiset murteellisuusprosenttien mukaisessa järjestyksessä

Asteikon yläpään sijoittuvat pojat, ja vain neljällä pojalla murre on säilynyt huonommin kuin 50-prosenttisesti. Ala-asteikäiset kirkonkyläläispojot erottuvat muista selvästi, sillä ainoastaan yhdellä pojalla murre on säilynyt verrattain hyvin (Akp1). Neljä murteellisinta poikaa ovat yläasteikäisiä, mutta myös ala-asteikäiset sivukyläläispojot ovat murteellisia. Yläasteikäisiä ei asuinpaikka erota, vaan sekä murteellisin että murteettomin yläasteikäinen poika ovat kirkonkyläläisiä.

Vastaavasti tytöistä vain yhdellä murre on säilynyt yli 50-prosenttisesti (Yst4). Murteellisimmat tytöt ovat yleensä yläasteikäisiä, mutta heidänkään ryhmässä ei asuinpaikka ole ratkaisevin: vaikka murteellisimmat ovat sivukyläläisiä, sivukyläläisiä on myös murteettomimpien joukossa. Myös tytöistä ala-asteikäiset kirkonkyläläistytöt erottuvat muista omaksi ryhmäkseen, sillä he ovat koko aineiston murteettomimmat. Samanikäisten sivukyläläistytöjen kieli on huomattavasti yksilöllisesti varioivampaa: murteettomimman tytön murteellisuusprosentti jää 18:aan, mutta hänen ystävänsä

(Ast3) murteellisuus on peräti 48-prosenttista. Ast3 onkin aineiston toiseksi murteellisintyttö.

Asetelma 15: Eri kielenpiirteiden murteelliset osuudet yksilöittäin tarkasteltuna

Nro	Infor- mantti	Švaa	Iness. -sA	- h-	ia, iä	(t :) r
1	Ykp2	4	4	4	4	4
2	Ysp2	4	4	4	1	4
3	Ysp3	4	4	4	1	4
4	Ykp4	4	4	3	4	2
5	Asp3	4	4	4	2	3
6	Asp2	4	4	2	3	1
7	Ykp3	4	4	2	4	1
8	Ysp4	4	4	2	3	1
9	Akp1	3	4	3	3	1
10	Ysp1	4	4	2	2	1
11	Asp1	4	4	2	2	1
12	Yst4	4	3	2	2	2
13	Asp4	4	4	2	3	1
14	Ast3	3	4	1	3	1
15	Yst2	4	3	2	2	1
16	Ykt1	3	3	2	2	2
17	Akp3	4	4	2	2	1
18	Ykt3	3	4	1	2	1
19	Ykp1	2	2	2	3	1
20	Akp4	2	4	1	3	1
21	Ykt2	4	1	1	1	1
22	Ast1	3	2	1	2	1
23	Ast2	3	3	1	2	0
24	Yst3	3	2	1	1	1
25	Yst1	3	2	1	1	1
26	Akp2	2	2	1	1	1
27	Ykt4	4	1	1	1	0
28	Ast4	2	1	1	2	0
29	Akt1	1	1	1	2	0
30	Akt3	2	1	1	0	1
31	Akt2	1	1	1	1	1
32	Akt4	1	0	1	0	1

4 = vähintään 75 % esiintymistä

3 = 50–74 %

2 = 25–49 %
 1 = alle 25 %
 0 = ei esiintymiä

Asetelma 16: *t:n* heikon vastineen kadon, *tekeen*-tyypin ja *makee*, *lähtee*-tyypin osuudet yksilöittäin

Nro	Infor- mantti	(<i>t</i> :) ∅	<i>tekeen</i>	<i>ee</i>
32	Akt4	4	4	4
28	Ast4	4	4	2
22	Ast1	4	3	2
23	Ast2	4	3	2
14	Ast3	3	2	2
18	Ykt3	3	2	2
9	Akp1	3	3	1
31	Akt2	3	2	1
16	Ykt1	3	1	2
25	Yst1	4	1	1
15	Yst2	3	1	1
6	Asp2	3	1	1
10	Ysp1	3	1	1
29	Akt1	3	1	1
30	Akt3	4	1	1
20	Akp4	4	1	1
21	Ykt2	4	2	0
26	Akp2	4	0	2
17	Akp3	4	0	1
13	Asp4	4	0	1
27	Ykt4	4	0	1
24	Yst3	4	1	0
7	Ykp3	4	1	0
8	Ysp4	4	1	0
11	Asp1	3	1	0
1	Ykp2	1	1	0
5	Asp3	2	0	0
2	Ysp2	1	0	0
3	Ysp3	1	0	0

4 = vähintään 75 % esiintymistä
 3 = 50–74 %
 2 = 25–49 %
 1 = alle 25 %
 0 = ei esiintymiä

Asetelmasta 15 ilmenevät kunkin yksilön murteellisuus kunkin kielenpiirteen osalta. Yksilöt ovat murteellisuusjärjestyksessä ja kielenpiirteet säilymäjärjestyksessä.

Taulukosta ilmenee, että švaavokaali ja *sA*-päätteinen inessiivi ovat säilyneet erittäin hyvin pojilla. Švaavokaali on yleinen myös useimpien tyttöjen puheessa. Vokaalienvälinen *h*, *makia*, *lähtiä* -tyyppi ja *t:n* heikko vastine *r* aiheuttavat suurempaa variaatiota yksilöiden välillä. Nämä piirteet ovat säilyneet erittäin huonosti erityisesti tyttöjen puheessa. Toisaalta on poikia, joilla vokaalienvälisen *h:n* ja *r:n* säilymäosuudet ovat todella suuria. *makia*, *lähtiä* -tyyppi on mielenkiintoinen, koska sen osuus on todella pieni joidenkin murteellistenkin puheessa.

Asetelmasta 16 ilmenevät seuraavien yleispuhekielisten varianttien osuudet yksilöittäin: *t:n* heikko vastine kato, *tekeen*-tyyppi, *makee*, *lähtee* -tyyppi. Yksilöiden järjestänyt implikaatioasteikkoon. Asetelmasta ilmenee myös yksilöiden murteellisuusjärjestys.

Kato on ainoa yleispuhekielinen piirre, joka on levinnyt hyvin koululaisten puheeseen: se osuus on vähintään 50-prosenttinen 28 koululaisella. Ainoastaan erittäin murteellisten poikien puheeseen piirre ei juurikaan ole levinnyt. Toinen yleinen yleispuhekielinen piirre on vahva-asteinen *tt*, joka on useiden koululaisten puheessa lähes yksinomaisen. En kuitenkaan ole laskenut piirteestä yksilöittäisiä prosentteja, koska *ts*-yhtymän yksilöittäiset frekvenssit ovat pieniä.

Sen sijaan *tekeen*-tyyppi ja *makee*, *lähtee* -tyyppi ovat levinneet lähinnä ala-asteelaistyttyöjen ja kirkonkyläläisten yläasteelaistyttyöjen puheeseen. Useimmilla tyypeistä on vain muutama esiintymä. Piirteet puuttuvat lähes tai täysin kokonaan murteellisimpien puheesta, mutta toisaalta ne puuttuvat tai ovat hyvin marginaalisia monien vähämurteisten puheessa. Näiden yleispuhekielisten piirteiden yleisyys ei siis korreloi murteellisuuden kanssa.

8.6. Asenteiden ja koululaisten taustan vaikutus kieleen

Sosiolingvistikissa tutkimuksissa voidaan tarkastella myös kieleen liittyviä asenteita. Suomessa kielellisiä asenteita ja niiden vaikutusta kieleen on tutkinut ensinnäkin Pirkko Nuolijärvi. Hän on tutkinut Helsinkiin muuttaneiden savolaisten ja pohjalaisten kielellisiä valintoja ja niiden syitä ja luonut tulosten pohjalta muuttajien kielelliset muotokuvat

(Nuolijärvi 1986a–b). Liisa Paavola puolestaan on tarkastellut kaksikielisten helsinkiläisten kielellisiä asenteita ja niiden vaikutusta tilanteiseen kielenkäyttöön (Paavola 1987).

Myös Nykysuomalaisen puhekielen murros -projektissa on huomioitu asenteiden vaikutus kielenkäyttöön. Esimerkiksi lapualaisnuorten asenteiden ja murteellisuuden välillä oli havaittavissa selvä yhteys. Lapualaisnuoret, jotka eivät pitäneet murteesta, olivat yleiskielisempiä kuin ne, jotka pitivät murteesta. Murteesta luopumiseen vaikutti heillä myös leimautumisen pelko. (Mielikäinen 1981: 114–123.)

Asennetutkimusten metodit ovat olleet kahtalaisia: Toinen tutkimustapa on ollut puhenäytteiden arviointitesti, jossa informantit ovat kuunnelleet näytteitä ja arvioineet niitä ja niiden puhujia. Arvioinnissa on käytetty usein adjektiivipareja, kuten kaunis / ruma. Toinen tapa on ollut haastatella usein kyselylomakkeita apuna käyttäen. Niissä vastaukset ovat voineet olla joko suljettuja tai avoimia. Käytettäessä valmiita vaihtoehtoja on tutkimustulosten analysointi helpompaa, mutta toisaalta lomakkeenlaatijan omat näkemykset vaikuttavat vaihtoehtoihin. (Paavola 1987: 4–5.)

Tein koululaisille asennekyselyn haastattelun jälkeen. Osa tein suullisesti yksilöhaastatteluna, jotta toinen ei kuulisi vastauksia ja vastaisi sitten samoin. Ajan puutteen vuoksi tein kuitenkin suurimmalle osalle koululaisista kysymykset kirjallisesti. Koululaiset vastasivat seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Mitä mieltä olet Kaustisen murteesta?
- 2) Puhuvatko eri-ikäiset kaustislaiset mielestäsi eri tavoin?
- 3) Onko murre mielestäsi häviämässä?
- 4) Millaista kieltä puhut omasta mielestäsi? Vaihdatko mielestäsi puhetyyliä tilanteen mukaan?
- 5) Kiinnitätkö yleensä huomiota omaan ja toisten puheeseen?
- 6) Millaista kieltä kotonasi puhutaan? Entä millaista kieltä lähisukulaisesi ja ystäväsi puhuvat?

Osa kysymyksistä oli varsinkin nuoremmille koululaisille selvästi vaikeita, eivätkä useimmat olleet selvästi aiemmin miettineet tällaisia asioita. Koululaiset eivät myöskään välttämättä vastanneet kaikkiin kysymyksiin. En käytä tässä vastauksia hyväkseni systemaattisesti, vaan valikoin vastauksista ne, jotka selvästi korreloivat koululaisten murteellisuuden kanssa.

Myös haastateltavien taustan on havaittu vaikuttavan kieleen. Tällaisia taustatekijöitä ovat vanhempien kotipaikka ja ammatti. (Mielikäinen 1981: 109–113.) Tässä tutkimuksessa koululaiset ovat taustaltaan melko yhtenäisiä. Esimerkiksi kaikilla

koululaisilla ainakin toinen vanhemmista on pohjalainen, ja ainoastaan neljällä koulu-
laisella toinen vanhemmista on muulta kuin pohjalaiselta murrealueelta kotoisin.
Vanhempien ammatit saattavat kuitenkin selittää yksilöllisiä eroja. Erityisesti se, että
vanhemmat ovat maanviljelijöitä, saattaa vaikuttaa murteen säilymiseen. Pyrinkin ha-
vainnoimaan, selittyvätkö yksilölliset erot asenteiden lisäksi koululaisten taustasta.

Yleiskielisimpiä ovat kirkonkyläläiset ala-asteelaistytöt (sijat 29–32), ja
heidän näkemysensä Kaustisen murteesta ovat seuraavat:

no onhan se ihan hyvä. mää puhun sitä vähäsej ja, sitte mää puhun ihan
tavallista kieltä ja, vähän, sekakieli mulla on (Akt1).

no em mää ainakaan osaas sitä ihte että, mää em melekeen tiiäkkääm min-
käläistä se on (Akt2).

no mää en oos sitä puhunnu että mää en sillee osaam mitää sanoa. ei ku-
kaan oos sitä paliom puhunnup paitsi mum mummu ja vaari sitä osaa, ei,
ei aina ymmärrä että mitä ne sanoo (Akt3).

no, onhan se ihan kivaa mutta em mää niin kauheestit tykkääs siitä, em
mää yleensä puhu [murretta] (Akt4).

Kaikista murteettomin on Akt4, jonka murteellisuus jää 3 prosenttiin.
Murteettomuuteen vaikuttanee osaltaan hänen melko negatiivinen asenteensa murretta
kohtaan. Hän myös sanoo kiinnittävänsä välillä huomiota puheeseensa ja puhuvansa
koulussa toisinaan kirjakieltä. Murteettomuuteen vaikuttanee kuitenkin myös, että hän
oli koko nauhoituksen ajan hyvin jännittynyt eikä puhunut paljoa.

Myös Akt2 ja Akt3 ovat sitä mieltä, etteivät he puhu Kaustisen murretta.
Enemminkin tytöt kuvailevat puhuvansa *ihan tavallisesti*. Murre ei siis ole heidän mie-
lestään tavallista kielenkäyttöä, mutta täysin yleiskielisiäkään he eivät koe olevansa.
Myöskään kotona ei tyttöjen mielestä käytetä ainakaan paljoa murretta.

[miten sää puhut sum mielestä? Että puhukko sää kiriakielellä vain pu-
hukko sää murteella?] no ihan tavallisesti, että em mää, että em mää kyllä
kiriakieltä puhu sillaa että, kavereiren kans tulee puhuttua aika palion *mää*
ja *sää* ja kaikkea muuta tuommosta. (Akt3)

[millasta sun oma kieli sum mielestä on? onko se susta enemmän ki-
riakieltä vai murretta?] semmosta tavallista. se ei oo mitääm murretta, se
on semmosta, ei oo, kirja-, kir-, -jallista kieltä. (Akt2)

Myönteisimmin murteeseen suhtautuu Akt1, joka myös sanoo puhuvansa hieman Kaustisen murretta mutta myös *tavallista kieltä*. Hän ei kuitenkaan ole paljoakaan muita murteellisempi (murteellisuus-% 15). Hän kuitenkin mielestään vaihtelee kieltään tilanteen mukaan. Haastattelussa hän kuitenkin koki puhuvansa kuten tavallisesti kotonakin ja ystävien kanssa.

Tyttöjen asenne vastaa hyvin heidän puhettaan, joka on kaikilla melko yleiskielistä. Tietyllä tapaa mielipiteistä heijastuu kuitenkin, että he eivät välttämättä edes huomaa Kaustisen murretta. Ovathan esimerkiksi tytöt Akt2 ja Akt3 sitä mieltä, että murretta ei juuri puhuta. Akt4 on peräti sitä mieltä, että hänen kaustislaiset isovanhempansakin puhuvat kirjakieltä. Havainnointi on helpompaa, jos puhuja on muulta murrealueelta.

[kiinnitäksää toisten puheeseen huomiota?] vähär riippuu nyt niinkö min-kälaisella murteella puhuu että. jos on oikee, pistävä murret tai joku semmonen niin kyllähän se vähän kiinnittää huomiota. (Akt3)

Samanikäiset sivukyläläistyöt suhtautuvat Kaustisen murteeseen huomattavasti positiivisemmin:

vau. (Ast1)

no, on se ihan, sitä on heleppo puhua. (Ast2)

sitä on hauska kuunnella. (Ast3)

Minun mielestä sitä on mukava puhua. (Ast4)

Sivukylän tytöt ovat murteellisempia kuin kirkonkyläläistyöt, ja he kuvaavat puhettaan ennemminkin murteeksi kuin kirjakieleksi. Kirkonkyläläistyöistähän ainoastaan Akt1 kertoo käyttävänsä myös murretta, kun muut kokevat puhuvansa tavallista, melko murteetonta puhekieltä. Tyttöjen mielestä myös heidän lähipiirissään puhutaan lähinnä murretta.

Tytöistä Ast4:n mielipide vastaa huonoimmin todellista kielenkäyttöä nauhoitustilanteessa: hänen mielestään murretta on mukava puhua, ja hän kuvaa puhetta lähinnä murteeksi, mutta hän on sivukyläläistyöistä selvästi yleiskielisin, sillä murteellisuusprosentti jää 18:aan. Nauhoitustilanteessa hän pyrkii puhumaan välillä suorastaan hienostelevasti.

Selvästi murteellisin puolestaan on Ast3, jolla murre on säilynyt miltei 50-prosenttisesti. Murteellisuuteen saattaa myönteisen asenteen lisäksi vaikuttaa se, että hänen vanhempansa ovat maanviljelijöitä.

Kirkonkyläläiset ala-asteelaispojat ajattelevat Kaustisen murteesta seuraavasti:

no ko ei sitä kuulek kans oikeen sitä murretta ku, ei meillä oikee, kukaan ees puhu [murretta] (Akp1).

Se on ihan mukavan kuulosta. (Akp2)

no on se ihan kivan kuulosta loppujel lopuks sitte, vähän, no, yleensä mää puhun tätä normaalia kieltä mutta kyllä mää aina joskus sitte, kotona aina, joskus isä ja äiti kans puhun [murretta], jotain semmosia sanoja tulee. (Akp3)

Hauskan kuulosta. (Akp4)

Pojat suhtautuvat murteeseen periaatteessa myönteisesti. Kuitenkaan omaa puhetta pitää murteena ainoastaan Akp2. Hän kuitenkin erottuu selvästi muista murteettomuudellaan, sillä hänen murteellisuutensa jää 21 prosenttiin. Silti hän kokee puhuvansa murretta, eikä hän usko vaihtavansa puhetyyliä. Hänen äitinsä on kuitenkin kotoisin savolaismurteiden alueelta, mikä saattaa vaikuttaa hänen puheeseensa yleiskie-listävästi.

Myös pojan Akp4 asenne on epärealistinen: hän puhuu mielestään aina kirjakieltä, vaikka hänen murteellisuutensa on 40-prosenttista. Myös kotona puhutaan hänen mukaansa kirjakieltä. Samoin Akp2, jonka murteellisuus on 43-prosenttista, kokee puhuvansa vain kotona joskus murretta. Selvästi murteellisin on Akp1, joka tosin ei tiedosta kuulevansa murretta. Kuitenkin sekä hän että hänen siskonsa Ykt1 ovat verrattain murteellisia. Itse hän kuvaa puhettaan *sekakieleksi* (murteellisuus-% 56,8 %).

Ala-asteikäisillä sivukyläläispojilla murre on säilynyt yli 50-prosenttisesti. Poikien Asp1 ja Asp2 murteellisuuteen saattaa vaikuttaa se, että heidän vanhempansa ovat maanviljelijöitä. Poikien näkemykset Kaustisen murteesta ovat seuraavat:

En välitä, mutta on eräs loru: kasso sanoo kausselainen. (Asp1)

Ihan hyvä. (Asp2)

no em mää nyt sitä niin kovin hyvin osaa, kaikkea, kyllä mää jotain osaan,
no on se jotenki, sillaa mukavan kuulosta korvhan. (Asp3)
no em mää tiiä. (Asp4)

Positiivisesti murteeseen suhtautuvilla pojilla murre on säilynyt 63-prosenttisesti (Asp2) ja 74-prosenttisesti (Asp3). Pojat eivät koe kuitenkaan olevansa kovinkaan murteellisia, vaan he kuvaavat kieltään seuraavasti:

En kirjakieltä enkä murrettakaan, muuta kuin vähän joitain sanoja murteesta. (Akp2)

no, kirjakieltä ja sitte siihen tulee murretta mukhan. (Akp3)

Pojista yleiskielistynein Asp4 uskoo puhuvansa vähän enemmän murretta kuin kirjakieltä (murteellisuus-% 51). Tähän asenteeseen on vaikuttanut, että asiasta on puhuttu pojan kotona: *niitem mielestä* [pojan vanhempien] *mää puhun aika palion murretta*. Hän kuitenkin pitää enemmän kirjakielestä kuin murteesta. Hän myös kirjoittaa kiinnostavansa hieman huomiota omaan puheeseen, mitä muut pojat eivät mielestään tee.

Vain hieman murteellisempi Asp1 (murteellisuus-% 54) ei ole kiinnostunut murteesta, eikä hän ole kiinnittänyt huomiota siihen, miten hän itse tai muut puhuvat. Hän kuitenkin kokee vaihtavansa kieltä tilanteen mukaan.

Asuinpaikka ei erota yläasteikäisiä toisistaan, ja tarkastelenkin heidän asenteitaan samassa. Yläasteelaistytöjen ajatukset Kaustisen murteesta ovat seuraavat:

On se ihan OK. En kyllä osaa välttämättä Kaustisen murretta, mutta on se kätevän kuulosta verrattuna kaupunkilaisten murteeseen. (Ykt1)

No se on paljon selvempää kuin muut murteet. ”Ainakin minusta tuntuu niin”. (Ykt2)

Harvoin sitä kuulee ”kunnon” murretta, mutta oon huomannu joitain sanoja, joita muualla ei käytetä. Kun oltiin Keuruulla ja yks nainen kyseli siinä jotain, niin se käsitti vähän väärin, ku sanoin ankan kiva. (Ykt3)

Ei sitä oikein huomaa, mutta on se ihan siedettävän kuulosta. (Ykt4)

Ihan hyvä murre. (Yst1)

Söpöä, en mä paljon sitä puhu, mutta eiköhän se mee. Kyllä mitä mä oon kuullu kyllä se on ihan kätevää. (Yst2)

Mahtava murre, en käytä paljon vaikka voishan sitä tietysti!... (Yst3)

Ihan kivaa. Sitä tulee väkisinkin puhuttua. (Yst4)

Tyttöjen mielipiteet ovat siis myönteisiä murretta kohtaan. Ainoa melko kielteinen asenne on tytöllä Ykt4, jonka mielestä murre on vain *ihan siedettävän kuulosta*. Hän onkin yläasteelaistytöistä selvästi yleiskielisin, ja murteellisuusprosentti jää hänellä 20:een. Omasta mielestään hänen kielensä on murteen ja kirjakielen välimuoto. Tytön vähämurteisuuteen saattaa vaikuttaa myös se, että hänen isänsä on savolaismurteiden alueelta kotoisin.

Myös tytön Ykt2 äiti on savolaismurteiden alueelta, ja hän onkin toiseksi yleiskielisin kirkonkyläläinen yläasteelaistytö (murteellisuus-% 33). Hän kuitenkin suhtautuu murteeseen positiivisemmin kuin Ykt4, mutta kuvaa myös puhettaan murteen ja kirjakielen välimuodoksi.

Myöskään yleiskielisimmät sivukyläläistytöt Yst1 ja Yst3 eivät koe olevansa kovin murteellisia. Tytön Yst1 yleiskielisyyteen saattaa vaikuttaa sekin, että hänen vanhempansa eivät ole maanviljelijöitä, kuten useimpien muiden sivukyläläiskoululaisten vanhemmat ovat. Yst3 vastaa kysymyksiin hieman pilailen, kuten kirjoittamalla aikovansa pitää murteen *vaikka itse jaloilla*. Murremyönteisyydestään huolimatta hän käyttää murretta omasta mielestään vain *vähän* ja *joskus*. Vaikka tytön vanhemmat ovat maanviljelijöitä, ei murre siltikään ole säilynyt hyvin. Kieleen saattaa kuitenkin vaikuttaa sekin, että Yst3 oleilee paljon sukulaisillaan Riihimäellä. Hän myös lukee paljon erityyppistä kirjallisuutta.

Yläasteelaistytöistä moni pitää kuitenkin kieltään murteena, mikä on selvä ero ala-asteelaisiin verrattuna. Esimerkiksi Yst4 kirjoittaa puhuvansa *Alahärmän ja Kaustisen sekalaista*. Hän onkin tytöistä selvästi murteellisin (sija 12). Tytön asenne onkin murteita arvostava: hänen mielestään Kaustisen murre on *ihan kivaa*, ja hänen kotonaan puhutaan hänen omasta mielestään *miten sattuu, mutta isoäitiltä ja isoisältä tulee kunnon eteläpohjalaista*.

Ykt1 otaksuu puhuvansa murretta mutta arvelee, että *joskus saattaa tulla kirja- ja puhekieltä*. Hän onkin murteellisin kirkonkyläläistytöistä, sillä murre on säilynyt hänellä 45-prosenttisesti. Ilmeisesti tytön perheessä puhutaan murteellisesti, sillä hänen veljensäkin Akp1 on hyvin murteellinen (murteellisuus-% 57).

Myös Ykt3 puhuu omasta mielestään murretta. Vastaukset kysymyksiin *millaista kieltä puhut omasta mielestäsi ja entä millaista kieltä lähisukulaisesi ja ystäväsi puhuvat* ovat kuitenkin hyvin yleispuhekielisiä:

Murretta. Mulla tulee aina ongelmii aineitten kans, kun pitäis kirjottaa kirjakielellä, mutta kun se on niin hirveen vaikeeta. — En oo huomannu paljoo eroo mun ja tyttöjen puheella. Hesalaisillon näitä erikoisuuksii.

Kirjallisessa vastauksessaan Ykt3 pyrkii kirjoittamaan yleispuhekielisesti tyylillä, jota nuortenlehdissä käytetään. Vaikka yleispuhekieliset piirteet saattavat olla hänelle prestiisarvoisia, ei hän kuitenkaan käytä niitä puheessaan lukuun ottamatta monoftongiutuneita *ee-* ja *OO-*asuja, joita esiintyy hänellä hieman. Kaustisen murre on säilynyt hänellä 42-prosenttisesti.

Yläasteelaispojat ovat ryhmänä kaikkein murteellisin, ja sivukyläläisten murteellisuuteen saattaa vaikuttaa myös, että lukuun ottamatta poikaa Ysp2 jokaisen vanhemmat ovat maanviljelijöitä. Yläasteelaispojat kirjoittavat Kaustisen murteesta seuraavasti:

Puhutaan liian vähän. On se sentään kaunis murre. (Ykp1)

Tosi sivistynyttä, hieno perintö opittavaksi, olen ylpeä osatesani Kaustisen murthen. (Ykp2)

Jokaisella oma murteensa. (Ykp3)

Hyvä murre. (Parempi kuin stadimurre.) (Ykp4)

Se on kivan kuulosta. (Ysp1)

Ihan okei. (Ysp2)

Aika mukavaa. (Ysp3)

Jänkää. (Ysp4)

Yläasteen pojat, jotka ovat siis kaikkein murteellisin ryhmä, pitävät murteesta ja arvostavat sitä. Useat pojat puhuvat mielestään murretta. Erityisesti joukosta erottuu asenteidensa kannalta Ykp2, joka arvostaa paljon murretta: hän on koko aineiston murteellisin (murteellisuus-% 87). Ykp2:n murteellisuuden ovat havainneet myös muut kahdeksaslukkalaiset, ja he kertoivat tämän pojan olevan todellinen murretaituri. Vaikka monet muut pojat ovat lähes yhtä murteellisia, he eivät painota murretta ja sen osaamista kuten Ykp2. Etenkin Ysp2 ja Ysp3 eivät vaikuttaneet edes aiemmin ajatelleen, millaista kieltä he puhuvat.

Murteellisimmat pojista (Ykp1, Ysp2, Ysp3 ja Ykp4) myös puhuvat mielestään murretta. Vaikka pojan Ykp4 äiti on kotoisin savolaismurteiden alueelta, ei se ole vaikuttanut hänen kieleensä. Sen sijaan pojat, joiden murteellisuus on enintään 62-

prosenttista, eivät niinkään ajattele puhuvansa vain Kaustisen murretta. Esimerkiksi Ysp1 kuvailee puheensa olevan *semmosta keskitasoa kaikkialla*.

Pojista erottuu selvästi Ykp1, jonka murteellisuus on vain 40-prosenttista. Osaltaan se johtuu hänen pelleilystään, jonka hän kirjoittaa vaikuttavan kirjakielistävästi. Muutoin hänen mielestään puheessa *on vähän murrettakin mukana*. Hänen kotonakaan ei puhuta pojan mukaan kovin murteellisesti, koska hänen äitinsä on ruotsinkielinen ja hänen kaustislainen isänsä taas ei ole kovinkaan murteellinen, mikä saattaa johtua hänen palveluammattistaan.

Yhteenvetona voi sanoa, että ala-asteikäiset sivukyläläiset ovat kokonaisuutena myönteisempiä murretta kohtaan kuin samanikäiset kirkonkyläläiset. Myönteisimpiä ovat sivukyläläistytöt, jotka uskovat olevansa melko murteellisia. Monen ala-asteelaisen asenteista kuvastuu kuitenkin, etteivät he tiedosta omaa ja ympäristön käyttämää kieltä hyvin. Ainoastaan kirkonkyläläistytöjen asenteet vastaavat hyvin heidän käyttämäänsä kieltä. Siihen, että sivukyläläiset ovat murteellisempia kuin kirkonkyläläiset, voi vaikuttaa sekin, että useimpien sivukyläläisten vanhemmat ovat maanviljelijöitä.

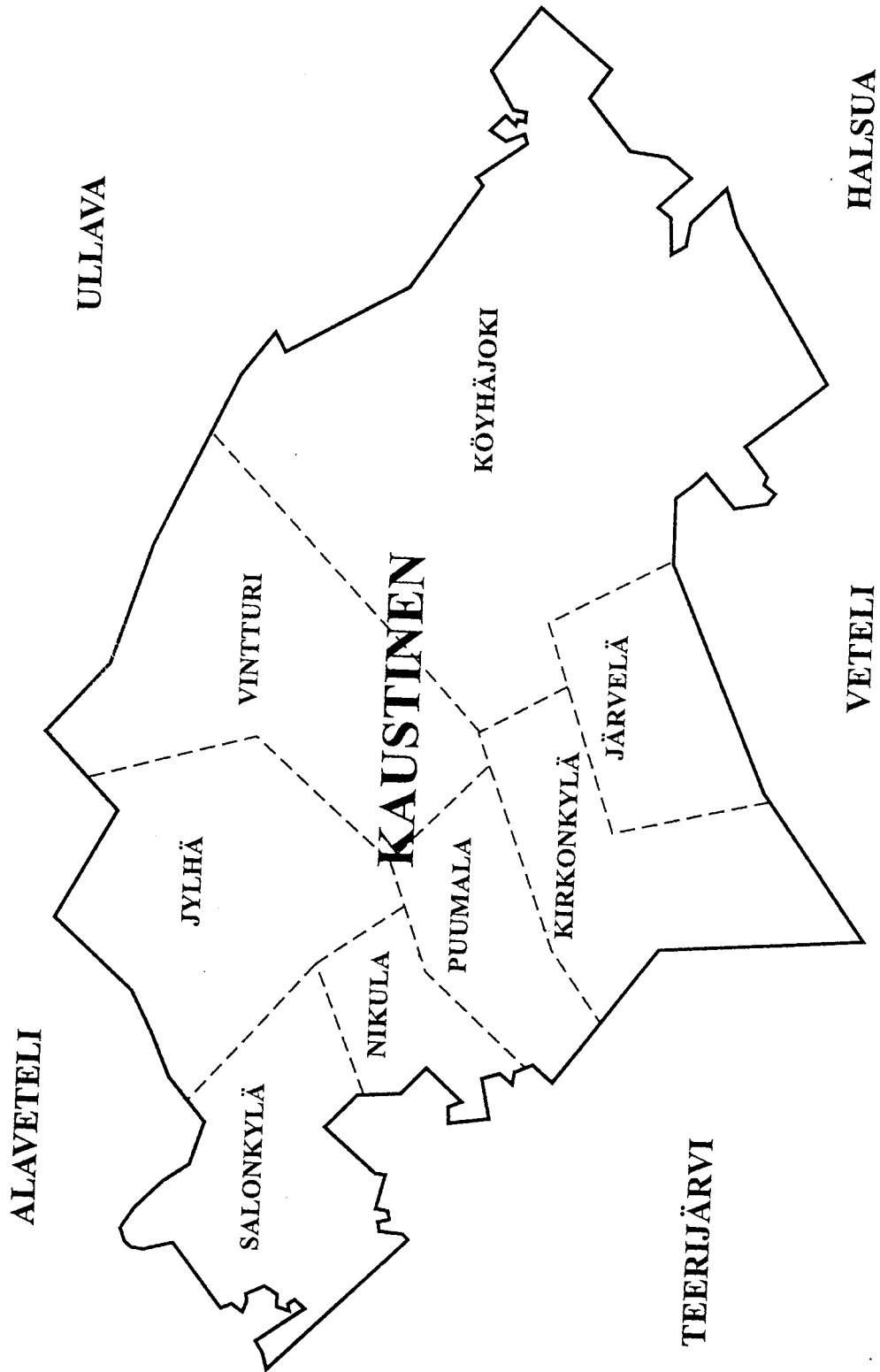
Kaiken kaikkiaan yläasteelaiset siis arvostavat murretta, ja monet yläasteelaiset myös puhuvat mielestään murretta. He ovatkin murteellisempia kuin ala-asteikäiset. Jotkut saattavat olla myönteisiä tosin siksi, että murteita arvostetaan nykyään. Kuitenkin sukupuoli on asennetta ratkaisevampi, sillä vaikka tytöt ovat mielestään murteellisia, he ovat selvästi yleiskielisempiä kuin pojat. Sukupuolen vaikutus näkyy hyvin myös ala-asteen ryhmässä: vaikka sivukyläläistytöt ovat mielestään murteellisia, he ovat selvästi yleiskielisempiä kuin ikäisensä pojat. Asenteet siis vaikuttavat kieleen, mutta asuinpaikka, sukupuoli ja ikä ovat kuitenkin yleensä ratkaisevampia kuin asenteet.

Lähteet

- ALAPURANEN, PÄIVI 1997: Joidenkin yksittäisten ja suppea-alaisten piirteiden vaihtelusta. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 187–196. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- CESHIRE, JENNY 1978: Present tense verbs in Reading English. – Trudgill, Peter (toim.), Sociolinguistic Patterns in British English s. 52–68. Edward Arnold, London.
- HEIKKINEN, HANNU 1997: "Tijätkö?" "En tier... tiiä." t:n astevaihteluparina olevan kadon edustus vanhoilla tukialueilla ja r-murteissa. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 74–83. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- HUTTUNEN, ANNA-LIISA 1981: Havaintoja murteen säilymisestä Keiteleen koululaisten puhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- JÄRVI, MARTTI 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä. Konsonantit. – Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2 s. 9–56. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä.
- JÄRVI, MAUNO 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä. Vokaalit. – Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2 s. 57–90. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. – Jonninen-Niilekselä, Kaija (toim.), Tampereen puhekieli tutkimuskohteena s. 121–160. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet II. Murrealueet. SKST 188, Helsinki.
- 1940a: Suomen murteet III A. Murrekartasto. SKST 188, Helsinki.
- 1940b: Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon. SKST 188, Helsinki.
- KOIVISTO, MIIA 1997: Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 94–117. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- Kotiseutumme Perhonjokilaakso 1997. Ab Botnia-Foto oy. Vaasa Arkmedia.
- Kaustisen kunnan tilinpäätös 1998. Moniste.
- LABOV, WILLIAM 1972: Sociolinguistics Patterns. The University of Pennsylvania, Philadelphia.
- LAPPALAINEN, HANNA 1994: Artjärven murteen variaatioilmiöitä. Ikävariaation tarkastelua ja kahden eri haastattelutilanteen vertailua. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Karvonen, Hannele 1973–1976, Laitinen, Lea 1973. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MANTILA, HARRI 1992: Ei täälläkän senthän johkaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa. SKST 572, Tampere.

- 1987: Pohjois-Parkanon murteen dialektaalinen variaatio. Lisensiaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- 1997: Johdanto. Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 1–23. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- MATIKAINEN, HELI 1997: Jälkitavujen vokaalienvälisen *h:n* edustus nykypuhekielessä. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 147–161. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- MIELIKÄINEN, AILA 1974: Švaavokaalin kesto Hirvensalmen ja Mikkelin murteissa. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 9. Jyväskylä.
- 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 1–40. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- 1981: Murre, kielenkäyttäjät ja asenteet. – Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2 s. 91–126. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä.
- 1984: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – Paunonen, Heikki – Rintala, Päivi (toim.), Nykysuomen rakenne ja kehitys 2. Näkökulmia kielen vaihteluun ja muuttumiseen s. 187–208. SKS, Pieksämäki.
- 1988: Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. – Laitinen, Lea (toim.), Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä s. 92–111. Yliopistopaino, Helsinki.
- 1989: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – Aalto, Seija – Hakulinen, Auli – Laalo, Klaus – Leino, Pentti – Lieko, Anneli (toim.), Kielestä kiinni s. 187–207. Tietolipas 113. SKS, Jyväskylä.
- 1995: Morfologinen diffuusio. – Virittäjä 99 s. 321–336.
- NAHKOLA, KARI 1987: Yleisgeminaatio. SKST 457, Mänttä.
- NISSI, ULLA 1981: III infinitiivin illatiivi ja inessiivi jyväskyläläisten ja eteläpohjalaisten puhekielessä. – Mielikäinen, Aila (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros, Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3 s. 51–66. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26. Jyväskylä.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti. Tietolipas 100. SKS, Jyväskylä.
- 1986b: Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. SKST 436, Mänttä.
- PAAVOLA, LIISA 1987: Talar Ni svenska vai puhunko suomea? Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet. Opera fennistica & linguistica 1. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampere.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982a: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – Suojanen, M. K. – Suojanen, Päivikki (toim.), Sosiolingvistiikan näkymiä s. 35–110. Gaudeamus, Helsinki.

- 1982b: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Larmola, Maija (toim.), Kouluikäisten kieli s. 130–152. Tietolipas 88. SKS, Pieksämäki.
- PINOLA, KATI 1997: Svaa-vokaali. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 59–66. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- PUUSAARI, SINI 1994: Havaintoja Vetelin nykymurteesta kolmella ikäryhmällä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283, Helsinki.
- 1969: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas 4. Kolmas painos. SKS, Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SUOJANEN, M. K. 1982: Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala. – Suojanen, M. K. – Suojanen, Päivikki (toim.), Sosiolingvistiikan näkymiä s. 7–34. Gaudeamus, Helsinki.
- TUIKKALA, PÄIVI 1997: Yleiskielen *ts*:n vastineet. – Makkonen, Seija – Mantila, Harri (toim.), Pohjoissuomalaisen kielen sosiolingvistinen variaatio s. 85–91. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu.
- TUOMINIEMI, MERVI 1999: Kauhajokisten nuorten kieli. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- TRUDGILL, PETER 1979: Sociolinguistics. An Introduction. First published 1974. Aylesbury, Bucks.

- Akt1 Akt1 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hänen äitinsä on Kaustiselta ja isänsä Halsualta. Äiti on perhepäivähoitaja ja isä tarhaaja. Hänellä on kolme vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat tanhuaminen, kuorolaulu, tanssiminen, jumppa, pianonsoitto ja lenkkeily.
- Akt2 Akt2 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hänen äitinsä on Ylivieskasta ja isänsä Kaustiselta. Äiti on hammashoitaja ja isä rekkakuski. Tytöllä on yksi vanhempi sisarus. Harrastuksia ovat yleisurheilu, laskettelu, uinti, kuoro, musiikki ja kuvaamataito.
- Akt3 Akt3 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hänen vanhempansa ovat kotoisin Kaustiselta. Äiti on toimistovirkailija ja isä automyyjä. Tytöllä on pikkusisko. Harrastuksia ovat tanhu, uinti, kuoro sekä erityisesti seikkailukirjojen lukeminen.
- Akt4 Akt4 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hänen molemmat vanhempansa ovat syntyperäisiä kaustislaisia. Hänen vanhempansa ovat tarhaajia. Hänellä on neljä vanhempaa sisarusta. Hän harrastaa tanhuamista, viulunsoittoa, kuorolaulua, liikuntakerhoa ja huiskutyttöjä.
- Ast1 Ast1 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Hänen molemmat vanhempansa ovat syntyjään kaustislaisia, ja he ovat maanviljelijöitä. Tytöllä on yksi veli. Harrastuksia ovat hevoset, yleis- ja talviurheilu, uinti, musiikki ja kirjeenvaihto.
- Ast2 Ast2 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Äiti on kotoisin Ullavasta ja isä Kaustiselta. Äiti on lähihoitaja ja isä turkistarhaaja. Tytöllä on iso- ja pikkusisko. Harrastuksia ovat 4H-kerho, pyöräily, kirjeenvaihto, musiikki ja lukeminen.
- Ast3 Ast3 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Nikulassa. Hänen vanhempansa ovat maanviljelijöitä ja syntyperäisiä kaustislaisia. Hänellä on nuorempi sisarus. Harrastuksia ovat jääkiekko, lentopallo, jalkapallo, ja hän lukee paljon kirjoja.
- Ast4 Ast4 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Puumalan kylässä. Hänen äitinsä on kotoisin Halsualta ja isä Kaustiselta. Äiti on laitosapulainen ja isä kirvesmies. Tytöllä

on kaksi vanhempaa veljeä. Harrastuksena on hevoset. Hän ei tapaa lukea.

Akp1 on syntynyt 1986 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Vetelistä ja isänsä Kaustiselta. Äiti on perhepäivähoitaja ja isä talonmies. Pojalla on kaksi vanhempaa ja kolme nuorempaa sisarusta. Harrastuksena on jalkapallo, ja hän lukee sarjakuvia.

Akp2 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Savonlinnasta, mutta isä on syntyperäinen kaustislainen. Äiti on opiskelija ja isä nosturinkuljettaja. Pojalla on yksi vanhempi sisar ja kaksi nuorempaa veljeä. Harrastuksia ovat yleisurheilu ja jalkapallo, ja hän lukee sarjakuvia.

Akp3 on syntynyt 1986 Kaustisella. Hänen vanhempansa ovat molemmat syntyperäisiä kaustislaisia. Äiti on perhepäivähoitaja ja isä putkimies. Hänellä on yksi vanhempi sisko. Akp3 harrastaa jalkapalloa ja lukee sarjakuvia.

Akp4 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella. Hänen äitinsä on syntynyt Ruotsissa, mutta on myöhemmin muuttanut ruotsinkielille Pohjanmaalle Kruunupyyhyn. Isä on kotoisin Reisjärveltä, mutta hänen vanhempansa ovat veteliläisiä. Äiti on ammatiltaan sihteeri ja isä entisöijä. Pojalla on yksi nuorempi sisarus. Harrastuksia ovat jalkapallo, jääkiekko, yleisurheilu ja laskettelu. Hän lukee sarjakuvia.

Asp1 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Puumalan kylässä. Vanhemmat ovat maanviljelijöitä, ja äiti on kotoisin Kokkolasta ja isä Kaustiselta. Pojalla on kaksi sisarusta, ja hän itse on keskimäinen. Harrastuksia ovat tanhuaminen ja dinosauruksiin tutustuminen.

Asp2 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Puumalan kylässä. Hänen vanhempansa ovat maanviljelijöitä, ja ruotsinkielinen äiti on kotoisin Kruunupyystä ja isä Kaustiselta. Pojalla on kaksi vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat mopoilu ja sarjakuvien lukeminen.

Asp3 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Myös hänen vanhempansa ovat syntyjään kaustislaisia. Äiti on pankkitoimihenkilö ja isä työnantaja. Asp3 on kolmilapsisen perheen nuorimmainen. Harrastuksena on jalkapallo, ja hän lukee sarjakuvia.

- Asp4 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella, ja hän asuu Kolalla (käy Köyhäjoen ala-astetta). Hänen äitinsä on kotoisin Kaustiselta ja isänsä Kannuksesta. Äiti on verottaja ja isä tehdastyöläinen. Pojalla on pikkuveli. Harrastuksia ovat jääkiekko ja jalkapallo, ja hän lukee lähinnä sarjakuvia.
- Ykt1 on syntynyt vuonna 1986 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Vetelistä ja isänsä Kaustiselta. Äiti on perhepäivähoitaja ja isä talonmies. Tytöllä on yksi vanhempi veli ja kolme nuorempaa sisarusta. Harrastuksia ovat laskettelu, ratsastus, rullaluistelu, uinti ja lukeminen.
- Ykt2 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Kyyjärveltä ja isänsä Vetelistä. Äiti on ammatiltaan sihteeri ja isä puuseppä. Tytöllä on kaksi nuorempaa sisarusta. Harrastuksia ovat rullaluistelu, pyöräily, laskettelu, luistelu ja lenkkeily.
- Ykt3 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Ullavasta ja isä Vetelistä. Äiti on ammatiltaan palkanlaskija ja isä kirvesmies. Tytöllä on vanhempi sisko ja nuorempi veli. Harrastuksia ovat laskettelu, ratsastaminen, pyöräily ja lukeminen.
- Ykt4 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Alajärveltä ja isä Vimpelistä. Äiti on ammatiltaan sairaanhoitaja ja isä tarhaaja. Tytöllä on 3 vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat ratsastus, lukeminen, pianonsoitto ja lenkkeily.
- Yst1 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Känsälässä (käynyt Puumalan ala-astetta). Hänen äitinsä on kotoisin Vetelistä ja isä Kaustiselta. Äiti työskentelee leipomossa, ja isä on konepuuseppä. Tytöllä on kaksi vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat musiikki, urkujensoitto, lenkkeily ja lukeminen.
- Yst2 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Molemmat vanhemmat ovat syntyperäisiä kaustislaisia, ja he ovat maanviljelijöitä. Tytöllä on kolme vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat ratsastaminen, viulunsoitto ja lukeminen.
- Yst3 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Vanhemmat ovat maanviljelijöitä, ja äiti on kotoisin Ullavasta ja isä Kaustiselta. Tytöllä on kolme

vanhempaa sisarusta. Harrastuksia ovat viulun ja pianon soitto, urheilu ja lukeminen.

- Yst4 Yst4 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen isänsä on syntyjään kaustislainen ja äiti alahärmäläinen. Äiti on ammatiltaan sairaanhoitaja, ja isä on tarhaaja ja tehdastyöläinen. Tytöllä on kaksi nuorempaa sisarusta sekä veli- ja sisarpuolia neljä. Harrastuksia ovat hevoset, kirjeenvaihto ja lukeminen.
- Ykp1 Ykp1 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen ruotsinkielinen äitinsä on kotoisin Kruunupyystä ja on keittäjä. Isä puolestaan on syntyperäinen kaustislainen ja ammatiltaan soitinkorjaaja ja hieroja. Pojalla on kaksi vanhempaa sisarusta ja yksi nuorempi. Harrastuksia ovat musiikki, tanhuaminen ja partio. Hän lukee sarjakuvia.
- Ykp2 Ykp2 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Äiti on kotoisin Vetelistä ja isä Kaustiselta. Äiti on työtön ja isä postinkuljettaja. Pojalla on yksi vanhempi veli. Harrastuksia ovat viulun ja rumpujen soitto, lumilautailu, elektroniikka. Hän lukee sarjakuvia.
- Ykp3 Ykp3 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Äiti on syntyjään kaustislainen ja isä perholainen. Äiti on ompelija ja yrittäjä, isä puolestaan kirvesmies. Pojalla on yksi vanhempi sisarus. Harrastuksena on mopoilu. Hän lukee sarjakuvia.
- Ykp4 Ykp4 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella. Hänen äitinsä on kotoisin Pieksämäeltä ja isä Kaustiselta. Äiti on kenkäkauppias ja isä tarhaaja. Pojalla on neljä nuorempaa sisarusta. Harrastuksia ovat judo ja sähly. Hän lukee sarjakuvia.
- Ysp1 Ysp1 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Nikulassa. Vanhemmat ovat maanviljelijöitä, ja äiti on kotoisin Lohtajalta, isä Kaustiselta. Hänellä on kaksi nuorempaa veljeä. Harrastuksia ovat tietokoneet ja tieteiskirjat.
- Ysp2 Ysp2 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Hänen molemmat vanhempansa ovat syntyjään kaustislaisia. Vanhemmat ovat maanviljelijöitä, isä myös lomittaja. Pojalla on vanhempi veli ja nuorempi sisko. Harrastuksiin kuuluu sähly. Hän lukee sarjakuvia.

Ysp3

Ysp3 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Köyhäjoella. Äiti on kotoisin Vetelistä ja isä Kaustiselta. Äiti on työtön ja isä yrittäjä. Pojalla on neljä vanhempaa sisarusta ja yksi nuorempi. Harrastuksena on tietokone. Hän lukee sarjakuvia.

Ysp4

Ysp4 on syntynyt vuonna 1983 Kaustisella, ja hän asuu Nikulassa. Hänen vanhempansa ovat maanviljelijöitä. Äiti on kotoisin Reisjärveltä ja isä Kaustiselta. Pojalla on kaksi vanhempaa siskoa. Harrastuksia ovat sähly, jääkiekko ja pelikoneet. Hän lukee sarjakuvia.